

Partiprogram

miljöpartiet de gröna

Innehåll

	3
Förord	4
1. Våra grundvärderingar	5
2. Demokrati	7
3. Det mångkulturella samhället och minoritetsfrågor	9
4. Jämställdhet	11
5. Globala frågor	13
6. EU	16
7. Fred	17
8. Migration och asylpolitik	19
9. Kretsloppsekonomi	19
10. Arbetsmarknad	23
11. Näringsliv	25
12. Naturvård	26
13. Skog, jordbruk, fiske och livsmedel	27
14. Djurens rättigheter	30
15. Energi	31
16. Kommunikation	33
17. Boende	35
18. Kultur	37
19. Rättsfrågor	38
20. Utbildning	40
21. Socialpolitik	43
22. Hälso- och sjukvård	45
23. Landsbygd - glesbygd	48
24. Framtidens stad	50
25. Stigfinnarna – slutord	51
Register	52

Förord

Detta är Miljöpartiet de Grönas tredje partiprogram vilket fastställdes på kongressen i maj 2001. Det första partiprogrammet antogs i november 1993.

Vid partiets bildande 1982 så antogs ett allmänt idéprogram och ett antal handlingsprogram i olika frågor. Dessa har reviderats och utvecklats genom åren för att 1993 sammanställas i ett partiprogram.

Det aktuella partiprogrammet kompletteras av ett antal rapporter och faktablad som utvecklar aktuella eller särskilt komplicerade frågor.

Partiprogrammet försöker åskådliggöra hur den gröna ideologin kan användas i vårt samhälle för att åstadkomma minskad miljöbelastning med målet att få balans i det ekologiska systemet. Samtidigt vill det visa hur en fungerande och rättvis ekonomi utformas tillsammans med social trygghet och global solidaritet.

Det är hög tid att lägga om kurs.

1. Våra grundvärderingar

Vår ideologi

Vår vision är långsiktigt hållbara, demokratiska samhällen som lever och verkar inom de ramar naturen sätter, både lokalt och globalt. Dessa samhällen lever i fredlig samexistens och jämlikt samarbete. Vår politik vilar på fyra solidariteter:

- solidaritet med djur, natur och det ekologiska systemet
- solidaritet med kommande generationer
- solidaritet med världens folk
- solidaritet med människor i vårt eget land

Vår grundsyn är att människan är aktiv och skapande och vill och kan ta ansvar. Varje människa har positiva utvecklingsmöjligheter.

Vår ideologi vilar på övertygelsen att människor måste leva i samklang med naturen och agera i samspel med den övriga mänskligheten. Omställningen till ett ekologiskt hållbart samhälle kan inte överlåtas till ekonomiska aktörer utan kräver människors kunskap, omdöme och vilja i form av politisk handling och förändrad livsstil.

Vår ideologi är decentralistisk. Den bygger på uppfattningen att koncentration av makt och ägande fjärrar oss människor från vår naturliga miljö och begränsar vårt direkta deltagande och vår ansvarskänsla genom att sätta upp hinder för fantasi, kommunikation, kritiskt sinne och skapande förmåga.

De biologiska processerna ingår i naturliga kretslopp som bygger på principen uppbyggnad - nedbrytning - ny uppbyggnad. De drivs av solens energi och är produktiva i ordets egentliga mening. Den industriella produktionen bedrivs däremot huvudsakligen i linjära system rakt från gruvan, via konsumenten, till avfallshögen. Målsättningen att omvandla industrisamhället till ett långsiktigt hållbart samhälle kräver stora förändringar. Därför har vi utvecklat ett nytt ekonomiskt synsätt som bygger på vår idé om ett miljöriktigt och socialt ansvarsfullt samhälle. Vi kallar detta kretsloppsekonomi.

Vår världsbild

Det finns livsförutsättningar som vi människor inte kan bortse från eller förhandla bort. Dessa säger oss att jordens naturresurser är ändliga. De består av icke-förnybara lager (fossila bränslen, metaller med mera) och förnybara flöden och fonder (till exempel grödor, vatten- och skogs- och fiskbestånd). I ett hållbart samhälle måste människan leva på flödena och den tillväxt ("ränta") som fonderna ger.

Den enda verkliga produktionen på jorden sker genom fotosyntesen. Mänsklig verksamhet däremot baseras på konsumtion av naturresurser. Detta innebär att människans nuvarande negativa påverkan på naturen minskar den verkliga produktionsförmågan.

Livsförutsättningarna innebär att ingenting försvinner och att allting sprider sig. Detta betyder till exempel att innehållet i den olja vi förbränner inte försvinner, utan bara övergår i en annan mer skadlig form.

Livsförutsättningarna säger oss att allt hänger ihop och att människan är en sårbar del av ett känsligt ekologiskt system. Varje art och varje del i det ekologiska systemet har ett egenvärde, oavsett sin nytta för människan. Varje gång vi människor bryter mot spelreglerna slår det tillbaka mot oss i form av miljöförstöring, minskat välbefinnande och försämrade livsförutsättningar.

Förutsättningarna för många livsformer på vår jord är mycket känsliga för yttre påverkan. Den biologiska mångfalden, atmosfärens koldioxidbalans och det skyddande ozonskiktet är exempel på livsförutsättningar som steg för steg håller på att försämrats. Människan låter detta ske mot bättre vetande, ofta styrd av ekonomiska idéer som inte tar hänsyn till konsekvenserna för miljön. I allt högre takt förvandlar människan begränsade och lagrade naturresurser till farliga föroreningar. Samtidigt ökar den radioaktiva bakgrundsstrålningen. Människan är på väg att skapa en situation som hotar förutsättningarna för många livsformer på jorden.

Alla människor har samma värde och gemensamma grundläggande behov. Vi vill med politiska medel garantera alla både rätten och möjligheten att tillfredsställa dessa behov. Människan är i första hand en biologisk, social och andlig varelse, men i den politiska och ekonomiska debatten har hon reducerats till en ekonomisk enhet, vars främsta uppgift är att vara en kugge i det ekonomiska hjulet. En förutsättning för att vi människor ska kunna återerövra vår värdighet är att ekonomin underordnas ekologiska, demokratiska, sociala och kulturella mål.

Att leva är mer än att bara finnas till. Att leva är att känna, älska, gråta, ta ansvar och växa. Vi kan inte växa som människor om vi inte ges möjlighet att verkligen delta i samhällets utveckling. Vi måste kunna påverka det bygge som är vår framtid. Därför verkar vi miljöpartister för en deltagande demokrati. En deltagande demokrati förutsätter att fördelningen i samhället är rättvis och att alla människor ges rätt och möjlighet att efter sina förutsättningar växa i frihet. Genom en rättvis fördelning med garanterad social och materiell grundtrygghet för alla skapar vi goda förutsättningar för ett samhälle i balans.

Sverige i världen

Vi bejakar fritt kulturutbyte, möjligheten att arbeta och studera i andra länder, vidgad handel och internationellt samarbete. Däremot accepterar vi inte kapitalets internationalisering och de laglösa valutamarknader som tillåter ett hänsynslöst spel med människor och länder. Kapitalets fria rörlighet undergräver demokratin genom att flytta makten från öppna folkvalda församlingar till

slutna, kapitalvalda organ. Ekologiska, sociala, demokratiska och kulturella värden underordnas kortsiktiga krav på tillväxt och förräntning.

Två nyckelbegrepp inom grön ideologi är självtillit och självförvaltning. Innebörden i begreppet självtillit är att man litar till sina egna grundläggande resurser och möjligheter. Småskalig, lokal och decentraliserad produktion ska öka på bekostnad av koncentration och centralisering. Detta innebär att länder, regioner och människor tar vara på de lokala möjligheterna att klara sin basförsörjning av exempelvis mat och energi. Ökad självtillit ökar tryggheten och mångfalden i ekonomin och minskar sårbarheten och beroendet av olika maktcentra.

Självförvaltning och kooperativa organisationsformer är viktiga medel för att i större utsträckning än idag ta till vara hela människan som individ och social varelse. Vi människor kan inte reduceras till egoistiska aktörer på en marknad - vi har också behov av delaktighet, insyn, ansvar och gemenskap. Självförvaltning är en väg att närma sig ekonomisk demokrati.

Europeiska unionens (EU) uppbyggnad och målsättning strider mot våra grundläggande värderingar. EU präglas bland annat av byråkratisk centralstyrning, miljöfientliga tillväxtambitioner och en strävan att bygga upp en militärt beväpnad, federal statsbildning med skarpa gränser mot omvärlden. EU försvårar decentralisering, ekologisk balans och global solidaritet. EMU medför ökad centralstyrning, utan demokratisk kontroll, och försvårar en socialt och ekologiskt inriktad ekonomisk politik. Vi motsätter oss därför svenskt medlemskap i EMU och verkar för att Sverige ska lämna EU så fort som möjligt.

Den rika delen av världen utgör bara 20 procent av jordens befolkning men lägger beslag på 86 procent av jordens naturresurser. Detta är ohållbart och orättvist. De högkonsumerande världsdelarna måste öppna sig mot omvärlden, skriva av u-ländernas skulder, stödja en ny solidarisk världsordning och överge sina krav på materiell tillväxt. Vi värnar om folkkrätten, de mänskliga rättigheterna och stöder de förtryckta folken i världen.

Vår viljeinriktning

- Vi vill att kunskap om och känsla för de ekologiska sammanhangen ska ligga till grund för politiska beslut.
- Vi vill med demokratiska medel bygga ett kretsloppssamhälle där skyddet av livsförutsättningarna väger tyngre än kortsiktiga vinstintressen.
- Vi vill att ekonomin underordnas ekologiska, sociala, demokratiska och kulturella värderingar.
- Vi vill använda lagstiftning och ekonomiska styrmedel så att människor och företag agerar inom de ekologiska och sociala ramarna.
- Vi vill genom den ekonomiska politiken se till att det som är långsiktigt hållbart också blir kortsiktigt lönsamt för hushåll och näringsliv.

- Vi vill att det politiska systemet ska sätta ramar för att garantera en rättvis fördelning och allmän välfärd.
  - Vi vill att barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg i huvudsak ska vara offentligt och solidariskt finansierad.
  - Vi vill minska klyftorna i samhället, förkorta arbetstiden, bekämpa främlingsfientlighet och skapa verklig jämställdhet.
  - Vi vill stimulera till löntagar- och brukarägande samt till småskaligt företagande.
  - Vi vill verka för möjligheten att bo och verka i hela landet.
  - Vi vill begränsa den internationella marknadens makt och motverka globaliseringens negativa konsekvenser, till exempel genom införandet av en så kallad Tobinskatt.
  - Vi vill att Sverige ska ta egna steg för ökad handel med tredje världen, för nedrustning och för att regler som stoppar miljödumpling införas.
  - Vi vill medverka till en ny solidarisk världsordning och ökat internationellt samarbete för nedrustning och mänskliga rättigheter.
  - Vi vill att ekologiska och sociala regler skapas för världshandeln samt att bindande miljökonventioner upprättas.
  - Vi vill att Sverige ska utträda ur EU och i stället stärka det mellanstatliga och alleuropeiska samt det globala samarbetet.
- Det är först när denna viljeinriktning får genomslag som ett ekologiskt och solidariskt samhälle kan förverkligas.

2. Demokrati

Demokrati betyder folkstyre. Trots det fattas i dagens Sverige allt fler beslut i slutna sällskap utan någon folklig insyn eller påverkan. Politiska beslut får alltmer karaktären av beställningsarbeten från de ekonomiska makthavarna.

Utvecklingen kännetecknas i dag av elitism och centralism. Vi kan inte acceptera att demokratin urholkas. Vi arbetar därför för ett djupgående trendbrott i samhällsutvecklingen. Besluten, och makten att genomföra dem, ska föras närmare människorna. Genom ökade kunskaper, delaktighet, ansvar, insyn och makt kan människor tillsammans forma ett bättre samhälle.

För demokratins vitalitet är det att dess former och innehåll ständigt utvecklas. I dag behövs politisk verksamhet även på internationell nivå för att motverka globaliseringens negativa konsekvenser.

Det öppna samhället

Medborgarnas och massmediernas möjligheter och skyldigheter att granska makthavarna är avgörande för demokratin och samhällsutvecklingen. För att demokratin ska fungera krävs öppenhet från makthavarnas sida gentemot medborgare och massmedier. Vi arbetar för att förbättra möjligheterna till insyn och information på alla politiska nivåer, liksom i kommunala bolag, banker och näringslivet i övrigt.

Den lagstadgade offentlighetsprincipen ska också omfatta konsumenternas rätt till fullständig information om produkter och företag. Yttrande- och meddelarfriheten måste värnas. Möjligheten att yttra sig måste förbättras genom bland annat mångfald och ägandespridning inom massmedierna. Det är av stor vikt för rättssäkerheten att lagar och förordningar är tydliga och begripliga. För att stärka demokratin ska allmänheten informeras om sina juridiska rättigheter och skyldigheter.

Deltagande demokrati

Vi ser ett folkstyre med medvetna och aktiva medborgare som en nödvändighet för att nå ett hållbart samhälle. För att människor i större utsträckning än i dag ska kunna känna och ta ansvar krävs mer delaktighet och deltagande i beslutsprocesserna. Alla borde under någon del av livet få möjlighet att arbeta politiskt och ha ett politiskt uppdrag. Det är viktigt att den enskilde i större utsträckning blir engagerad i styrningen av samhället och tar på sig sin del av det gemensamma ansvaret.

Kommunala folkomröstningar ska genomföras om minst fem procent av de röstberättigade medborgarna begär det. Dessutom förordar vi motionsrätt för kommuninnevånare och att öppna nämndsammanträden införs så långt offentlighetsprincipen tillåter, för att öka medborgarnas engagemang. Vi vill verka för att kommunalnämnder införs i de kommunalar där invånarna kräver detta. Dessa nämnder ska grundas på demokratiska val

inom kommundelen. Nämnderna ska ha tydligt fastställda maktbefogenheter.

Vi anser att folkbokföringsorten ska utgöra grund för rösträtten. Medborgare från länder utanför EU ska inte diskrimineras, och vi föreslår därför att alla utländska medborgare efter en månads folkbokföring i Sverige ska ha rösträtt i kommun och landstingsval, samt att de efter tre års folkbokföring i Sverige får fullständig rösträtt. Vi vill att utländska medborgare även ska kunna få svenskt medborgarskap efter tre års folkbokföring i Sverige. Barn som föds i Sverige ska ha rätt att få svenskt medborgarskap. Där en människa bor, arbetar, lever och verkar ska hon också kunna påverka samhället politiskt. För att minoritetsgrupper ska kunna påverka samhället krävs bättre och mer rättvis representation i politiska organisationer och beslutsfattande församlingar.

Vi anser också att barnens möjligheter att påverka samhällsutvecklingen måste stärkas. Vi anser att politiska avgöranden ska utgå från FN:s barnkonvention och barnens bästa. Genom att sänka rösträttsåldern till 16 år vill vi ge ungdomar möjlighet att påverka sin framtid. Samma år man fyller 16 ska man också vara valbar till riksdag, landsting, regionfullmäktige och kommunfullmäktige. Även barn och ungdomar under 16 år bör i större utsträckning få möjlighet till reellt inflytande över alla beslut.

Förtroendeuppdrag i kommuner, landsting/regionfullmäktige, och riksdag ska kunna innehas högst tre mandatperioder i följd. För EU-parlamentet gäller motsvarande två mandatperioder. Vi anser också att ingen ska inneha förtroendeuppdrag på mer än en nivå samtidigt, det vill säga antingen i kommun, landsting, riksdag eller EU-parlament. Dessa regler leder till en rotation som släpper fram nya förtroendevalda och stärker demokratin, samtidigt som antalet livstidspolitiker minskar.

Vi ser med stor oro hur demokratin allvarligt skadas av att den politiska makten inte hävdas gentemot den ekonomiska. Politik i bemärkelsen folklig styrning och insyn är viktigare än någonsin. En förutsättning för att det demokratiska systemet ska fungera är att folkvalda politiker kan styra och ta ett verkligt ansvar för verksamheten, men också att enskilda människor i större utsträckning ges möjlighet att delta direkt i demokratin. Vi vill utnyttja utvecklingen inom informationstekniken för att erbjuda större möjligheter för enskilda att få information och aktivt kunna delta i politiken. Möjligheten för alla att ta del av utvecklingen inom informationstekniken måste delvis vara samhällets ansvar.

För att öka demokratin i det parlamentariska systemet bör fyraprocents-spärren till riksdagen sänkas. Enligt vår övertygelse är alla människor lika mycket värda, och ingen kan födas till ett ämbete. Vi har därför svårt att se monarkens plats i ett modernt demokratiskt samhälle.

Decentralisering

Vi anser att beslut ska fattas så nära människorna som möjligt. Målet är direktdemokrati. I dagens samhälle är direktdemokrati inte möjligt mer än i begränsad utsträckning, men redan nu kan många viktiga steg ändå tas. Vi vill till exempel genomföra lagändringar så att beslutande folkomröstningar blir möjliga, både på kommunal, regional och nationell nivå, så till vida dessa inte strider mot grundläggande mänskliga rättigheter.

Den representativa demokratin kan också decentraliseras. Vi anser att direktvalda regionfullmäktige ska kunna införas efter att en folkomröstning genomförts i berörd region. Det är nödvändigt att reformera valsystemet så att de lokala frågorna får större tyngd. Skilda valår för riksdagsval och kommunalval är ett led i den processen. Kommunerna ska ha rätt att dela upp sig i mindre kommuner och i kommundelar, som helt eller delvis ska kunna vara självstyrande.

Det kommunala självstyret bör stärkas. Om staten ändå beslutar om nya åtaganden för kommuner och lands-ting ska de kompenseras ekonomiskt för nya utgifter, även på lång sikt. Vi anser att kommuner även fortsättningsvis ska ha beslutanderätt över kommunalskatt, taxor och avgifter. Kommunerna ska ha ett absolut veto när det gäller stora eller djupt ingripande exploateringsplaner. Vi vill också utvidga den kommunala beskattningsrätten när det gäller till exempel företag och miljöförstöring.

Religionsfrihet

Religionsfriheten är en hörnsten i ett demokratiskt samhälle. Vi vill att alla religiösa samfund ska behandlas lika.

Civil olydnad, ekologiskt nödvärn och samvetsvägran

Civil olydnad, det vill säga aktioner baserade på icke-våld, öppenhet och en beredskap att ta sitt eventuella straff enligt gällande lag, samt en strävan efter dialog, kan utgöra ett viktigt inslag i den demokratiska processen. Historiskt sett finns det flera exempel på hur civil olydnad stärkt demokratin. Flera av de demokratiska fri- och rättigheter vi har i dag, exempelvis rösträtt, religionsfrihet och yttrandefrihet, har möjliggjorts genom civil olydnadsaktioner.

Vi anser att reglerna om nödvärn i svensk lag ska kompletteras med en regel om att den som försöker avvärja ett pågående eller överhängande ingrepp i känsliga naturmiljöer handlar i nödvärn. Denna nödvärnsprincip får dock inte legitimera våld mot människor och djur, eller skadegörelse på annans egendom.

Vi anser att bestämmelser ska införas som gör det möjligt att utan påföljd vägra att utföra visst arbete. Dessa ska gälla om man riskerar liv eller hälsa för sig själv eller någon annan person, begår brott, sprider massförstörelsevapen eller gift, eller skadar känsliga miljöer.

Etiska regler för politiker

Vi anser att följande etiska regler ska gälla för politiker:

- En politiker ska arbeta för samhällets bästa och inte sträva efter förmåner för sig själv, sina anhöriga eller sitt parti, samt undvika jävsituationer.
- En politiker ska ha hög moral, hålla sig till sanningen och inte förvränga fakta.
- En politiker ska vara ett föredöme och så långt som möjligt leva i enhetlighet med de idéer som hon eller han förespråkar.
- Innan en person nomineras till ett val ska hon eller han deklarerat eventuella avvikelser från sitt partis program och vallöften.
- En politiker ska vara beredd att på begäran lämna uppgifter om sin privata ekonomi, inklusive eventuella aktieinnehav.
- I debatter ska politiker argumentera i sak och undvika personangrepp.

3. Det mångkulturella samhället och minoritetsfrågor

Vår politik bygger på alla människors lika värde, respekten för och bejakandet av olikheter och erkännandet av minoriteters rätt att forma sin framtid. Vi anser att det mångkulturella samhället berikar oss. Vi vill att såväl staten som andra institutioner medvetet ska förändras och rekonstrueras så att mångfald bejakas och diskriminering bekämpas. Det etniska förtryckets struktur måste synliggöras och brytas ned. Vi menar att en välfärdspolitik som präglas av solidaritet och rättvisa är nödvändig, men inte tillräcklig, för att bejaka det mångkulturella samhället och allas rätt till egenart och inflytande. Att arbeta för norm- och attitydförändringar är centralt i detta sammanhang. Dessutom kräver vi riktade politiska åtgärder inom bland annat utbildnings-, bostads- och arbetsmarknadspolitik. Det handlar om såväl förebyggande åtgärder som ändringar av regelverket.

För att främja det mångkulturella samhället och underlätta för människor att förverkliga sina livschanser krävs det mer av egenmakt, mindre av förmynderi, mer av ett positivt bejakande av vår omvärld och mindre av etnocentrism, mer av tillit till lokala och medborgerliga initiativ och mindre av centralstyrning.

Diskriminering

Alla människor ska ha rätt att på lika villkor delta i samhällsgemenskapen. I praktiken är så inte fallet i dag. Diskriminering på grund av kön, religion, etnicitet, ålder, sexuell läggning eller funktionshinder förekommer ofta i vårt samhälle. Det kan handla om att människor nekas anställning, bostadskontrakt, tillträde till restauranger eller lån på banken på grund av att de är kvinnor, har mörk hudfärg, har funktionshinder eller är homosexuella. Detta är diskriminerande och inte värdigt ett civiliserat samhälle grundat på demokrati och mänskliga rättigheter. Diskriminering utestänger många människor från samhällsgemenskapen och innebär dessutom ett slöseri med mänskliga resurser som kan vara med och bidra till förnyelse och mångfald i samhället.

Vi anser att diskrimineringen måste förebyggas och motverkas inom alla områden och på alla nivåer i samhället. Det är viktigt att detta sker genom en samordnad och samlad syn på diskrimineringsfrågorna, till skillnad från dagens spretiga rättssystem med helt skilda lagar för olika diskriminerade grupper och med skilda lagar för arbetsliv och fritid. Vi anser att dessa olika lagar ska samlas i en enda lag mot alla former av diskriminering. Jämställdhets- och mångfaldsplaner ska ingå som en naturlig del av lagen. De olika rättighetsombudsmännen som finns i dag utför ett viktigt arbete med att påtala när diskriminering av olika slag sker. Genom en samlad lagstiftning skulle rättighetsombudsmännen kunna arbeta mer tillsammans, eller kanske ersättas med en eller flera ombudsmän för mänskliga rättigheter. Vi vill även stödja lokala initiativ som syftar till att bekämpa diskrimineringen, till exempel lokala

diskrimineringsombudsmän och fristående antidiskrimineringsbyråer. Vi vill också att tydliga antidiskrimineringsklausuler införs i alla offentliga upphandlingar. Sådana klausuler ska kunna leda till att avtal med diskriminerande företag hävs och därmed kunna fungera som garant för att lagstiftningen mot diskriminering efterlevs av företagen.

Makt och inflytande

Vi anser att det är viktigt av såväl demokratiska skäl som av rättvise- och kvalitetsskäl att även människor med mångkulturell bakgrund har makt, inflytande och finns med i de beslutande organen i samhället. Därför vill vi att de politiska och beslutande församlingarna ska vara representativa för befolkningens sammansättning. Det vilar ett stort ansvar på de politiska partierna och andra viktiga beslutande församlingar att förändra strukturerna och arbetsformerna så att även människor med mångkulturell bakgrund känner sig motiverade av politiskt arbete och känner att de har möjlighet att vara med och bestämma. För att få fler människor med olika bakgrund att engagera sig i politiken måste de politiska partierna, staten, landstingen, kommunerna och andra offentliga institutioner föra en politik som utgår även från de livsvillkor som personer med mångkulturell bakgrund har.

Främlingsfientlighet, etnocentrism och rasism

Främlingsfientlighet, etnocentrism och rasism är företeelser som nedvärderar grundläggande mänskliga värden och delar upp mänskligheten i en bättre och en sämre del. Främlingsfientlighet visar på rädsla och förakt för andra än den egna gruppen. Etnocentrism utgår från att den egna kulturen och de egna livsmönstren, värderingarna och normerna är universella och allmänmänskliga och att andra grupper måste anpassa sig till dessa. Rasism är tron att den egna folkgruppen är överlägsen andra. Den utgår från att det finns biologiska skillnader mellan folkgrupper och att en del folk är mer värda än andra. Rasister anser sig ha rätt att kontrollera och förtrycka andra folkgrupper. Den nutida rasismen baserar sig alltmer på fördomar och påstådda kulturella skillnader än på biologiska avvikelser.

Alla dessa företeelser innebär hot mot demokratin. Det är viktigt att medborgarna tar avstånd från sådana uttryck. Vi anser att kampen mot främlingsfientligheten, etnocentrismen och rasismen måste föras på flera plan. Dessa företeelser kan förebyggas genom att vi har en vision om ett samhälle där varje människa har en uppgift och behövs. Dessutom är arbetet för att ändra attityder och normer viktigt. Genom att öka vår förmåga att se det egna livsmönstret som ett av många möjliga mänskliga alternativ kan vi förebygga främlingsfientlighet och rasism. För detta krävs att alla människor får möjlighet att mötas på lika villkor och förmedla kun-

skap om varandra i ömsesidighet och samverkan. Sådana möten kan underlättas inom skolan, i arbetslivet, i det politiska livet och i det sociala livet i övrigt.

Vi vill stödja inrättandet av ett självständigt antirasistiskt centrum som dels kan stödja offren för rasismen och deras anhöriga, dels kan sprida kunskap och information om rasismen och dess illgärningar. Vi vill att samhället aktivt arbetar mot rasistiska och främlingsfientliga organisationer och deras aktiviteter, samt att lagar och praxis på området skärps.

Arbetsmarknad

På den svenska arbetsmarknaden ska alla människor, oavsett etnisk bakgrund, ha lika möjligheter att få ett arbete för att därigenom kunna försörja sig, få mer makt över sin framtid, förverkliga sina drömmar och påverka sin omgivning och samhället i stort. Utgångspunkten för vår politik är dels att skapa goda förutsättningar för allas deltagande i arbetslivet, dels att avlägsna hinder och att göra andra insatser som är nödvändiga. Företagandet bör stimuleras. Stöd till personer med mångkulturell bakgrund som vill starta eget ska öka, inte minst genom riktade åtgärder. Diskrimineringen på arbetsmarknaden måste påtalas och motverkas. Vid anställning inom kommun och landsting bör positiv särbehandling praktiskeras. Dessa frågor behandlas även i kapitlet om arbetsmarknaden.

Bostadssegregation

Vårt samhälle präglas i dag av större bostadssegregation än för bara några decennier sedan. Allt fler personer lever i dag i segregerade stadsdelar med allt mindre kontakt med övriga samhället, mer utanförskap, högre arbetslöshet, mer utslagning och större fattigdom än i övriga områden. Sveriges befolkning har alltmer kommit att leva i olika världar, kännetecknade av ojämlika levnadsvillkor. Detta gäller hela landet. Vi vill förändra detta. En kraftfull regionalpolitik är ett viktigt redskap. Vi vill ha mindre av ensidigt byggda bostadsmiljöer och mer av varierande bostadsområden med olika slags hus typer och boendeformer. Det är viktigt med bostadsområden med stor tillgång till fritidsaktiviteter och hög grad av självförvaltning. För att höja statusen i de segregerade stadsdelarna vill vi förlägga myndigheter och institutioner dit samt stimulera företagsetablering. Det är även viktigt med fungerande och högkvalitativ offentlig service. Vi vill öka sanktionsmöjligheterna mot de hyresvärdar och andra aktörer som diskriminerar.

Utbildning, skola och modersmålsundervisning

Utbildning är viktigt för människors möjligheter att utvecklas och få makt över sin tillvaro. Många av de människor som kommer till Sverige har hög utbildning, men många gånger nedvärderas deras betyg. Vi vill att de utländska utbildningarna ska få en rättvis värdering. Korta, individuella och anpassade kompletteringsutbildningar är ett bra sätt att tillvarata den utbildning, den yrkeserfarenhet och de språkkunskaper som många personer med mångkulturell bakgrund har.

I ett mångkulturellt samhälle är det viktigt att slå vakt om alla människors rätt att bibehålla och utveckla sitt modersmål. För att den kulturella mångfalden ska kunna fortleva måste olika gruppers modersmål kunna överföras till kommande generationer. Detta kan ske genom att högklassig modersmålsundervisning erbjuds i skolor och förskolor. Denna undervisning är viktig och är angelägen för många barns identitetskänsla, trygghet och möjligheter att kommunicera med sina föräldrar och sin omgivning. Modersmålsundervisningen ökar barnens möjligheter att klara övergången till den nya kulturen och samtidigt hålla den gamla vid liv. Dessutom berikas barnen med ytterligare ett språk. Vi anser att modersmålsundervisningen ska vara en rättighet för varje barn.

Respekt för inhemska etniska minoriteter

Vi kräver en stärkt ställning för samerna som ursprungsbefolkning i Sverige. Sametinget ska ges ökade befogenheter, bland annat genom att få vetorätt mot exploateringar inom de delar av samebyarnas åretruntmarker som staten disponerar eller disponerade vid utgången av juni 1992, samt vara remissinstans inom övriga delar av samebyarnas betesområde. Lagstiftningen bör ändras så att icke-renägande samers rättigheter stärks och de får en fullvärdig roll i samebyarna. Sverige bör ratificera den internationella konventionen om ursprungsbefolkningars rätt, och inrätta en gränsdragningskommission för att lösa marktvister mellan samer och andra markägare.

Sverige har under århundraden förtryckt och missgynnat nationella och språkliga minoriteter. Vi ser positivt på att Sverige nu har ratificerat de internationella konventionerna om minoriteter och minoritetsspråk, vilket gett samer, romer, judar, sverige-finnar och tornedalingar ökade rättigheter. Minoriteternas språk och kultur bör stödjas för att berika samhället och för att minska spänningar och missförstånd mellan olika befolkningsgrupper.

Funktionshindrades rätt till lika behandling

Samhällets behandling av människor med olika typer av funktionshinder har länge präglats av en omhändertagande-syn och av särlösningar. Vi menar att utgångspunkten ska vara att skapa lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter för individen.

Funktionshindrade diskrimineras i dag dels genom direkt nedsättande behandlingen från vissa arbetsgivare, näringsidkare med flera, dels genom att mycket i samhället gjorts otillgängligt för exempelvis människor som sitter i rullstol. Detta har lett till att människor med funktionshinder ofta ställs utanför både det politiska och det sociala livet. Samtidigt finns det många exempel på viktiga samhällsinsatser människor med funktionshinder gör.

Vi anser att grundlagen ska klargöra att funktionshindrade har rätt till likabehandling. Staten ska ställa krav på en förändring av samhället så att det blir tillgängligt för alla, nedbrutet till specifika och tydliga mål

för varje delområde. Den som inte uppfyller detta bör få stora kostnader, till exempel genom minskade statsbidrag eller indragna tillstånd.

Rätten att vara sig själv oavsett sexuell läggning

Vi vill ha ett samhälle med respekt och tolerans för varje människas rätt att välja vem han eller hon vill leva med, oavsett kön, och för rätten att uttrycka sin könstillhörighet som man själv vill. Lagstiftningen ska inte diskriminera eller särskilja, utan förändras så att samma villkor gäller

alla, oavsett sexuell läggning. Homosexuella ska ha samma rättigheter som heterosexuella att bli prövade som adoptivföräldrar och ha rätt till anhörigadoption.

Homosexuella, bisexuella och transpersoner är mer utsatta för våld, hot och diskriminering än andra grupper. Bestämmelserna om hets mot folkgrupp måste kompletteras så att de omfattar även dessa grupper och ett förbud mot diskriminering bör införas i regeringsformen. Brott och våldshandlingar mot dessa grupper behöver förebyggas bättre än i dag. Homofobiska motiv vid brott bör leda till skärpta straff.

4. Jämställdhet

Vi lever i ett ojämnt samhälle, präglad av könsförtryck. Jämställdhet innebär att kvinnor och män ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter i samhället. Det handlar ytterst om rättvisa, demokrati och god resursanvändning.

Två kön - två världar?

På grund av könsrollerna i samhället behandlas män och kvinnor olika från den dagen de föds. I det jämställda samhället ses man och kvinna i första hand som människor, och är i den meningen lika inför varandra. Vi anser att både kvinnor och män tjänar på ökad jämställdhet, och att bristen på jämställdhet är ett resultat av de patriarkala strukturer som format samhället.

Den mest användbara definitionen av feminism är att ”feminism är insikten om att patriarkatet är den rådande könsmaktsordningen, samt en vilja att förändra detta”. I den bemärkelsen har Miljöpartiet alltid varit en del av den feministiska rörelsen.

En synnerligen viktig förutsättning för jämställdhet är att både män och kvinnor arbetar kraftfullt för den, och att särskilda insatser görs för att stimulera män till ökad medvetenhet och aktivitet. Män behöver också en egen debatt om sin roll och sina behov. Vi föreslår en särskild FN-konferens om mansrollen för att stimulera detta.

Den omfattande lagstiftningen om jämställdhet kan gesken av att det patriarkaliska förtrycket är borta. Trots många goda lagar påverkar fortfarande könstillhörigheten våra möjligheter och val och det bemötande vi får i samhället. Arbetsmarknaden är till exempel till mycket stor del fortfarande segregerad, med kvinnor klart överrepresenterade i låglöneyrken. Samtidigt har lagens möjligheter inte utvecklats tillräckligt än eftersom könsdiskriminering är laglig i Sverige utanför arbetslivet, trots att Sverige har anslutit sig till FN:s kvinnokonvention. Vi vill att detta ändras och föreslår en samlad antidiskrimineringslagstiftning.

Det självklara målet för jämställdhetsarbetet är att varje människa ska få möjlighet att utvecklas efter sina intressen och förutsättningar, oavsett kön. Vi anser därför att jämställdhetsarbetet inte får reduceras till eller sluta vid formell jämställdhet. I ett framtida grönt samhälle kommer kvinnor och män i realiteten att ha lika möjligheter, skyldigheter och rättigheter - såväl politiskt, ekonomiskt och socialt.

Maktfrågor

Kvinnor utgör 51 procent av Sveriges befolkning. Därför är det ett rimligt och rättvist krav att kvinnor också ska ha hälften av makten. Män dominerar dock sedan lång tid tillbaka i de flesta beslutande församlingar, trots kvinnors formellt lika möjligheter att delta. Det är viktigt att vi inser att informella manliga strukturer och nätverk kan vara en orsak till denna skevhet. Denna utgångspunkt blir också avgörande för vilka medel vi väljer för att öka representationen av kvinnor. För att bryta upp dessa strukturer krävs olika tekniker i olika sammanhang, till exempel positiv särbehandling.

Politik är fortfarande en arena med övervägande manliga strukturer, och alltför många kvinnor har svårt att hävda sig och passa in i dess jargong och mötesstrukturer. Villkoren för politiskt arbete behöver förändras och anpassas för att passa båda könen, och för att allas aspekter och värderingar tillvaratas. Vår vision är att jämställdhet blir norm inom politiken. Jämn könsfördelning gäller givetvis även vid tillsättningar inom Miljöpartiet. Vi vill fortsätta på den inslagna vägen med kvotering i offentliga sammanhang, och vi verkar för positiv särbehandling av det underrepresenterade könet vid lika meriter.

Jämställdhet berör alla samhällsområden och behöver fortsättningsvis uppmärksammas både separat och integrerat i alla olika sammanhang. Politiska förslag inom utbildning, sociala frågor, hälso- och sjukvård samt ekonomi kan få olika konsekvenser för män respektive kvinnor, beroende på skilda levnadsvillkor och positioner i samhället. Vi vill att alla förslag och beslut på lokal, regional och nationell nivå ska analyseras ur ett

jämställdhetsperspektiv. För att detta ska kunna bli möjligt krävs att all social statistik görs könsuppdelad. Könsblindhet är inte detsamma som könsneutralitet.

Medvetenhet

Könsmaktsteori, eller genusteori, är ett kunskapsområde som utvecklar jämställdhetens begreppsliga bakgrund. Som akademisk disciplin har det vuxit rejält i omfång men har inte alls nått ut som allmänt medvetande i samma utsträckning. Vi föreslår utbildning, inte bara i jämställdhet, utan även i genusteori, för beslutsfattare, tjänstemän, lärare och förtroendevalda i all offentlig förvaltning.

Jämställdhetsplaner är ett viktigt verktyg som har haft en alltför begränsad effekt. En ny samlad antidiskrimineringslag med bättre sanktionsmöjligheter, skulle göra jämställdhetsplanerna mer effektiva i arbetet för att motverka könsdiskriminering.

Den samlade lag mot diskriminering som vi föreslår, ska innehålla effektivare sanktioner. Den ska innehålla ett förbud mot könsdiskriminering i arbetslivet och på fritiden. Under tiden vill vi ge länens jämställdhetsexperter ett tillsynsansvar för tillämpningen av alla antidiskrimineringslagar. De bör få ansvaret för löpande översyn lagstiftning från diskrimineringssynpunkt, samt kunna komma med förslag på sanktioner mot arbetsgivare som bryter mot dessa lagar.

Utbildning

Av särskild vikt är utbildningssystemets utformning, och hur medvetet pedagoger på olika stadier arbetar. Flickor och pojkar får inte samma bemötande på dagis och i klassrummen. Fortfarande är rekryteringen till olika program i gymnasieskolan och högskolan präglade av köns-tillhörighet.

Forskarkarriären är inte lika ovillkorligt öppen för unga kvinnor, och professorstiteln är fortfarande inte lika tillgänglig för en kvinnlig forskare som för en manlig. I de flesta skolor saknas i stor utsträckning jämställdhetsutbildning och arbete med att göra unga människor medvetna. Skolor och utbildningsanstalter bör, på samma vis som för vanliga arbetsplatser, ha skyldighet att ta fram elev-jämställdhetsplaner där sådana problem kan åtgärdas. Det är av stor vikt att flickor och pojkar tidigt får möjlighet att diskutera och ifrågasätta bristande jämställdhet.

Hem och familj

Andelen kvinnor som yrkesarbetar är i dag lika stor som andelen män. Men kvinnor tar generellt sett fortfarande det största ansvaret för skötseln av barn och hem. Samtidigt har småbarnspappor flest övertidstimmar av alla grupper och går ofta miste om en värdefull period i sina barns liv. Miljöpartiet vill att föräldraledigheten ska förlängas och delas lika mellan föräldrarna, men merparten av ledigheten ska vara överlåtelsebar. Vid 15 månaders föräldraledighet ska tre månader vara förbehållna vardera föräldern, medan övriga månader ska kunna överlåtas fritt.

Kortare arbetstid för alla skulle ge ökade möjligheter att dela hemarbete och fritid, och skapa bättre balans i familjelivet för både kvinnor och män. En arbetstidsförkortning är viktigt för ökad livskvalitet. För att uppnå verklig jämställdhet är det också viktigt hur till exempel pensionssystemet och andra sociala trygghetssystem utformas. Föräldrar ska ges möjlighet att dela pensionspoäng mellan sig under småbarnsperioden.

Bilder och vrågbilder

Den kommersiella och förvrängda bild av kvinnor och män som reklamen överöser oss med påverkar självklart vårt sätt att vara och reagera på varandra. Stereotypa bilder av trådsmala och sexuellt tillgängliga kvinnor eller muskulösa män skapar konstlade könsroller. De förhindrar dessutom det lustfyllda och bejakande sexuella mötet, som också är ett sant jämställdhetsmål.

En både överdriven och samtidigt delvis sann bild är den av den våldsamme mannen. Mäns våld mot kvinnor är en verklighet som måste synliggöras, men utan att man för den sakens skull skuldbelägger alla män. Polis- och domstolsväsende saknar i dag i allt väsentligt kunskap om mekanismer för och signaler på hur våld i hemmet och i relationer yttrar sig, och hur utsatta barn och kvinnor bör bemötas. Det är av yttersta vikt att man kommer tillrätta med denna akuta kunskapsbrist, för att kunna skapa ett pålitligt rättssystem.

Vi vill verka för att utbudet av pornografi upphör. Inte bara den pornografiska produkten förtjänar kritik, utan även den förnedrande situation som de människor som medverkar i pornografiska sammanhang oftast själva befinner sig i. Kommersiell exponering av pornografi bör förbjudas på ungefär samma sätt som reklam för tobak och alkohol. Vi vill skärpa och utvidga lagstiftningen om barnpornografi och grov pornografi med bland annat sexualiserat våld. Barndomen ska vara en porrfri tid.

Prostitution är en form av handel med sexuella tjänster som bygger på maktutövning, förnedring och underordning. Vi vill att samhället i högre grad än i dag ska arbeta för att förebygga och bekämpa prostitutionen. De prostituerade ska få ökad hjälp till utbildning och arbete, samt hjälp för att komma bort från eventuellt drogmissbruk. Prostitution ska inte betraktas som ett yrke. Därför är också det internationella samarbetet för att förhindra handel med kvinnor och barn över gränserna av största vikt. Denna handel är ett stort och alarmerande problem i en alltmer gränslös värld och för länder i ekonomiska övergångsskeden.

Jämställdhet och feminism är grundläggande begrepp i grön ideologi. Men liksom miljöhänsynen kan reduceras till smärre tekniska förändringar kan jämställdheten också förfuskas, om inte den grundläggande känslan för individens lika värde blir genomsyrande. Vi gröna vill att de värderingar som återfinns inom ett solidariskt tänkande i högre grad ska bli vägledande för relationen mellan människor och mellan människa och natur. I ett grönt samhälle är varken teknisk förståelse eller mänsklig förmåga till empati könsbunden.

5. Globala frågor

På en enda jord med begränsade resurser är vi alla beroende av varandra. Ansvar för tillståndet i världen är vårt gemensamma. Vi vill verka för en utjämning och en rättvis fördelning av jordens resurser. Alla människor måste få sina grundläggande behov tillgodosedda. Vi värnar om folkrätten, de mänskliga rättigheterna och stöder de förtryckta folken i världen.

Världen står inför gigantiska utmaningar i form av en kraftig befolkningsökning, accelererande miljöförstöring, minskande bördighet, brist på vatten och livsmedel, ökat inflytande för transnationella företag och ökande illegal handel. Konkurrensen om jordens resurser skapar starka spänningar och konflikter. Både politiska ledare, internationella organ, näringsliv och enskilda medborgare måste ta sitt ansvar. En solidarisk livsstil ställer stora krav på förändringar av vårt globala samhälle.

Både i västvärlden och i utvecklingsländerna behövs nya resurssnåla lösningar för energiproduktion, energianvändning, transportsystem samt industri- och livsmedelsproduktion. En hög standard för alla kräver en mer effektiv resursanvändning med minskad resursförbrukning per capita i västvärlden, medan utvecklingsländerna torde behöva öka sin per capita-förbrukning. I ett globalt miljö- och rättviseperspektiv är det därför nödvändigt att både västvärlden och utvecklingsländerna skynkar på mot kretsloppssamhället.

Ekonomins internationalisering och den globala miljökrisen förenar nu alla människors livsöden mer än någonsin och gör globalt samarbete nödvändigt. Sådant samarbete har under de senaste decennierna lett till stora framsteg på ett flertal områden. Samtidigt kan dock internationella beroenden leda till att lokalsamhällen utplånas, att den kulturella mångfalden urholkas och att stora ekonomiska makthavare kan sätta reglerna för handeln.

Globaliseringens utmaning

Globaliseringen är ett fenomen som alltmer har kommit att präglade vårt samhälle. Med globalisering menar vi att det i världen sker en integrationsprocess kulturellt, språkligt, ekonomiskt, politiskt och kommunikationsmässigt. Denna process präglar framför allt den industrialiserade världen, men också rika grupper i fattiga länder. I alla samhällen drabbas de fattiga hårdast.

Globaliseringen för med sig nya möjligheter, men också problem. Universitet, företag, institutioner och organisationer bildar transnationella nätverk för kunskapsutbyte och samarbete. Dessa processer krymper världen, skapar nya former av kommunikation och leder till att människor lär sig mer av varandra. Men globaliseringen har också skapat nya klyftor mellan dem som har kunnat dra nytta av globaliseringens fördelar och dem som fått ta de negativa konsekvenserna. Dessutom flyttas makten över människors framtid från parlament och folkvalda till globala ekonomiska aktörer. Globali-

seringen tenderar att förstärka och effektivisera befintliga maktstrukturer.

Samtidigt konstaterar vi att det är en global elit som är på väg in i detta globala samhälle, och att den överväldigande majoriteten människor står vid sidan om denna process. Fattigdom och brist på sjukvård, utbildning, livsmedel och mänskliga rättigheter är i stället det som kännetecknar miljoner människors verklighet världen över.

Handel, investeringar och finansiella transaktioner över nationsgränserna har ökat. Men det är nästan uteslutande de industrialiserade länderna som dikterar reglerna och låter handeln gör de som redan är rika ännu rikare genom kortsiktiga vinster.

Frågor som tidigare enbart tycktes vara föremål för suverän nationell inrikespolitik, såsom energi- och transportpolitik, påverkar människor i hela världen genom exempelvis klimatförändringarna, som orsakas av utsläpp av koldioxid och andra växthusgaser.

Denna globalisering leder till att människorna i världen måste föra upp politiken på en global nivå för att reglera frågor som ligger bortom nationalstaternas räckvidd och som angår hela världssamfundet, exempelvis globala miljöfrågor, mänskliga rättigheter samt haven eller rymdens utnyttjande. Vi anser att en global beskattning av flyget, en särskild beskattning på internationella valutatransaktioner, en internationell miljödomstol och regleringar mot globala mediakoncerner är frågor som det måste fattas beslut om, helst på global nivå.

Globala överlevnadsfrågor

Balansen av koldioxid i atmosfären rubbas av människans användning av fossila bränslen. De klimatförändringar som blir en följd av denna obalans kan leda till att östater utplånas, jordens mest tätbefolkade områden översvämmas, kraftiga oväder ökar och växtzoner flyttas snabbare än arterna hänger med. Ekonomiska styrmedel är det effektivaste sättet att ställa om dagens fossilbaserade energisystem och minska koldioxidutsläppen. Utsläppsrättigheter kan användas som komplement, men endast inom regioner med liknande teknisk utveckling. Annars ges inte fattiga länder möjlighet att utvecklas.

Tropiskskogarna är jordens artrikaste ekosystem. Här finns de flesta av jordens växt- och djurarter, skapade under miljontals år. Med den avskogning som sker följer förutom utrotningen av arter ofta många andra allvarliga miljöeffekter, exempelvis klimatförändringar, jorderosion, översvämmningar och torka. Skogskövlingen medför också svåra sociala och kulturella problem eftersom ursprungsbefolkningar och lokala samhällen berövas sin hemvist och möjlighet till försörjning. En viktig strategi när det gäller att bevara de tropiska skogarna är att stärka lokalsamhällenas och ursprungsbefolkningarnas möjligheter till kontroll över sina egna naturresurser.

Över 90 procent av världens genetiska resurser är knutna till biotoper i Syd. Redan i dag finns åtskilliga exempel på hur bioprospektörer tagit patent på kunskaper och genetiskt material som utvecklats i, och därmed rättmätigt bör kontrolleras av lokala samhällen, eller på processer med traditionell användning. Denna företeelse brukar gå under benämningen biopiracy. Det finns i dag inget internationellt regelverk för att skydda kollektiv kunskap om genetiska resurser

Vi vill varna för att vi genom accelererande miljöförstöring, jorderosion och minskande bördighet i kombination med befolkningsökningen, kommer att få allt större svårigheter att klara matförsörjningen. Därför är det angeläget att all tillgänglig åkermark används för att producera mat. Ur ett globalt perspektiv kommer kött- och annan animaliekonsumtion att behöva minska, speciellt i de rika länderna, om mängden livsmedel ska kunna hålla jämna steg med den ökande befolkningen.

Världshandel

Handel är ett medel för att bättre utnyttja jordens resurser och för att ge människor möjlighet att leva ett bättre liv. Om någon typ av handel leder till att dessa mål motarbetas måste reglerna för handeln ändras. I dagens världshandel måste sociala och miljömässiga krav utgöra spelreglerna. Utan sådana regler är handeln inte fri utan bara ett medel för rovdrift.

Eftersom handeln över nationsgränserna nu ökar är det viktigt att länderna gemensamt diskuterar vilka regler världshandeln ska följa för att ge jordens befolkning en bättre framtid. Dessa regler bör baseras på en medvetenhet om att naturresurserna är ändliga och att nationella regler till skydd för hälsa, miljö och social trygghet är viktiga för långsiktigt hållbara samhällen samt syftar till att utplåna fattigdomen i världen.

Vi kräver därför att miljö- och utvecklingsfrågor får högre prioritet i Världshandelsorganisationen (WTO) och att avtalen i WTO underordnas alla FN-konventioner och införlivas i FN-strukturen. De rika länderna måste öppna sina marknader för de fattiga länderna på rättvisa villkor och sluta sabotera fattigare länders marknader genom att subventionera exporten av sina egna varor. Rättvis handel, där de som arbetar får löner som går att leva på och där de mänskliga rättigheterna respekteras, ska främjas.

Skuldavskrivningar

I dag går nettoflödet av ekonomiska resurser från de fattiga länderna till de rika. De fattiga länderna betalar mer i amorteringar och räntor på lånen från de rika länderna än vad de får i bistånd. Denna skuldfälla förvärras genom Världsbankens och Internationella valutafondens omfattande strukturanpassningsprogram, som länderna måste följa för att få fortsatta lån.

Vi vill därför att en internationell avskrivning av de fattiga ländernas skulder ska äga rum. En sådan skuldavskrivning ska dock ske på villkor att medborgarna i det berörda landet genom olika demokratiska verktyg får inflytande över hur de frigjorda ekonomiska resurserna ska användas.

Sverige har varit ganska bra på att skriva av sina fordringar på fattiga länder. Vi vill fortsätta på den inslagna vägen. Samtidigt måste Sverige bli mycket bättre på att aktivt driva på i Världsbanken och Internationella valutafonden för en skuldavskrivning.

Utvecklingssamarbete

Den rika delen av världen har ett ansvar för att hjälpa världens fattiga länder att bygga upp ett högre välstånd. Viktigast är rättvisa spelregler för världshandeln och skuldavskrivningar, men även utvecklingssamarbetet är en viktig del i arbetet för en rättvisare värld. Miljöpartiet de Gröna vill höja anslagen för utvecklingssamarbete till 2 procent av bruttonationalinkomsten, BNI. I samarbetet med u-länderna är det viktigt att inte i världens värderingar av vad som är goda levnadsförhållanden dominerar. Ländernas egen kultur, livsfilosofi och kunskap måste ligga till grund för utvecklingen. I-ländernas resursslösande livsstil är inget gott föredöme.

Miljöpartiet anser att "självtillit" bör komplettera de nuvarande målen för svensk biståndspolitik. Produktion av livsmedel, energi och andra basvaror bör i första hand inriktas på att tillfredsställa den egna befolkningens behov och först därefter på export. U-ländernas egen politik för att ge människor lokalt inflytande är en nödvändig del i utvecklingen mot en högre grad av självtillit. En uppbyggnad och förbättring av demokratin och fungerande samhällsinstitutioner är av grundläggande betydelse för goda livsvillkor och måste utgöra en viktig del av utvecklingssamarbetet.

De miljökonsekvensbeskrivningar och sociala konsekvensbeskrivningar som görs inom utvecklingssamarbetet måste förbättras. Det är också viktigt att utvecklingssamarbetet i högre grad direkt inriktas på att stödja hållbara energi- och trafiksystem. Därför bör svenska biståndsmedel inte gå till att förbättra energiteknik som inte är långsiktigt hållbar. De resurser Sverige bidrar med bör i stället gå till exempelvis energieffektivisering och solenergi. Resurser för att förbättra icke-hållbar teknik kan ofta ändå komma fattiga länder till del genom andra finansiärer.

I många fattiga länder bär kvinnorna en särskilt tung börda. De har ofta så gott som hela ansvaret för hem, barn och jordbruksproduktion. Det är därför viktigt att utvecklingssamarbetet både stärker kvinnornas position inom politiken och att männen stimuleras till att ta större ansvar inom jordbruks- och landsbygdsutveckling.

Familjerådgivningen måste vara utformad så att den når både kvinnor och män. Ökad kunskaper om hiv och aids är nödvändiga inom preventivmedelsrådgivningen. I dag hotar spridningen av hiv flera länders utveckling. De som redan har blivit smittade måste också få tillgång till de medicinska framsteg som gjorts inom hiv-forskningen.

Sverige måste föra en aktiv politik för solidariskt utvecklingssamarbete i organisationer som EU, FN, Världsbanken och de regionala utvecklingsbankerna. Sverige bör påverka dessa att inrikta sina satsningar på en ekologiskt och socialt hållbar utveckling, som utgår från ländernas egna kulturella förutsättningar, i stället

för projekt som sprider i-ländernas livsstil. Miljöpartiet de gröna anser att utvecklingssamarbete inte bör vara en fråga för EU. EU:s utvecklingssamarbete präglas av brister både när det gäller organisation, prioriteringar och effektivitet. Därför bör EU:s utvecklingssamarbete minskas till förmån för bilateralt samarbete.

Den kriminella ekonomin

Den globala, kriminella ekonomin omsätter miljarder varje år. Vapenhandel, handel med kvinnor och barn, kärnvapen, organhandel och droghandel är problem gemensamma för oss alla. Den kriminella ekonomin kopplas via de internationella finansiella systemen ihop med den formella ekonomin. Här spelar skatteparadisen en nyckelroll. Vi kräver att skatteparadisen avskaffas och att internationella åtgärder vidtas för att komma åt den internationella organiserade brottsligheten.

Lokalt självbestämmande

Det huvudsakliga målet för det internationella samarbetet är att hitta en rimlig avvägning mellan legitima demokratiska krav på lokalt, regionalt och nationellt självstyre och behovet av samarbete över större regioner, inte minst över hela jordklotet. Vi förespråkar den modell för internationellt samarbete som innebär att suveräna stater samarbetar utan att ge avkall på sitt självbestämmande annat än i mycket begränsad utsträckning. Denna funktionella modell har resulterat i FN-systemet, Europarådet, Europeiska säkerhetskonferensen (ESK) och mängder av liknande samarbetsstrukturer. Detta samarbete bör effektiviseras genom att vissa begränsade beslutsfunktioner överförs till överstatliga organ, främst när det gäller gränsöverskridande miljöföreningar, mänskliga rättigheter och fredsfrämjande åtgärder.

Vi avvisar däremot den så kallade federalistiska samarbetsmodellen, som syftar till att suveräna stater successivt förvandlas till län i nya supermakter. Vi är positiva till varje folks självbestämmande. Denna grundsyn är ett huvudskäl till att vi säger nej till EU och liknande supermaktssystem i andra delar av världen. I stället förordar vi en förstärkning och demokratisering av FN-systemet och av andra liknande internationella samarbetsstrukturer där stater och folk kan mötas på lika villkor.

Supermakter och Nord-Sydkonflikter

Inbördeskrig eller lokala och regionala krig kan förgöra många människor, men det är bara konflikter mellan supermakter och militärallianser som kan förgöra hela mänskligheten. Därför ser vi med oro på tendensen till att det blir några få supermaktsblock som konkurrerar om världsherraväldet. Det finns flera risker med denna utveckling. Dels kan den leda till ökande klyftor mellan Nord och Syd, dels till handelskrig mellan supermaktsblocken. Båda dessa scenarier kan i sin tur orsaka militär konfrontation.

Miljösamarbete

För att lösa de globala miljöproblemen behövs ett omfattande internationellt samarbete. Internationella avtal och konventioner är viktiga och bör utvecklas genom

att man kopplar kontrollmekanismer och bindande beslut till deras undertecknande. Vi anser att internationella miljökonventioner ska kopplas till en internationell miljödomstol som ska se till att konventionernas intentioner efterlevs. För att stärka det folkrättsliga systemet skulle denna miljödomstol kunna utgöra en del av Internationella domstolen i Haag. Där ska även frivilligorganisationer ha talerätt. För att stärka det globala miljöstyret vill vi också att det inrättas en global miljöorganisation inom FN.

I Europa bör bindande beslut om miniminormer i viktiga miljöfrågor fattas genom majoritetsbeslut i Europarådet. Även FN:s Europaavdelning (ECE) är ett viktigt forum för ett alleuropeiskt miljösamarbete där bindande beslut skulle kunna fattas.

FN

Vi vill att FN reformeras och demokratiseras, exempelvis genom att skapa nya arenor för frivilligorganisationerna i FN. Vi vill att vetorätten i säkerhetsrådet förändras och att FN-stadgan utvecklas så att bindande miniminormer genom majoritetsbeslut blir möjliga i frågor som angår världssamfundet. Detta kräver dock att FN reformeras kraftigt till att bli en mer demokratisk och öppen organisation. FN:s kapacitet att agera konfliktförebyggande och stoppa massakrer och brott mot de mänskliga rättigheterna måste också stärkas.

Möjlighet att gå före

För att åstadkomma förändringar är internationellt samarbete viktigt. En annan väg, som dock inte står i motsats till den tidigare, är att gå före och visa att en positiv förändring inte bara är önskvärd utan även möjlig. Hitills har denna strategi varit den mest framgångsrika. Genom att enskilda länder och delstater har vågat fatta radikala miljöbeslut utan att invänta internationella överenskommelser har miljöopinionen världen över blivit starkare, och så småningom har andra länder följt efter. Även i det internationella arbetet med bland annat miljökonventioner har det varit verkningsfullt att gå före.

Vi vill att Sverige ska gå före och medverka till att positionerna i det internationella miljöarbetet flyttas fram. Det är av avgörande betydelse för det globala miljöarbetet att handelsavtal och internationellt samarbete inte innebär begränsningar av rätten för enskilda länder och regioner att ta progressiva steg för en bättre miljö. Vi vill att Sverige ska ta initiativ till att införa miljöklausuler och sociala klausuler i internationella handelsavtal.

Grannsamarbete

Samarbetet med grannländer är av naturliga skäl speciellt. De ekonomiska, sociala och historiska banden är starka och kommunikationerna välutvecklade. I Norden har ett mycket omfattande samarbete ägt rum, detta vill vi vidareutveckla. Nordiska rådet bör få större befogenheter och väljas i direkta val. De områden som särskilt kan utvecklas inom ett det nordiska samarbetet är:

– gemensamma miljöprogram för att åstadkomma mer effektiva åtgärder i vårt närområde

- ökat säkerhetspolitiskt samarbete
- ekonomiskt samarbete

Grannsamarbetet bör också utvidgas till att omfatta hela Östersjöregionen och Nordkalotten. Förutom miljöinsatser bör bland annat den gemensamma nordiska arbetsmarknaden utvidgas till de baltiska länderna.

Aktiv svensk utrikespolitik

Svensk utrikespolitik ska syfta till global ekonomisk rättvisa, fred och nedrustning, främjande av demokrati och mänskliga rättigheter samt ett undanröjande av de globala miljöhoten. Dessa mål måste vara överordnade begränsade svenska intressen som att främja svensk export.

6. EU

Miljöpartiet strävar efter att Sverige ska lämna EU. Vi anser att arbetet med att bygga en EU-stat och en internationell stormakt är en farlig väg att gå för Europa och världen. På lång sikt anser vi att EU bör upplösas för att ge plats åt ökat självstyre och verkligt internationellt samarbete. Vi motsätter oss att allt mer makt flyttas till EU, långt från den enskilda människans möjlighet till påverkan och insyn. EU:s utveckling går i helt fel riktning. Därför vill vi ha en ny folkomröstning om det svenska EU-medlemskapet.

Så länge Sverige är medlem av EU ska miljöpartiet dock arbeta aktivt, både i EU-parlamentet och i Sverige, för att besluten i EU ska bli så gröna som möjligt.

Demokrati

Effekten av EU-medlemskapet är en urholkning av demokratin i det svenska samhället. Så länge Sverige kvarstår i EU kommer vi att arbeta för minskad byråkrati, avslöja och bekämpa korruption samt motarbeta ytterligare överföring av befogenheter och inflytande till EU:s institutioner.

Vi motsätter oss att EU genom Schengenavtalet och Europol bygger upp ett kontrollsamhälle. Internationellt polisarbete bör i stället huvudsakligen ske inom ramen för Interpol. Polisorganisationer ska koncentrera sig på brottsbekämpning, inte på att kontrollera och jaga flyktingar.

Vi anser att varje medlemsland i EU ska ha vetorätt när beslut fattas i ministerrådet. Endast när det gäller gränsöverskridande miljöföreningar samt skydd för hotade arter och biotoper ska överstatliga beslut kunna fattas. Den makt EU har i dag ska decentraliseras. Kontrollen över att EU inte fattar beslut som bättre skulle kunna fattas på nationell, regional eller lokal nivå ska utföras av de nationella parlamenten. Vi anser att EU:s alla institutioner ska efterleva offentlighetsprincipen och införa meddelarskydd enligt svensk modell. EU-kommis-

För att det ska vara möjligt att främja dessa syften måste Sverige kunna driva en självständig utrikespolitik och vara obundet av förpliktande allianser. Sverige ska ha oinskränkt rätt att tala med egen röst på världsarenan. Eftersom detta inte är möjligt inom ramen för EU ger det oss ytterligare ett skäl att kräva utträde ur EU. Sveriges tradition att visa särskilt intresse för världens fattiga och förtryckta ska inte offras - den ska snarare förstärkas och vidareutvecklas.

Sverige ska ta ansvar för sina internationella åtaganden och låta dem leda till praktisk politik handling. Samma krav ställer vi ju på andra länder som ingår avtal. I Sverige ska förpliktelseerna införlivas i svensk rätt, men ska i ökad utsträckning också göras direkt gällande genom att konventionen görs till lag.

sionen bör fräntas all politisk makt och ersättas med ett rent administrativt organ. Vi kräver att en utträdesparagraf införs i EU-fördraget, även om vi i dagsläget anser oss ha alla möjligheter att lämna EU även utan en dylik paragraf. Detta är en fråga om tydlighet, demokrati och lätthanterlighet.

Miljön

EU:s inre marknad med sin ensidiga fokusering på ekonomisk tillväxt och sina idéer om att varor ska röra sig fritt över gränserna utan att hindras av nationella miljö- och konsumentskyddsregler står i direkt motsättning till byggandet av ett ekologiskt hållbart samhälle.

EU fattar i dag en rad olika beslut som berör miljöområdet. EU har utarbetat en rad miljödirektiv och andra regler som bland annat stärker art- och områdeskyddet. Men ofta agerar EU bromskloss och förhindrar enskilda länder att förändra samhället så att det blir mindre miljöförstörande. Vi anser att enskilda medlemsländer alltid har rätt att ställa högre miljö- och hälsokrav. Vi vill att EU inför minimiregler för miljöavgifter och miljöskatter.

Vi vill att miljökraven på transporter, fordon och drivmedel successivt skärps. Vi vill att minimiskatter på fossil energi, kärnkraft samt utsläpp av svaveldioxid och koldioxid införs, och att en del av dessa skatteintäkter öronmärks för att främja hållbara energikällor och energisparteknik.

Jordbrukspolitik

En förutsättning för att man ska kunna utveckla ett långsiktigt ekologiskt hållbart och djurvänligt jordbruk är att EU:s jordbrukspolitik avskaffas eller förändras i grunden. I denna reform ska också skyddet av naturområden ingå för att säkra den biologiska mångfalden. Vi vill stoppa EU:s subventionerade export av jordbruksprodukter som slår ut jordbruk i tredje världen.

EU och omvärlden

Genom medlemskapet i EU har vi i Sverige fått erfara att murarna mot resten av världen har vuxit. Människor som flyr krig och förtryck har fått svårare att finna en fristad. Vi vill att flyktingar ska ha rätt att söka asyl i varje EU-land och vi är emot harmoniseringen av EU:s asyl- och invandringspolitik. Beslut i dessa frågor ska fattas på nationell nivå.

EU har skärpt sin målsättning om att skaffa sig ett försvar och en utrikespolitik. EU kommer att föra medlemsstaternas talan och ännu mer än tidigare tala med en röst i världen inom till exempel FN. Vi motsätter oss bestämt denna samordning eftersom den begränsar Sveriges möjligheter att samarbeta med tredje världens länder för en mer rättvis världsordning. Vi anser att varje medlemsstat i EU ska ha full rätt att föra sin egen utrikespolitik. Vi motsätter oss också varje strävan som leder till en militarisering av EU, då detta på ett allvarligt sätt förstör det alleuropeiska säkerhetsarbete som pågår inom Organisationen för Säkerhet och Samarbete i Europa (OSSE). Det alleuropeiska säkerhetsarbete som är nödvändigt måste ske inom ramen för OSSE.

Utvidgningen

Vi stöder de demokratiska grupper som har en EU-kritisk linje i de länder som nu ansöker om medlemskap i EU. Om en folkomröstning i dessa länder säger ja till medlemskap stöder vi detta, oberoende av landets ekonomiska status.

7. Fred

Vi förespråkar en gradvis övergång från militära till civila delar i samhället för att minska det ekonomiska beroendet, värna om människor och miljö, minska sårbarheten och öka självtilliten. Vi strävar efter total militär avrustning och att försvaret på sikt ska bli helt civilt. Sverige bör gå före på nedrustningens väg mot det övergripande målet - en global avrustning.

Ett viktigt steg på vägen är att minska de militärindustriella intressenas makt och inflytande över politiken. Dessa utgör ett ständigt hot mot freden och demokratin. Deras kortsiktiga intressen kan inte tillåtas styra utvecklingen. För att agera fritt och oberoende i förhållande till stormakterna ska Sverige återupprätta och utveckla neutralitetspolitiken. Sverige ska vara alliansfritt i fred för att kunna vara neutralt i krig. Detta är ett av de starka skälen till att Sverige bör gå ur EU.

Vidgad hotbild

Säkerhetspolitik handlar inte bara om militära frågor. Orsakerna till krig och konflikter är ofta av ekonomisk, ekologisk, religiös eller kulturell natur. För människor i Sverige är de militära hoten begränsade och potentiella, medan andra hot är reella i betydelsen att de redan skadar och dödar människor och natur, varje dag.

EMU

Införandet av en gemensam valuta inom EU, EMU, är ett politiskt projekt i syfte att bereda väg för det övergripande målet att skapa en förbundsstat av EU. Vi anser att Sverige även i framtiden ska stå utanför såväl EMU som ett fast växelkursamarbete inom EU.

En gemensam penningpolitik genom EMU kommer att tvinga fram en gemensam skatte- och finanspolitik på EU-nivå. Vi anser inte att dessa frågor ska avgöras på EU-nivå. Ett medlemskap i EMU medför att svensk demokrati urholkas och ersätts av oavsättligen byråkrater och ett odemokratiskt beslutsfattande på EU-nivå.

Vårt alternativ

Miljöpartiet de gröna vill att Sverige ska vara ett demokratiskt och självständigt land som spelar en aktiv och konstruktiv roll i det internationella samarbetet och som handlar och samarbetar med vår omvärld. Självständigt och demokratiskt deltagande, globalt såväl som lokalt, är grunden för de mellanstatliga samarbeten vi förespråkar. Frihandels- och handelsavtal är en bra ekonomisk grund för detta. Vi arbetar fortlöpande och aktivt för att hitta nya och bättre former för det framtida mellanstatliga samarbetet, vilket är vårt alternativ till EU.

I dag finns det inga militära hot mot Sverige. Situationen kan dock förändras. Därför måste vi ha en beredskap för att på olika sätt kunna möta militära angrepp. Om exempelvis EU utvecklas till en stormakt som hamnar i konflikt med en annan stormakt kan det militära hotet återuppträ. Vi kan förhindra detta genom att återupprätta neutralitetspolitiken, minska sårbarheten, öka antalet handelskontakter, minska exploatering av fattiga länder och på andra sätt förebygga konflikter i världen.

Vår frihet och överlevnad hotas på ett flertal sätt genom en kontinuerlig kemisk påverkan. Människans celler utsätts för gifter som de aldrig tidigare i mänsklighetens historia varit utsatta för. Konflikter och flyktingströmmar till följd av ekologiska katastrofer ökar. En orsak är de klimatförändringar som vi i den rika världen bär det största ansvaret för. En stor del av miljöproblemen härrör från det militära försvaret, både i Sverige och i andra länder. Vi kräver att militär verksamhet underställs samma lagar och miljökrav som civil verksamhet. Miljökonsekvensanalyser ska genomföras vid alla materialinköp och strategiska beslut.

Majoriteten av världens befolkning lever i fattigdom och många svälter. Fattigdomen och den ojämna resurstilldelningen är ett ständigt hot mot världsfreden, både lokalt och globalt. Den rika världens behandling av den fattiga majoriteten kan på sikt utlösa storkrig. För att minska fattigdomen förespråkar vi bland annat en avskrivning av de fattiga ländernas skulder.

Sårbarhet och ensidiga beroendeförhållanden kan också leda till konflikter och hota vårt demokratiska styrelseskick och vår regionala och nationella självständighet. Det handlar framför allt om energi- och livsmedelsförsörjningen, men också om den ekonomiska globaliseringen, som skapar beroende av starka maktcentra utan demokratisk förankring.

Fred är vägen

Fred är inte bara målet utan också vägen. Därför tar vi avstånd från våld som ett sätt att lösa konflikter. Erfarenheterna av vapen användning vid konflikter är djupt nedslående. Vapenutveckling och ökad militarism har på intet sätt lett till fred eller mer mänskliga relationer mellan folk och nationer. Snarare har militarismen lett till mänsklig förnedring och oändligt lidande, trots att det nästan alltid har hävdats att det militära våldet använts i det goda tjänst. Freden garanteras inte heller av att Sverige eller de övriga nordiska länderna är EU-medlemmar.

Den svenska säkerhetspolitiken ska bygga på trovärdig neutralitet och arbete för internationella överenskommelser i frågor som rör nedrustning, icke-våldsfördrag, kärnvapenavrustning, avtal om biologiska och kemiska stridsmedel och demilitariserade zoner. Sverige ska arbeta aktivt för fred och säkerhet inom FN och OSSE. Vi står bakom FN:s målsättning om allmän och total militär avrustning. Ett viktigt medel för att komma dit är det internationella arbete som pågår för att stärka folk-rätten, till exempel genom att en permanent domstol för brott mot mänskligheten och krigets lagar inrättas.

Vi anser att kärnvapen inte ska få finnas på svenskt territorium. Sverige måste därför avvisa alla flottbesök där det inte lämnas uttryckliga garantier för att kärnvapen inte finns ombord. Sverige ska också arbeta för att skapa en kärnvapenfri zon i Norden, som ett led i strävandena efter en kärnvapenfri värld.

Sveriges engagemang för spridningen av kärnteknologi, bland annat genom det aktiva svenska medlemskapet i Internationella atomenergiorganet (IAEA) och den svenska produktionen av plutonium, bidrar till att underlätta kärnvapenspridningen i världen. Vi anser att Sverige i stället ska verka för att hindra spridningen av kärnteknologi och stoppa plutoniumproduktionen. Därför ska också kärnkraften avvecklas snabbt.

Den svenska vapenexporten bidrar till att våld och krig uppfattas som ett naturligt sätt att lösa konflikter. Därför kan inte svensk vapenhandel förenas med en aktiv fredspolitik. Den svenska vapenexporten och vapenimporten måste upphöra. Sverige ska avstå från att utveckla vapensystem i samarbete med andra länder.

Omrustning

I ett modernt försvarstänkande är en successiv militär nedrustning en viktig del. Därför är det nödvändigt att försvarsmetoder utvecklas som bygger helt på icke-militära inslag. Vi måste ta vara på de erfarenheter som finns av civilmotstånd, handelsblockader och andra sanktionsmöjligheter, samt analysera och utveckla nya strategier på detta område.

Det ligger ett demokratiskt värde i att medborgarna - både kvinnor och män - på något sätt deltar i värnet av de människor som behöver hjälp och den miljö som hotas. Det finns inget demokratiskt i den militära tvångsrekrytering som kallas värnplik. Vi anser att värnplikten ska avskaffas och ersättas av en frivillig värtjänst. I takt med att det militära försvaret minskar kommer värtjänsten att i allt högre grad inriktas på civila insatser. Flera av våra landskapsregementen kan omvandlas till miljövärnsregementen. Lämpliga uppgifter för dessa är till exempel att medverka i internationella räddnings- och katastrofinsatser, samt att bevaka miljösituationen i havet, i luften och på land. Inom miljövärden skulle värtjänsten kunna innebära allt från aktivt miljöarbete med restaurering och nyanläggning av våtmarker och skötsel av nationalparker till provtagnings- och analysarbete, samt kartläggning och skydd av hotade arter. Inom sjukvård och omsorg skulle värtjänsten kunna innebära en förstärkning av den ordinarie personalstyrkan, om nödvändig utbildning ges. Genom volontärarbete i andra länder skulle värtjänsten kunna öka förståelsen för och kunskapen om andra kulturer och därigenom bidra till en fredligare värld.

Vi anser att ett aktivt miljödeklaration ska utgöra en viktig del av säkerhetspolitiken. Detta för att åtgärda miljöhot och förebygga potentiella konflikter i samband med ekologiska katastrofer. Sveriges ansvar ligger i första hand inom vårt närområde.

8. Migration och asylpolitik

Jorden är inte skapad med gränser. Dessa kan möjligen ha haft sin funktion under historiens lopp, men tanken på att stoppa en människa från att vandra dit hon vill, eller bosätta sig där hon vill, strider mot grön grundideologi. Därför ska vi öppna Sveriges gränser för fri invandring.

Vi anser att människor ska kunna röra sig fritt över gränserna och vistas, arbeta och studera i det land de önskar. Vår inställning till flyktingar och invandrare grundar sig på solidaritetstanken, att vi efter bästa förmåga ska hjälpa människor i nöd. Arbetet ska framför allt ske genom förebyggande insatser och hjälp i nödsituationer i till exempel flyktingläger, men också genom en flyktingpolitik som är generös mot dem som söker en fristad i vårt land.

Att förebygga flyktingströmmar

Under flera decennier har flyktingströmmarna varit störst i de fattiga länderna i världen. I länder i Afrika och Asien har många miljoner människor tvingats fly från krig, torka och fattigdom. Det är vanligtvis grannländerna som har tvingats ta emot de flesta flyende. Vi vill att den svenska utrikes-, handels-, bistånds-, och miljöpolitiken ska ha en inriktning som minskar flyktbehoven i världen. Den rika världens miljöförstöring, förbrukning av ändliga råvaror och exploatering av tredje världens naturresurser är några av de företeelser som vi kan påverka. Dessa måste förändras om flyktingströmmarna ska kunna minskas.

Svenskt samarbete i flyktingfrågor bör ske inom internationella organ såsom FN och OSSE. Vi motsätter oss att flyktingpolitiken förs på EU-nivå.

Generösare flyktingbegrepp

Enligt Genèvekonventionen, som Sverige har undertecknat och bygger sin flyktingpolitik på, räknas inte de som flyr undan krig, svält eller miljöförstöring som flyktingar med asylrätt. I Afrika, Asien och Latinamerika finns det flyktingdokument som liknar Genèvekonventionen, men där en bredare definition med generösare regler används. I svensk flyktingpolitik måste asylskälen för dem som förföljts på grund av sin könstillhörighet, sexuell läggning och sexuella identitet få en mycket starkare ställning. Även svält ska vara skäl för asyl. Detta ger utrymme för en mer human syn på flyktingar och mänskliga rättigheter. Folkgrupper utan land ska särskilt beaktas i asylhänseende.

Det är också viktigt att definitionen av en flykting vidgas till att omfatta även den diskriminering och de övergrepp som kvinnor är utsatta för. Vi kräver en humanare flykting- och invandringspolitik.

Asyl

Att söka asyl är en mänsklig rättighet och en asylsökande ska få sin rätt prövad i en process med lika hög rättssäkerhet som i en domstol. Vid ankomsten till

Sverige ska en asylsökande mötas av icke-polisiär personal. Redan inför första utredningen ska den asylsökande ha tillgång till tolk och juridiskt biträde som han eller hon har godkänt. Beslut i asylfrågan ska fattas i domstol. Inga asylsökande får hållas i fängsligt förvar om de inte har begått brott. Vid en avvisning verkställd av polisen bör ett medborgarvittne alltid medfölja.

Vi anser att flyktingförläggningar bara ska användas för mycket korta vistelser. Flyktingarna ska så snabbt som möjligt beredas plats i samhället för att lättare kunna arbeta, få tillgång till skola för barnen och kunna delta i det sociala livet. De ska under vistelsen på förläggningen ges god information, på sitt eget språk, om det samhälle de befinner sig i, om sina rättigheter och skyldigheter, och om svenska seder och bruk.

Handläggningstiderna för behandling av uppehållstillstånd måste förkortas. För en flykting innebär det en omänsklig psykisk press att vara tvungen att vänta flera år innan han eller hon får besked. Vi anser därför att uppehållstillstånd bör ges automatiskt efter tolv månader. Den asylsökande har rätt till ett beslut i sitt ärende inom sex månader.

Barnens rättigheter

Portalparagrafen i FN:s barnkonvention, som behandlar "barnens bästa", bör vara avgörande som skäl för barn i asylärenden. Barnens rättigheter försummas ofta i flyktingsammanhang. Barnens situation är särskilt känslig, och ofta har barnen förföljts, hotats och till och med torterats i sitt hemland. Måste barn förhöras ska detta göras av utbildad personal, och stor hänsyn ska tas till barnens berättelser och upplevelser. Hur "barnets bästa" har beaktats ska tydligt framkomma i dokumentationen. Tolkningen av asylrätten bör vara särskilt generös när det gäller barn. De ska aldrig tas i förvar och inte heller skiljas från sina föräldrar om det inte finns mycket speciella skäl. För att stärka barns position i samhället anser vi att FN:s barnkonvention ska införlivas i svensk lag. Vi kräver också snarast en allmän amnesti för alla gömda flyktingbarn i Sverige.

Introduktion

Introduktionen vid ankomsten till Sverige är av största vikt. När en asylsökande fått permanent uppehållstillstånd är bostad, svenskundervisning, förberedelser för samhällslivet, studier, praktik och arbete det viktigaste. Stor vikt måste också läggas vid den individuella handlingsplan som ska göras i samarbete med den asylsökande. Vi anser att tidigare utbildning och yrkes- och språkkunskaper hos personer med utländsk bakgrund bör tas till vara bättre än vad som är fallet i dag.

9. Kretsloppsekonomi

Traditionella politiska ideologier, ofta definierade genom motsättningen vänster-höger, har urgamla traditioner. Det beror säkert på att de rymmer föreställningar om samhället som människor hyst i alla tider. Vänstern karaktäriseras - när den är som bäst - av en strävan efter rättvisa och solidaritet med de svaga och maktlösa. Högern kräver ökad personlig frihet och möjlighet för den enskilde att vara kreativ och skapa nya värden. Olikheten blir tydlig när dessa ideologier tillämpas på det ekonomiska området: Vänstern kräver en betydande ekonomisk styrning för att kunna omfördela produktionsresultatet till förmån för de ekonomiskt svagare. Högern betonar den enskildes rätt till resultatet av arbetet och möjligheten att skapa en personlig förmögenhet som är okränkbar.

Vi medger att både vänstern och högern står för viktiga krav på samhällets utformning. Ett samhälle utan solidaritet faller sönder och all makt tillfaller de ekonomiskt och intellektuellt starka. Ett samhälle med enbart solidaritet, utan frihet, blir ett fångläger. Därför har vi alltid vägrat att ansluta oss till något av de politiska blocken - de har ju båda i viss mån rätt. Men deras ideologier är ändå helt otillräckliga som grund för samhällets organisation i dag: Den livsnödvändiga ekologiska dimensionen saknas. De traditionella ideologierna har inte insett att solidaritet mellan människor kräver att vi upphör med att förstöra grunden för vår existens: de biologiska systemen och jordens resurser. Varken högern eller vänstern har heller insett att frihet förvandlas till fattigdom och tvång om vi förstör det ekologiska systemet.

Vi vill lansera ett nytt ekonomiskt-politiskt synsätt, kretsloppsekonomi, som ska ersätta dagens syn på hur naturens begränsade resurser ska utnyttjas och fördelas samt vilken inriktning det mänskliga arbetet bör ha.

Några grundläggande utgångspunkter

Kretsloppsekonomi utgår från kunskaperna om de ekologiska sammanhangen och insikten att jordens resurser är ändliga. Den ger därför miljö- och överlevnadsfrågor en central roll. Kretsloppsekonomi bygger på naturlagar som man inte kan förhandla om.

Vårt nuvarande ekonomiska system leder till att naturresurser förbrukas, naturens produktionsförmåga minskar och föreningarna ökar. Detta är en väg som leder till fattigdom. I stället måste vi lära oss att leva av naturens avkastning. Det avfall som bildas ska vara biologiskt nedbrytbart och bidra till att nya resurser skapas.

Kretsloppsekonomi är ett medel för att återföra samhället till en hållbar utveckling som bygger på att ändliga naturresurser inte förbrukas och att naturens tillgångar inte konsumeras snabbare än de nybildas. Därmed skapas förutsättningar för långsiktig välfärd och överlevnad.

Miljökonsekvensanalyser och människors sociala situation måste bli styrande för såväl företag som andra delar av samhället. Ekonomi får inte reduceras till penningmässiga kalkyler. Därför måste icke-monetära beslutsunderlag utvecklas och icke-monetära principer ges en överordnad ställning när det gäller att styra ekonomin i en ekologiskt hållbar och socialt rättvis riktning.

Utmaningen för en hållbar utveckling är en värld där naturens begränsade resurser fördelas rättvist både mellan oss som lever nu och kommande generationer. Om man vill åstadkomma global rättvisa är dagens ekonomiska system omöjlig. I dag lägger 20 procent av jordens befolkning beslag på 86 procent av resurserna. En omfördelning är nödvändig för att vi ska klara av att både försörja jordens befolkning och skapa en långsiktigt hållbar ekonomi. Om alla ska leva på svensk materiell standard behöver vi helt enkelt minst två jordklot till.

Hållbar ekonomi

I en kretsloppsekonomi fattas besluten på två nivåer. Naturens och människans långsiktiga intressen måste tas till vara genom demokratiska beslut. På den politiska nivån fastställs därför de ramar inom vilka samhället måste byggas. Där beslutas också vilka styrmedel som ska användas. På marknaden fattas beslut om produktion och konsumtion inom dessa ramar.

På marknaden ska konsumenter och producenter mötas på lika villkor. För att det ska bli möjligt måste konsumentinflytandet stärkas i flera avseenden. Producenten ska ge fullständig information om innehållet i en vara eller tjänst - konsumenten ska välja. Priset avgörs dock inte bara av tillgång och efterfrågan. I kretsloppsekonomi är ekonomiska styrmedel ett naturligt inslag, eftersom produktion och konsumtion ska styras mot långsiktig hållbarhet. Enklare uttryckt: Det som är långsiktigt rätt ska vara billigt och det som förorenar ska vara dyrt. Det som är direkt farligt ska naturligtvis förbjudas.

Vi måste kunna stoppa utvecklingen mot ökad koncentration där ett litet antal stora företag styr marknaden. Då måste konkurrensförhållandena hela tiden kontrolleras med hjälp av en skärpt konkurrenslagstiftning med god lokal och nationell övervakning.

Lokal produktion för lokala marknader, med korta transporter, är i de flesta fall mindre resurskrävande än den produktion som sker i dagens starkt centraliserade strukturer. Genom att vi inför miljömotiverade avgifter på energi och råvaror och sänkt skatt på arbete kommer produktionen av framför allt dagligvaror att decentraliseras i allt högre grad.

Människan får inte reduceras till enbart konsument och löntagare. Grundläggande frågor om etik och samhällsansvar kan inte skrivas om i penningmässiga termer.

Därför bygger vår kretsloppsekonomi på delaktighet och strävar efter ett decentraliserat och spritt ägande. Genom att stimulera till löntagare- och brukarägande vill vi successivt demokratisera ekonomin och stärka det personliga ansvaret.

Kretsloppsekonomi bygger på kunskap om de ekologiska systemen och naturens egen strävan efter mångfald. Vi menar att det även är nödvändigt med kulturell och social mångfald för ett samhälle som vill utvecklas. Mångfald kräver att människan garanteras frihet så att hon kan växa efter sina förutsättningar. För att friheten inte bara ska vara en rättighet utan också en möjlighet för alla kräver vi en rättvis fördelning av samhällets resurser. Då skapas förutsättningar för utveckling i ett harmoniskt samhälle.

För att det ska vara möjligt att styra utvecklingen mot en kretsloppsekonomi måste målen för den ekonomiska politiken förändras. Vår utgångspunkt är en helhetssyn på människa och natur. Utveckling innebär inte bara att materiella behov tillfredsställs. Människan har andra behov som är lika fundamentala, exempelvis delaktighet, skapande och frihet. Dessa måste också räknas in i ekonomin. Människors själsliga och kroppsliga hälsa, en god livsmiljö, levande skogar, sjöar och hav, frisk luft, rent vatten och biologisk mångfald måste stå i samklang med målet om en god och trygg försörjning. Detta synsätt gör att vi måste komplettera innebörden i ordet effektivitet. Effektivitet är också att tillfredsställa de mänskliga behoven och att bevara resurser i stället för att förstöra dem.

Rättvis fördelning och sunda statsfinanser

Vi förordar en solidarisk fördelningspolitik med skatt efter bärkraft. Vi kan inte acceptera de stora inkomstskillnader som finns i dag. Det är en viktig och grundläggande samhällsprincip att de människor som har det bättre ekonomiskt också i betydligt högre grad ska bidra till det gemensamma och till dem som behöver samhällets stöd.

Vi eftersträvar en samhällsekonomi i balans, det vill säga med sunda statsfinanser, låg ränta, låg inflation och låg arbetslöshet. I själva verket är kretsloppssamhällets förverkligande sannolikt av avgörande betydelse för möjligheten att uppnå en grundläggande samhällsekonomisk stabilitet. Ekonomin kan inte bygga på upplåning utan måste balanseras över tid. Låg ränta är viktig för ett samhälle i balans och för långsiktiga investeringar och miljöåtgärder. Vi har en vision om ett samhälle utan ränta och inflation, ett samhälle där varje människa har en uppgift och behövs.

Hållbar tillväxt

Obegränsad materiell tillväxt är inte möjlig på en begränsad planet. Jordens begränsade resurser sätter gränser för ekonomins möjligheter att expandera. All mänsklig materiell produktion har nämligen sitt pris, sina kostnader, i form av energi- och råvaruförbrukning. Mycket av det som i dag kallas produktion är i själva verket konsumtion av naturresurser. Den enda eviga energi-

källan ur ett mänskligt perspektiv är solen, och den enda verkliga produktionen sker genom växternas fotosyntes. Vi anser att jordens resurser ska användas mer effektivt än i dag, till exempel genom en övergång till förnybara energislag. Införandet av kraftfulla ekonomiska styrmedel är en förutsättning för att en effektivisering kommer till stånd.

I ett globalt perspektiv är det nödvändigt och rimligt att de fattiga länderna får en ökad andel av den gemensamma kakan och därmed ökad ekonomisk tillväxt. I mer välmående samhällen, som det svenska, kan dock inte traditionell ekonomisk tillväxt vara ett politiskt mål längre. Vi anser att man i stället ska titta närmare på tillväxtens innehåll och fokusera på vad som produceras och konsumeras, och om livskvaliteten ökar.

Industriella kretslopp

De biologiska processerna ingår i naturliga kretslopp som bygger på principen uppbyggnad - nedbrytning - ny uppbyggnad. De drivs av solens energi och är effektiva och produktiva i ordets egentliga mening. Den industriella produktionen bedrivs däremot huvudsakligen i linjära system med raka vägar gruvan, via konsumenten, till avfallshögen. Målsättningen att omvandla industriprocesserna och varuflödena till industriella kretslopp kräver stora förändringar:

- Hushållningen med naturresurser måste förbättras.
- Varorna och materialen måste ingå i återanvändnings- och återvinningssystem med minimala svinn och korta transporter.
- Produkterna ska vara lätta att demontera.
- Produktionsprocesserna ska fungera som slutna system, vilket innebär att mängden föroreningar minskas till nära noll.

Ekonomiska styrmedel

Vi vill använda ekonomiska styrmedel för att leda in Sverige på vägen mot ett kretsloppssamhälle. Genom systematiska miljöskatter, miljöavgifter, panter, återlämningspremier, miljöstöd och stöd till teknikutveckling samt skattesubventioner vill vi göra det lönsamt för företag och enskilda att använda sig av teknik och produkter som passar in i en långsiktig strategi för framtiden. Det som är rätt i ett längre tidsperspektiv ska också vara lönsamt på kort sikt.

För näringslivet vill vi sänka arbetsgivaravgifterna och i stället höja skatterna på energi och utsläpp. Därmed blir miljörelevanta investeringar lönsamma. Detta gör också att återvinningen blir mer lönsam, eftersom den kräver mer arbetskraft och mindre energi än produktion baserad på jungfruliga råvaror.

För jordbruket vill vi lägga en effektiv skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel. Därmed blir det företagsekonomiskt lönsamt att gå över till ekologisk odling

För hushållen vill vi miljörelatera momsens på livsmedel så att ekologiskt framställd mat får lägre moms än konventionellt framställd.

Vi vill ha effektiva utsläppsskatter för bland annat svaveldioxid, kväveoxider, kolväten, klorerade ämnen och koldioxid från fossila bränslen. Därmed ökar efterfrågan på bland annat miljövänliga bränslen.

Vi vill ha effektiva råvaruskatter för miljöstörande och knappa råvaror som metaller.

Vi vill ha effektiva miljöskattionsavgifter för utsläpp över tillåtna nivåer.

Ekonomiska styrmedel måste kompletteras med stärkt lagstiftning, bland annat om att förorenaren är den som ska betala för ökat miljöskydd, produktansvar för producenten och krav på att byta ut farliga ämnen och framställningsmetoder mot mindre farliga.

Grön skatteväxling

Vår strategi att ge marknaden ekonomiska motiv att rationalisera bort miljöförstöring och samtidigt stimulera till fler jobb kallar vi för grön skatteväxling. I grunden innebär den att kostnaderna för arbete sänks och att skatten på energi, råvaror och miljöfarliga utsläpp höjs. Genom att miljöskatterna höjs samtidigt som skatten på arbete sänks ökar inte det totala skattetrycket. Skatterna utnyttjas mer styrande och gynnar arbetskraftsintensiv verksamhet, samtidigt som miljöförstöring missgynnas. Grön skatteväxling är ett gemensamt krav inom den internationella gröna rörelsen.

Vi föreslår en långsiktig strategi för en grön skatteväxling. Syftet är att ge näringslivet långsiktiga spelregler för att kunna investera i rätt tid. Genom den gröna skatteväxlingen kommer både den industri som baseras på industriellt kretslopp och gröna konsumtionsmönster att växa.

Grön ekonomi som beslutsunderlag

Det är naturligtvis inte möjligt att ”sätta pris på miljön”. Värdet av en art eller fortsatt liv på jorden kan inte mätas med hjälp av penningssystemet. Försöken att ”sätta pris på miljön” är ändå pedagogiskt värdefulla för att synliggöra verkliga ekonomiska skeenden som annars lämnas utanför de traditionella beräkningarna. Tack vare de gröna nyckeltal som nu redovisas i statsbudgeten synliggörs inte bara ekonomins hälsotillstånd utan också miljöns. För att underlätta beslut som kan påverka miljön eller andra värden som är svåra att mäta direkt i pengar är det viktigt att användningen av alternativa ekonomiska metoder utvecklas.

När såväl statsbudget som kommunal- och landstingsbudget bereds bör en barnbilaga ingå. Denna ska innehålla en analys av vilka konsekvenser budgetförslagen har för barnen.

Konsumentmakt

En förutsättning för att marknadsekonomin ska kunna styras mot en kretsloppsekonomi är starka miljö- och konsumentorganisationer samt kunniga och medvetna konsumenter. Konsumenternas medvetna val kan i vissa fall vara mer effektiva än lagstiftning när man vill uppnå viktiga miljömål. För att konsumenterna ska ha möjlig-

het att göra riktiga val när det gäller pris, kvalitet och produktionsätt krävs dock lagar som garanterar en fullständig konsumentupplysning.

För att skydda konsumenterna mot hälsofarliga och miljöfarliga produkter, samt mot oseriös och dyr kreditgivning, anser vi att kontrollen från myndigheternas sida ska skärpas. Vi arbetar kommunalt för att konsumentvägledare ska finnas i samtliga kommuner. För att garantera en viss köpfrid motsätter vi oss påträngande reklam och marknadsföring som konsumenten inte har efterfrågat.

Vi vill till exempel bevara de reklamfria radio- och tvkanalerna. Köpfriden ska också utökas genom att det exempelvis ska bli lättare att slippa direktreklam, samt att mängden påträngande reklam i utomhusmiljön minskas. Vi vill att rätten att säga nej till oönskad reklam via e-post införs. Tobaksreklam, alkoholreklam och reklam riktad till barn bör förbjudas helt. Vi kräver höjd skatt på kommersiell reklam.

Den gemensamma sektorn

Verksamheten inom stat, landsting, region och kommun ska präglas av kvalitet, effektivitet och mångfald. Vård, skola och omsorg ska huvudsakligen vara offentligt och solidariskt finansierad. Vi anser att det är viktigt att inte all offentlig verksamhet schablonmässigt utsätts för ett traditionellt företagsekonomiskt synsätt. Det är orimligt att sjukvård, barn- och äldreomsorg samt utbildning ska styras enligt ett förenklat konkurrens- och resultat-tänkande. Politiker har till uppgift att sätta upp mål, men även att ställa rimliga medel till förfogande.

Vi anser att staten har ett ansvar för att medborgarna i hela landet ges en någorlunda likvärdig service till likvärdiga kostnader. Vi slår därför vakt om det kommunala skatteutjämningssystemet. Staten ska i mycket högre utsträckning än i dag återföra ekonomiska resurser till kommuner och landsting.

Vi arbetar för en välfärdspolitik som gäller alla och inte som i dag är kopplad till ens verksamhet på arbetsmarknaden. Grundprincipen ska vara att samhället garanterar en god grundtrygghet för alla och att enskilda får ta ökat ansvar för att själva spara till en högre materiell standard.

Den informella sektorn och social ekonomi

Den informella sektorn är allt arbete och all handel som utförs vid sidan av lönearbete och företagsverksamhet i samhället. Här ingår hushållsarbete, jakt, fiske, odling, byte av tjänster och mycket annat. Den informella sektorn är en betydelsefull del av ekonomin. Utan de insatser som görs här varje dag skulle knappast andra delar av ekonomin fungera. Vi vill uppvärdera det arbete som utförs inom den informella sektorn. Vi vill också genom politiska beslut öka människors möjligheter att själva tillfredsställa sina behov av varor och tjänster utan att behöva gå omvägen över penningekonomin.

Utanför den offentligt finansierade sektorn och den kommersiella vinstdrivande sektorn skapar människor värden tillsammans i den sociala ekonomin. Ungdomsverksamhet, projekt, föreningar, ideell verksamhet, kulturarrangemang och byarörelser samt kooperativa företag och vissa stiftelser är i dag snabbt växande folkrörelser. Dessa representerar det genuint civila samhället. Vi vill främja och synliggöra dessa värden och medverka till forskning om och stödjande strukturer för den sociala ekonomin.

Att investera för framtiden

För att omvandla Sverige till ett långsiktigt hållbart samhälle krävs stora förändringar och stora investeringar. Det gäller att bygga nya energisystem och effektivisera energianvändningen i bostäder, kontor och industri. Vi behöver en radikal ombyggnad av transportsystemet: En stor satsning måste göras på järnvägar, moderna kollektivtrafiksystem i städerna, nya drivmedel och fordon. Industrin behöver slutna produktionsprocesser och nya återvinningssystem. Att investera för framtiden är alltid lönsamt. Vi vill satsa på barnen och den sociala infrastrukturen, till exempel på bra och hälsosamma skolor och daghem, mindre klasser, ökad personalitet och en god livsmiljö.

10. Arbetsmarknad

Vi vill skapa förutsättningar för människor att kunna fylla sina liv med många värden. Lönearbetet ska inte vara det centrala i livet, och samhällets strukturer, system och normer ska inte utvecklas för att ensidigt tillfredsställa människans roll som löntagare. Vi vill att människor ska kunna bygga självkänsla och självrespekt på betydligt bredare grunder.

Lönearbete ska vara meningsfullt, både för individen och för samhället som helhet. En utgångspunkt för vår ekonomiska politik är att alla ska ha rätt till arbete, men vi talar hellre om rätten till en rimlig försörjning än om full sysselsättning. Vi strävar efter att frigöra trygghetssystemen från kopplingen till lönearbetet. Medborgarlön kan i framtiden möjligen bli en väg till grundtrygghet för alla.

Arbetslöshet upplevs av många människor som destruktivt och passiviserande. Den innebär samtidigt ett fruktansvärt slöseri med både den enskildes och samhällets resurser. Hög arbetslöshet leder dessutom till allt större klyftor, vilket skapar en grogrund för oro, konflikter och sociala spänningar. I ett sådant samhälle finns allt mindre utrymme för miljöhänsyn och förståelse för ekologiska realiteter. Det är därför viktigt att samhället motverkar arbetslösheten. Vi är dock emot arbetsmarknadsprojekt där den arbetssökande mot sin vilja ska delta i olika kurser, praktik eller utbildning.

Kortare normalarbetstid

En minskning av normalarbetstiden är viktig för att öka livskvaliteten och den allmänna välfärden. Vi vill sänka normalarbetstiden till 30 timmar i veckan. Detta skulle skapa fler arbetstillfällen, men framför allt ge fler människor möjlighet att delta i samhällsbygget genom informellt arbete, till exempel samverka inom bostadsområden, med barn, ungdomar och äldre. För enskilda skulle det innebära att man bättre hinner med att exempelvis motionera och ägna sig åt familj och vänner. Stresen i samhället skulle kunna minska och jämställdheten öka. Erfarenheterna av sänkt arbetstid visar att en stor

del av den frilagda tiden medför effektiviseringar och rationaliseringar, färre sjukdagar och färre arbetsskador. Detta innebär att den frilagda tiden vid en sänkning av normalarbetstiden inte fullt ut behöver ersättas med ny arbetskraft. I väntan på 30 timmars arbetsvecka vill vi ge arbetstagare möjlighet att ta ut löneökningar i form av sänkt arbetstid.

Möjligheten till ett friår är en annan reform som minskar arbetslösheten och ökar livskvaliteten. Den som väljer att ta tjänstledigt ska erbjudas ersättning från Arbetslöshetskassan, förutsatt att en arbetslös får jobba i stället.

Gränserna för hur mycket övertid som tillåts ska vara snäva och möjligheten till dispens för större övertidsuttag begränsas. Lagstiftningen bör vara flexibel så att arbetsmarknaden utvecklas mot att inte efterfråga när och var ett arbete blir utfört - utan att det blir utfört och till rätt kvalitet. Detta innebär större flexibilitet i arbetstidens förläggning, men också ett ansvar som människor vill och kan ta.

Sänkt skatt på arbete

Vi vill sänka skatten på arbete inom ramen för en grön skatteväxling. Sänkta arbetsgivaravgifter gynnar arbetskraftsintensiva verksamheter och skapar bättre förutsättningar för exempelvis vård, omsorg, kultur och skola. För miljöpåverkande verksamheter ges incitament att satsa på underhåll och återvinning, vilket ofta kräver mer arbete, och minska utsläppen.

Gröna jobb

Vi vill stimulera till jobb som är förenliga med ett ekologiskt hållbart samhälle. Genom politiska beslut kan miljöförstörande aktiviteter och arbeten motverkas. Därför är det viktigt för samhället att konsekvensbeskriva nya typer av jobb och endast stimulera dem som bidrar till ett ekologiskt och socialt hållbart samhälle. Exempel på sådana typer av arbeten är när-

produktion, reparation, återvinning, arbete med förnybar energi och arbete inom den sociala sektorn. Samhället måste börja premiera arbete med människor, bland annat genom högre löner.

Arbetsmiljö

Vi anser att grundprincipen för allt arbete med arbetsmiljön ska vara att undanröja riskkällorna i själva produktionsprocessen eller arbetsmomentet, snarare än att minska skadeverkningarna med exempelvis personlig skyddsutrustning. Den psykosociala arbetsmiljön måste få mer uppmärksamhet. Psykosociala skador som stress, utbrändhet och mobbning ska jämföras med fysiska arbetsskador när det gäller ersättning. Vidare ska arbetstagarna ges ett verkligt inflytande över sin arbetssituation: Arbetsrotation, lagarbete och självstyrande grupper ska främjas.

Med en allt större tjänstesektor och ökad användning av modern informationsteknik kan förutsättningar skapas för nya sätt att organisera arbetet. Distansarbete kan ge människor nya möjligheter att välja var de vill bo, medföra nya sätt att sprida arbetstillfällen över hela landet och bidra till att förbättra miljön genom att färre resor till arbetet behöver göras. Det är dock viktigt att vara uppmärksam på risken för social isolering. Vi vill stödja dessa miljövänliga och resurssnåla arbetsformer under förutsättning att de kan genomföras på ett för människorna tryggt sätt.

På många arbetsplatser är kemiska hälsorisker av olika slag ett stort problem. Många av de farliga ämnena ger inga varningssymptom. Vi vill att försiktighetsprincipen ska gälla vid introduktion av nya kemiska ämnen. Substitutionsprincipen ska också tillämpas. Denna innebär att varor och produkter ska ersättas med de minst miljö- och hälsofarliga märken som finns på marknaden.

Forskningen om hur olika ämnen reagerar med varandra och påverkar människors hälsa ska ges ökade resurser. Gränsvärden ska sättas så lågt att de säkert skyddar mot skadeverkningar, även på lång sikt. Gränsvärden ska vara rättsligt bindande och de arbetsgivare som inte efterlever dem ska få betydande påföljder.

Den fysiska arbetsmiljön har förbättrats i många viktiga avseenden. Ändå skadas, invalidiseras och dödas varje år ett stort antal människor på grund av brister, slarv och ointresse i kombination med bristande kunskap och bristande tillämpning av lagstiftningen. Vi anser att lagen måste göras tydligare och skärpas.

Nya problem och riskgrupper har också tillkommit. Vi kräver att gränsvärdet för buller sätts på en nivå som inte leder till hörselskador eller andra olägenheter.

Riskerna med elektromagnetiska fält måste tas på allvar av myndigheter och företag. Fler forskningsinsatser och utredningar behövs. Gränsvärdena för elektromagnetiska fält ska fastställas i enlighet med försiktighetsprincipen.

Saneringen av asbest ska fortsätta och en totalinventering av var ämnet finns ska genomföras. Sane-

ring av hälsovådliga lokaler och ekologiskt byggande är andra viktiga insatser för att minimera riskerna i arbetsmiljön.

Lönebidragsanställningar

Det är viktigt att samhället ger alla möjlighet att få fotfäste på arbetsmarknaden, även de som har funktionshinder. Lönebidragsanställningar, där arbetsgivaren får ersättning i relation till grad av funktionshinder, är en viktig del i den politiken.

Kompetensutveckling

Vi anser att arbetsmarknadsåtgärderna ska präglas av meningsfullt arbete och utbildning, inte bara av bidrag. Alla bör ges möjlighet till ständig kompetensutveckling och vi stöder uppbyggnaden av så kallade kompetenskonton för varje arbetstagare. Vi arbetar för att komvux och högskola ska bli bättre anpassade för ett livslångt lärande. Det behövs en grundnivå i trygghetssystemen. Dagens socialförsäkringssystem gör att de som väljer livslångt lärande förlorar sociala rättigheter. Lärlingsystem kan användas både för att öka möjligheterna att komma in på arbetsmarknaden och som kompetensutveckling.

Jämställdhetsaspekter

Kvinnor är i dag mer beroende än män av den gemensamma sektorn, både som arbetsplats och av dess tjänster. En offentligt finansierad gemensam sektor är därför viktig också för att få en jämställd arbetsmarknad.

Låglönegrupperna är kvinnodominerade. Vi vill arbeta för att kvinnors arbete värderas högre så att målet om lika lön för lika eller likvärdigt arbete förverkligas. Vi kräver att arbetsgivare redovisar åtgärder för att minska löneskillnaderna mellan kvinnor och män.

Etnisk mångfald

Människor stängs i dag ute från arbetsmarknaden på grund av sin etniska bakgrund. Orsakerna till detta är många, till exempel nedskärningarna i välfärden, strukturförändringar inom det svenska arbetslivet, diskriminering och strukturella hinder samt vissa offentliga och privata arbetsgivarnas oförmåga att hantera mångfald.

Vi anser att arbetsgivarna ska upprätta mångfaldsplaner för hur en fleretnisk arbetsplats ska skapas. Vid lika meriter ska sökande med underrepresenterad etnisk bakgrund ha företräde. Det ska gå att få en rättvis bedömning av en utländsk utbildning och när det gäller yrken som kräver legitimation ska speciellt anpassade kurser erbjudas för människor med utländsk kompetens på området. Stat och kommun bör gå före och ha som jämlikhetsmål att aktivt rekrytera människor med olika kulturell bakgrund.

Arbetslöshetsförsäkring

Vi anser att det ska finnas en allmän statlig arbetslöshetsförsäkring. Denna ska finansieras solidariskt. Ersättningens storlek ska bygga på att man inför ett så

kallat brutet tak. Detta innebär en högre procentuell ersättning för inkomsterna upp till en viss nivå, brytpunkten, ovanför den nivån ges en lägre ersättning. Vi motsätter oss olika former av förtäckt beskattning av

arbete genom så kallade egenavgifter som ska finansiera obligatoriska försäkringar. Vi anser att medborgarna redan genom skatten har betalat en allmän grundförsäkringspremie.

11. Näringsliv

Genom ett väl fungerande näringsliv ska samhället försörjas med mat, kläder och andra varor och tjänster av hög kvalitet. Produktion och konsumtion ska ske på ett hållbart sätt i samklang med natur och människor. För att detta ska vara möjligt måste samhället och våra gemensamma regelverk utformas så att stort utrymme lämnas för människors kreativitet och skaparvilja. Delaktigheten i och närheten till beslutsfattandet måste stärkas. Fantasi, flexibilitet och mångfald ska uppmuntras.

Samhället behöver växa utifrån en världsbild som inte är fokuserad på materiell konsumtion, utan är mer inriktad på kulturell utveckling, självtillit och livskvalitet. Politikens roll inom näringslivet är framför allt att skapa lagar och regler som underlättar mångfald och förändring, samtidigt som gränser sätts för marknaden ur sociala och miljömässiga aspekter. Ett fungerande näringsliv är beroende av ett samspel med den gemensamma sektorn, bland annat när det gäller barnomsorg, skola, vård och äldreomsorg.

Mångfald av företagsformer

Vi förespråkar en differentierad ägandestruktur med såväl privata, kooperativa, kommunala som statliga företag. Offentligt styrda företag ger av flera skäl ett viktigt bidrag till näringslivet. Det gäller till exempel i situationer där det är viktigt med demokratisk kontroll över strategiska naturtillgångar och infrastruktur. Vi vill framför allt stödja de små företagen i enskild och kooperativ ägo. Dels ger ett spritt ägande i ett decentraliserat näringsliv de bästa förutsättningarna för en demokratisk samhällsutveckling, dels anser vi att småföretagen måste stärkas för att arbete och försörjning ska tryggas. Mindre företag står oftast för den idériakedom och livskraft som är nödvändig för att vårt näringsliv ska förnyas och utvecklas.

I alla företagsformer måste ägaransvaret betonas och klart framgå av lagstiftningen. Aktiebolagsformen ska endast användas av företag som konkurrerar och har vinstsyfte. Verksamheter som utgör naturliga monopol bör i allmänhet ägas av det allmänna och ej ha vinstsyfte, vilket inte ska hindra dem från att aktivt utvecklas. I den mån privata företag utövar monopolverksamhet ska stat och kommun granska verksamheten så att inga oskäliga vinster förekommer. Lagstiftningen för kooperativ och ekonomiska föreningar bör utvecklas för att underlätta dessa företags kapitalanskaffning.

Kooperativa idéer ger möjlighet till delaktighet och samarbete mellan människor på lika villkor. Kooperativa företag har därför stora förutsättningar att bli den vitamininjektion och folkrörelse som behövs i svenskt näringsliv.

I dag domineras det svenska näringslivet av ett litet antal mycket stora företag. I vissa fall är detta både bra och nödvändigt, men i andra fall är det till skada för både konsumenter och samhället i stort. Vi vill därför skärpa konkurrenslagstiftningen så att branscher med alltför stor koncentration tvingas till en förändring.

Vi vill särskilt stimulera till småskaligt brukarägande och ökat löntagarinflytande. Vi vill bland annat införa förköpsrätt för anställda när ett företag ska säljas eller läggas ner.

Förnyelse

Vi behöver ett näringsliv som kan förnya och förändra sig. Nya företag måste kunna finna en jordmån att växa i, och de som redan finns måste kunna utvecklas genom nya idéer och projekt. Innovatörer och uppfinnare behöver till exempel få betydligt bättre utvecklingsmöjligheter, särskilt i de grupper som har svårare att hävda sig gentemot banker och företag, till exempel kvinnor och invandrare. Delvis handlar det om att förändra attityder inom både finansvärlden, politiken och industrin.

Vi vill underlätta nyföretagande genom principen om "en dörr in" i myndighetskontakter samt genom minskat byråkratiskt krångel. För att öka tillgången till privat riskvilligt kapital vill vi skapa en ny form av riskapitalfonder med fördelaktiga skattevillkor. Det är också viktigt att lagar och skatteregler utformas så att det finns goda möjligheter för företagen att bygga upp ett eget kapital.

Vi stöder en utveckling mot fler lokala och regionala banker. Det ger bättre chanser för det lokala näringslivet att få fram finansiering, samtidigt som människors sparande blir till nytta för bygden.

En grön skatteväxling är ett viktigt medel för att förnya industrisamhället och skapa ett grönt och hållbart samhälle.

För att öka det personliga ansvaret i näringslivet bör system utvecklas som medför att större aktieägare ska kunna tvingas till ansvar för företagets verksamhet vid till exempel skadestånd till tredje man samt vid konkurser. Detta ska i än högre grad gälla för moderbolags ansvar för dotterbolags verksamhet.

12. Naturvård

Naturvårdsfrågorna i Sverige måste få större tyngd. Trots att antalet hotade arter ökar och trots att situationen i många fall är akut, har vi inget effektivt skydd av vare sig djur, växter eller naturtyper som är hotade. Våra skyddade arealer är i ett internationellt perspektiv fortfarande små och långt ifrån tillräckliga för att säkerställa den biologiska mångfalden. De nationalparker och naturreservat som finns har visserligen i många fall bildats på goda grunder, men återfinns till övervägande delen på mager mark med relativt liten artrikedom. Dessutom tillåter Sverige betydande störningar av djur- och växtliv även i skyddade områden. Vi människor måste inte bara ta större hänsyn till naturen i vår verksamhet, vi måste också anpassa oss till förutsättningarna för livet och dess mångfald. Vi måste ställa betydligt högre krav på oss själva och kombinera detta med rättsligt bindande regler. Forskningen om djur och växter, deras levnadsmönster och krav på livsmiljön, bör ökas. Vi anser även att fler kulturresevat ska inrättas.

Naturvården kan inte ses isolerad. Det som sker inom ekonomin och samhället i övrigt påverkar naturen och livsmiljön för alla arter.

Biologisk mångfald

Biologisk mångfald är ett mått på naturens rikedom och variation. Vi vill att alla arter ska garanteras långsiktig överlevnad under naturliga betingelser i livskraftiga bestånd inom sina naturliga utbredningsområden. Utarmningen av naturmiljön ska stoppas genom ökat naturskydd, större krav på hänsyn inom jord- och skogsbruket, renskötseln och fisket; minskade utsläpp av miljöstörande ämnen och minskat uttag av naturresurser. Alla landets kommuner bör ges ekonomiska resurser för att bygga upp egna artdatabanker, liknande den som finns i Stockholms kommun.

Skyddet av ur- och naturskogar, av våtmarker och stränder och ett flertal andra biotoper måste utvidgas och skärpas, framför allt i södra Sverige. Den skyddade arealen ska vara tillräckligt stor för att arter och underarters fortbestånd åtminstone ska säkras, vilket totalt sett bör betyda minst tio procent av Sveriges yta. Kostnaderna för att bilda reservat ska staten och kommunerna ta ansvar för.

Vi anser att våra nationalparker ska grundlagsskyddas. Även de före detta Domänreservaten bör skyddas enligt lag. Det krävs ökade resurser för att göra det möjligt att förbättra skötseln och förhindra djurlivets utarmning i dessa värdefulla och ofta känsliga naturområden.

Försurningen av mark och vatten utgör ett stort hot mot den biologiska mångfalden. Denna har redan lett till att ett stort antal skogslevande arter har försvunnit från sina naturliga utbredningsområden. Försurningen måste stoppas genom en drastisk minskning av utsläppen från trafik, industri, kraftverk med mera.

Konstgjord spridning av främmande arter kan ses som en förorening av den biologiska miljön som regelmäs-

sigt ger allvarliga ekologiska störningar. Detta gäller i ännu högre grad spridningen av biotekniskt manipulerade djur, växter och mikroorganismer i den naturliga miljön. Vi anser att ett generellt förbud mot spridning av främmande arter och biotekniskt manipulerade organismer i naturen snarast bör införas. Vi accepterar heller inte att tillstånd beviljas för patent på levande djur eller växter.

Miljö- och naturvårdskraven på jord- och skogsbruket ska skärpas. Brukande och ägande av skog och mark måste kopplas till ett ansvar för att det naturliga livet inte ska utarmas. En del gamla träd måste lämnas kvar vid avverkningar. I arbetet med att skydda hotade arter är lövträd som ek, bok, sälg och asp speciellt viktiga. Kostnaderna för artbevarande och övrig naturvård ska delas av markägarna och staten. För att inte skogsmark ska förstöras vill vi införa gränsvärden och kontrollsystem över de substanser som släpps ut i skogen. Ett förbud mot blyammunition ska införas.

Större insatser bör göras för att återskapa en del av den natur som försvunnit i till exempel odlingslandskapet. Det kan handla om att ta fram det ursprungliga loppet hos ett uträtat vattendrag, vilket skulle ge positiva effekter på både djur- och växtlivet, samt minska kväveläckaget till grundvattnet. En annan naturtyp som visat sig vara möjlig att återskapa, under vissa förutsättningar, är den svenska ängsmarken. Betesdrift, slåtter och minskad gödsling på gräsmark kan få försvunna örter att återkomma. Vi vill också att naturliga reningsverk ska skapas, till exempel i form av våtmarker, odlingsfria zoner längs vattendrag, uppsamlingsdammar i avrinningsområden och så vidare.

Vatten och havsmiljö

Skyddet av vattenmiljöer - grundvatten, sjöar, vattendrag och hav - ska skärpas och utvidgas. En kraftig minskning av utsläppen är nödvändig för att rädda livet i Östersjön, Bottenviken och Västerhavet. Vi anser att våra orörda älvar och älvsträckor ska grundlagsskyddas. Den storskaliga vattenkraften är färdigutbyggd i Sverige.

Vatten är vårt viktigaste livsmedel. Vi måste stoppa slöseriet med vatten i industrier, tvätterier, hushåll, badrum och toaletter. För att få vattenmiljöerna att tillfriskna krävs omfattande åtgärder för att minska utsläpp från transporter, jordbruk och industri. Utsläppen av stabila och giftiga metaller och kemikalier måste stoppas. Vi vill också att stora insatser ska göras för att minska utsläppen till Östersjön från Polen, Baltikum och Ryssland. Här har Sverige och övriga nordiska länder ett speciellt ansvar.

Vi anser att kväveläckaget från jordbruket måste minskas mycket kraftigt. Vi vill att skatten på handelsgödsel ska höjas och att naturgödselhanteringen ska förbättras så att kväveförlusterna minskar kraftigt. Vi vill också uppmuntra till ökad användning av odlingsystem där marken är täckt med gröda året om.

Vi anser att utsläpp av miljöstörande ämnen som kväve, fosfat och tungmetaller från reningsverken ska minskas kraftigt genom att industri- och hushållsavlopp separeras, avloppsnätet förbättras och miljöfarliga produkter byts ut enligt substitutionsprincipen. Vi vill införa ett förbud mot klorblekning av pappersmassa.

Vi vill förbjuda all gas- och oljeborring runt våra kuster och verkar för en nordisk överenskommelse om att freda våra gemensamma kusthav.

Försurningen av sjöar, vattendrag och grundvatten är allvarliga hot mot betydande delar av de ekologiska systemen och livets mångfald. Redan när pH-värdet sänks med en enhet minskar den biologiska mångfalden till ungefär hälften i sjöar och vattendrag. Även människan hotas genom att dricksvattnet förgiftas. Radikala åtgärder mot luftföroreningarna måste högprioriteras. Försurningen har dock redan gått så långt att omfattande kalkningsprogram måste sättas in för att de långsiktiga skadorna åtminstone delvis ska kunna begränsas. För

att riskerna med kalkning ska minimeras bör den ske återkommande, med stor varsamhet och med material som vittrar långsamt.

Under senare år har några marina naturreservat avsatts, i syfte att skydda den biologiska mångfalden i havet. Vi vill öka skyddet av "nyckelbiotoper" i vatten, områden som är speciellt viktiga för havets biologiska mångfald och för många arters lek, exempelvis mjukbottnar, ålgräsängar och de musselbankar vilka i dag hotas av ett storskaligt fiske. Det fortsatta skyddet av marina miljöer ska prioriteras.

Marksanering

I Sverige har i dag 20 000 förorenade markområden identifierats. Många fler finns och nya tillkommer. En ökad medvetenhet om problemet behövs och arbetet med identifiering, riskklassificering samt sanering måste vara en viktig prioritet. I stället för att bebygga grönmark kan förorenad mark saneras och bebyggas, speciellt i tätortsnära läge där det ofta är markbrist.

13. Skog, jordbruk, fiske och livsmedel

Jordbruk

Vi arbetar för en övergång till ett ekologiskt jordbruk som utgår från ett kretsloppstänkande med minsta möjliga påverkan på de naturliga livsprocesserna. Vi vill bevara och återskapa ett odlingslandskap med mångfald inom flora och fauna. Vidare anser vi att alla ska garanteras tillgång till livsmedel av hög kvalitet, fria från tillförda giftsubstanser. Vi vill också att Sverige ska uppnå regional balans inom jordbruk och livsmedelsindustri och vara självförsörjande på baslivsmedel. Den nuvarande utvecklingen, där vi minskar odlingsmarken i Sverige för att i stället importera livsmedel, måste vändas.

Dagens jordbruk är inte ekologiskt hållbart utan bedrivs till stor del med hjälp av kemikalier. Användningen av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel har lett till en långtgående specialisering. Detta har medfört en koncentration av djurhållningen samt omfattande kväveförluster. Dessutom minskar jordens naturliga mullhalt och bördighet samt mikrolivets förmåga att förse växterna med näring. Rester av de kemiska bekämpningsmedlen finns ofta kvar i maten och i jorden och förs vidare ut i både vattendrag och grundvattnet. Kemikaliejordbruket inverkar också negativt på flora och fauna i kulturlandskapet.

Med ekologiskt jordbruk menar vi ett långsiktigt hållbart jordbruk där till exempel både biodynamisk och organisk-biologisk odling ingår. Vi anser att genom ekonomiska styrmedel, till exempel höjd skatt på konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel, ska en successiv övergång till ett ekologiskt jordbruk åstadkommas. Forskning om och utveckling inom ekologiskt lantbruk måste stödjas.

Dagens ekologiska jordbruk är beroende av det industriella lantbrukets förädlade sorter och utsädesodlingar. Vi vill därför stödja en utveckling av ekologiskt utsäde som är baserad på decentraliserade former av växtföreläggning och lokalt framtagna och utprovade sorter. Det ekologiska jordbruket måste ges undantag från EU:s krav på registrering enligt sortlistan, annars kommer många gamla frösorter att försvinna.

Vi vill att miljöstörande ämnen och produkter ska ersättas. Kemiska bekämpningsmedel som har allvarliga eller långtidsverkande miljöeffekter eller är av begränsad betydelse ska förbjudas omedelbart. På sikt ska användningen av kemiska bekämpningsmedel upphöra helt. För att inte jordbruksmarken på lång sikt ska förgiftas vill vi att tillförseln av metaller inte ska få vara större än bortförseln. Det är inte långsiktigt hållbart att tillföra till exempel kadmium från jordskorpan via konstgödsel. Jordarnas naturliga bördighet måste återställas. Vi accepterar inte att Sverige på grund av EU:s regler återigen måste tillåta bekämpningsmedel som länge varit förbjudna i Sverige.

Genom att särskilja hushållens avlopp från dagvatten och industriavlopp ökar möjligheterna att återföra det biologiska avfallet till åkerjorden. Detta innebär också att våra avloppssystem måste kretsloppsanpassas och nya lösningar utvecklas. Målsättningen måste vara att urin, fekalier, BDT-vatten (bad, dusch, tvätt) och industriavlopp hanteras var för sig.

Jordbruksmark är en oskattbar tillgång i en värld med ökande befolkning och därmed ökade försörjningssvårigheter. Markpolitiken i Sverige måste vara förebyggande. Den bör gå ut på att förhindra att jordbruks-

mark förstörs genom asfaltering, bebyggelse eller annan exploatering. Det är också viktigt att den biologiska mångfalden inte reduceras genom att jordbruksmark slås ut. Ängs- och hagmarker är viktiga inslag i landskapet för att bevara kunskapen om landets kulturhistoria och biologiska mångfald.

Livsmedel

Vi anser att alla ska garanteras tillgång till livsmedel av hög kvalitet, fria från tillförda giftsubstanser. Matvaror ska ha tydlig innehållsdeklaration på svenska där varje ingrediens i produkten anges. De ska märkas med tillverknings- och ursprungsplats, tillverkningsdatum samt sista förbrukningsdag. Det är viktigt att till exempel kött kan spåras tillbaka till gården. Vi vill inte tillåta bestrålning av livsmedel. För att behovet av färska livsmedel ska kunna tillgodoses bör en mer decentraliserad förädlingsindustri återskapas.

Vi vill mana till försiktighet när genmanipulering tillämpas eftersom de långsiktiga konsekvenserna för hälsa och miljö inte är utredda. Ny genteknik innebär möjligheter men också stora risker. Vi ser en stor fara i att forskning, marknadsföring och tillämpning av gentekniken i hög utsträckning styrs av ekonomiska intressen. Vi vill skärpa lagstiftningen kring vilka försök i fråga om genmanipulering som ska tillåtas. Försiktighetsprincipen ska gälla. Vi kräver ett tillfälligt stopp för tillämpningar av genteknik tills konsekvenserna och ansvarsfrågan är utredda. Vi kräver att den mat som i dag innehåller genmanipulerade ingredienser ska märkas med tydlig text och symbol.

Om man vill uppnå rättvisa konkurrensvillkor och undvika export av miljöproblem till andra länder är det viktigt att samma regler gäller både för importerade och för svenska livsmedel. Detta innebär exempelvis att Sverige ska kräva att importerat kött kommer från djur som fötts upp utan tillväxthormoner och med sunda djurhållningsmetoder.

Varje större region behöver vara självförsörjande på baslivsmedel, bland annat för att man ska undvika långa transporter, trygga tillgången i kristider och öka möjligheterna till lokalt demokratiskt inflytande över hur det man äter produceras.

Jordbruksstöd

För att vi ska uppnå regional balans med ett livskraftigt jordbruk i hela landet krävs särskilt stöd för jordbruket i bland annat norra Sverige. I glesbygden är det viktigt att kunna kombinera flera deltidsarbeten. Reglerna för olika jordbruksstöd bör därför utformas så att även deltidsjordbruk kan få del av stöden. När regelverken skrivs bör speciell hänsyn tas till förhållandena för små jordbrukare.

Stödet till jordbruket är i dag en EU-fråga. Det är konstruerat så att främst konventionell spannmålsodling premieras och innebär kvotering av mjölkproduktion, köttproduktion, bidrag till vissa grödor och bidrag till att lägga jord i träda. Stöden bör utvecklas i riktning mot miljöersättningar med tydliga skötselkrav. Stödet till

bönder som vill övergå till ekologiskt jordbruk bör öka, liksom stödet till marknadsföring av ekologiska produkter. Miljöpartiet vill fortsätta arbeta för ökat stöd till det ekologiska jordbruket och en avveckling av jordbrukspolitiken i EU. Den verksamhet som bedrivs av föreningen KRAV, Ekologiska lantbrukarna och Sveriges småbrukare ska stödjas.

Den som äger jord och skog bör ha ett personligt ansvar även för brukande och skötsel. Vi motsätter oss ett storskaligt och spekulativt ägande och anser att en lagreglering, till exempel om bo- och brukarplikt, kan bli nödvändig för att komma till rätta med problemet.

Fiske

EU:s fiskeripolitik innebär att yrkesfisket i havet är reglerat mellan medlemsländerna om högsta tillåtna kvoter per fiskart och geografiskt havsområde. Kvoterna bestäms utifrån forskningsresultat om fiskens reproduktionsförmåga i olika områden. Ett mycket stort problem är att de forskare som tar fram underlagen är oense och att yrkesfiskare och forskare inte har samma uppfattning.

Syftet med kvoteringen är att uppnå balans i det långsiktiga yrkesfisket. Att överenskommelserna efterlevs kontrolleras med hjälp av en omfattande kontrollorganisation till havs och i hamnarna. Trots detta fiskar varje år flera EU-länder mer än vad bestånden tål. EU:s fiskeripolitik har inom yrkesfisket lett till en utveckling mot större företag med effektivare och större fartygstyper och redskap. Sverige har i dag liksom flera andra EU-länder en överkapacitet inom yrkesfisket. Det kustnära fisket är inte utsatt för lika rigorös kontroll, vilket innebär att utfiskning kan ske utan insyn. Sverige har ett omfattande sötvattensfiske som inte är reglerat i EU:s fiskeripolitik. I vårt land fiskas lika mycket av fritids- och husbehovsfiskare som av yrkesfiskare, men fångsterna i fritidsfisket kontrolleras inte. Sverige är det enda land inom EU som fortfarande tillverkar fiskmjöl. Dubbelt så mycket fisk som den som konsumeras av människor används som proteintillskott i foderbranschen, varav en stor del används som foder till odlad fisk.

Människan har hämtat sin näring ur havet sedan urminnes tider. Det är först under senare år som obalans i de biologiska systemen har vuxit fram. Detta har skett i takt med ett allt intensivare industrifiske och för att grunda havsvikar har bebyggts med hamnanläggningar och industrier. Vi vill ha en lagstiftning som skyddar vissa vattenområden. Vi vill också att fiskemetoderna anpassas så att fiskarter som inte ska fiskas, samt säljar och andra djur, inte skadas av fisket eller av kvarglömda redskap. Fisken ska dödas på ett sätt som inte åsamkar den onödigt lidande.

Vi vill stödja ett ekologiskt anpassat fiske som bedrivs i långsiktig balans med fiskens förmåga till reproduktion. Sverige behöver stärka forskningen på området och med kraft verka internationellt för att forskningsresultaten beaktas. Sverige måste även i fortsättningen ha en kvotering eller fångsttak för olika fiskarter i kustavsnitt, havsområden och sötvatten. Många bra matfiskar är i

dag starkt hotade. Det gäller såväl torsken som den vilda och odlade laxen. Även strömming och sill är starkt hotade genom industrifisket.

Det är viktigt att det svenska fisket får det stöd som behövs för att näringen ska överleva och utvecklas till att bli ett långsiktigt hållbart fiske. Vi vill stödja ett beståndsbevarande kustnära och lokalt fiske så att en levande skärgård kan bevaras och vidareutvecklas. Närmare en miljon människor i Sverige fiskar på sin fritid. Även i framtiden bör fritidsfiske kunna utövas, under ansvar och med hänsyn till vad naturen tål. Det är viktigt att fritidsfiskare har kunskaper om fridlysta arter och fångstperioder samt att fångsten begränsas.

Skog

Skogen är en förutsättning för liv på jorden. Men skogen är också en viktig del av vårt kulturarv och en omistlig miljö för rekreation och friluftsliv. Skogen är inte en hemvist för växter och djur - det är djuren och växterna som är skogen. Vi förordar ett skogsbruk där mångbruk råder. Produktionen av virke får inte överordnas skogens övriga värden. Skogsbruket får inte ske utanför de ramar naturen sätter. Vi vill därför övergå till ett mer småskaligt och naturvänligt skogsbruk. Inga djur- och växtarter eller naturtyper får utplånas. Skogsbilvägnätet är tillräckligt utbredd och stöd till utbyggnad ska inte ges.

I skogslänen har vi fått en mer utarmad natur, fattigare landskap och på många håll ödemarker i stället för levande bygder. Vi anser att en av de viktigaste orsakerna har varit det storskaliga och likriktade skogsbruket. Mot detta vill vi ställa ett skogsbruk där virkesproduktionen underordnas den biologiska mångfalden. Målet bör vara att i högre grad producera kvalitetsvirke eftersom det innebär längre omloppstider och större biologisk variation. Metoderna ska vara naturanpassade. Vi ser mycket positivt på att modern småskalig teknik används och vidareutvecklas. Ett sådant skogsbruk skapar arbetstillfällen i glesbygden och större möjligheter för lokala virkesmarknader och lokal vidareförädling. För att träförädlingsindustrier ska kunna startas krävs att skogsbygderna kan utveckla entreprenörskap och har god tillgång till utbildningscentra. Vidare bör möjligheterna att kombinera sysselsättningar inom skogsbruk, jordbruk, turism med mera förbättras.

Vi motsätter oss ett storskaligt och spekulativt ägande av såväl jord som skog. Den som är skogsägare bör ha ett personligt ansvar för sin skog och dess skötsel. Vi vill därför stärka ett småskaligt och lokalt förankrat skogsbruk. Ett decentraliserat ägande av skogsmarken är en viktig förutsättning för att stärka och återskapa en levande landsbygd och ett mer varierat och ansvarsfullt skogsbruk utan de stora ingrepp, till exempel i form av omfattande kalhyggen, som tyvärr alltför ofta hör ihop med det storskaliga skogsbruket. Skogsmark av stort natur- eller annat riksintresse bör förvaltas av staten eller ideellt drivna stiftelser. Skogsbruket ska ske på ett miljöanpassat sätt, till exempel inom ramen för den så kallade FSC-märkningen.

Naturvård i skogen

De fjällnära skogarna i Europa är unika genom sin storlek, orördhet och långa kontinuitet. Sverige har ett internationellt ansvar för att dessa skogar bevaras. Vi anser att den gamla skogsodlingsgränsen ska gälla som naturvårdsgräns. Ovanför denna gräns ska storskaliga metoder som kalhyggen och skogsbilvägar inte tillåtas. Ett småskaligt skogsbruk inriktat på fjällskogsbilädning (skonsam avverkning och självsådd) kan bedrivas i områden som är påverkade sedan tidigare.

Cirka en procent av landets produktiva skogsareal är så kallad tätortsnära skog. Vi anser att kommunerna måste garantera att särskilt stor hänsyn tas till naturvårds- och fritidsintressen i dessa skogar. Hästar bör i större utsträckning utnyttjas inom gallringsskogsbruket och vid skötsel av grönområden.

Skogen är en förnybar resurs enbart om den utnyttjas med stor varsamhet. Den naturliga, långsiktiga virkesproducerande förmågan får inte överskridas. Vi säger därför nej till kvävegödsling och all dikning av skogs- och våtmarker. Dessa metoder leder till stora störningar i de naturliga ekosystemen och till att kväve läcker ut i vattendragen. Främmande trädslag bör inte introduceras eftersom de innebär att nya ekosystem skapas vars effekter inte kan bedömas förrän efter mycket lång tid. Vi accepterar inte markberedning som medför bestående förändringar av växtligheten och markvattennivån eller stora läckage av näringsämnen. Kemisk bekämpning av lövträd har förbjudits. Ändå svarar skogsbruket, genom plantskyddet, för en betydande användning av kemiska bekämpningsmedel. Bruket av kemiska bekämpningsmedel bör upphöra helt och därför måste stödet till utveckling av alternativa metoder för plantskydd öka.

Plantering av löv- och blandskog bör uppmuntras eftersom den skapar en rikare flora, motverkar försurning och åstadkommer en mer tilltalande landskapsbild.

Försurningen, uttunnningen av ozonskiktet och de höjda halterna av marknära ozon skadar såväl träd som andra livsformer. Dessutom orsakar försurningen indirekta skador genom näringsutlakning och utfällning av tungmetaller. För att vi ska kunna stoppa skogsdöden krävs drastiska minskningar av de luftburna föroreningarna. Framför allt måste vi kraftigt minska användningen av fossila bränslen och stoppa utsläppen av ämnen som skadar ozonskiktet.

14. Djurens rättigheter

Det västerländska samhället tenderar att betrakta allt icke-mänskligt liv som objekt, som produktionsfaktorer. Den förhärskande föreställningen är att naturen inte har någon mening utan människan, att människan skapar ordning ur kaos. Utifrån vår solidaritet med djur, natur och det ekologiska systemet kräver vi att moraliska hänsyn tas även till djur. Ett grundläggande skydd måste utsträckas till att omfatta alla varelser på jorden.

Miljöpartiet är positivt till den centrala djurskyddsmyndighet som ska fungera som en spjutspets i arbetet med utredningar, forskning, utvärderingar och kunskapsinhämtning. Som en följd av att en separat djurskyddsmyndighet införs vill vi även ha en speciell djurskyddsminister. Vi vill att alla djur som omfattas av djurskyddslagen ska hållas på ett sätt som ger dem möjlighet att bete sig naturligt. I dag omfattas till exempel inte hästar som inte är tävlingshästar, samt cirkusdjur och djur i djurparker, av djurskyddslagens paragraf om naturligt beteende.

Frågan om djurens rättigheter är, precis som frågan om mänskliga rättigheter, inte enbart en nationell angelägenhet. Vi vill därför även verka internationellt för att förhållandena för djuren förbättras. En FN-konferens och en FN-deklaration om djurens rättigheter är en grund för detta arbete och något vi vill att Sverige ska verka för.

Djur i livsmedelsproduktion

Varje år slaktas ungefär 76 miljoner djur i det svenska lantbruket. Till största delen handlar det om djur som fötts upp i trånga utrymmen. Detta sker trots att vi har en djurskyddslag som säger att djur ska hållas på ett sätt som "ger dem möjlighet att bete sig naturligt". Vi vill därför få till stånd en statlig utvärdering av djurskyddslagens efterlevnad.

Vi kräver en sund djurhållning inom lantbruket, där alla djurs behov tillgodoses. Djuren ska behandlas så att det överensstämmer med deras naturliga sätt att vara, och alla djur ska därför ha möjlighet att vara ute och ha stora ytor att röra sig på. Av denna anledning accepterar vi inte trånga stressande djurstallar eller burar. I dag medger djurskyddslagen dessutom undantag för försvarets djur. Detta kan givetvis inte tillåtas, försvarets djur har ju samma behov som alla andra djur.

Genmanipulation av djur inom livsmedelsproduktionen, liksom användning av tillväxthormoner, ska förbjudas. Även importen av djur eller produkter från djur som behandlats med dessa metoder ska förbjudas. Genmanipulation av djur ska endast tillåtas i undantagsfall för medicinsk forskning som kan leda till att minska människors lidande eller rädda liv. Antibiotika får bara ges till sjuka djur. Raser med genetiskt betingade defekter som Belgisk Blå, samt många högproduktionsavlade höns och kycklingar med ständig växtvärk, ska inte få användas.

I EU transporteras i dag många djur under vidriga förhållanden. Vi anser att alla djur har rätt att slippa bli transporterade långa sträckor och kräver att EU ska sluta subventionera dessa transporter. Kontrollerna av importerade djur och animaliska produkter ska skärpas, både för att minska smittorisker och för att inte bidra till djurplågeri. Även exporten av djur måste ses över, exempelvis med tanke på de fruktansvärda hästmärknader som finns i vissa länder.

När det gäller förhållandena inom Sverige för djurtransporter och slakt ska efterlevnaden av djurskyddslagstiftningen kontrolleras noga. Vi bör sträva efter att djur ska kunna slaktas så nära uppfödningsgården som möjligt, gärna med ett mobilt slakteri. Därför ska regelverket för småskalig slakt och livsmedelshandling ses över. Tolkningar av EU:s övergripande förordningar ska göras på ett sådant sätt att man underlättar för lokal, småskalig förädling och försäljning av livsmedel.

I ett ekologiskt lantbruk, som kräver en högre andel vall, kommer gårdar med idisslare som nötkreatur, får och getter att ges större utrymme. Denna förändring kommer att ske på bekostnad av exempelvis de mycket specialiserade svin- och stråsådesgårdarna. För att bevara den biologiska mångfalden vill vi också värna om de gamla svenska husdjursraserna i jordbruket.

För att missförhållanden ska upptäckas i tid krävs lokalkännedom. Den svenska djurskyddstillsynen ska därför ligga på kommunal nivå.

Djurförsök

Varje år lider tiotusentals djur i vetenskapliga försök och ytterligare hundratusentals tvingas leva ett ovärdigt liv. Samtidigt har en del försök haft avgörande betydelse för att rädda sjuka och handikappade människors liv och minska deras lidande. Detta gör att frågan om djurförsök blir både komplex och känsloladdad. Vi vill att krafttag tas för att få bort de onödiga djurförsöken och minska lidandet. Försvarets djurförsök, samt djurförsök inom kosmetika- och hygienindustrin, ska stoppas omedelbart. Djurtestade produkter ska märkas så att konsumenterna kan välja bort dem.

Alla djurförsök som utförs måste ha godkänts av en djurförsöksetisk nämnd. I dessa nämnder kommer hälften av ledamöterna från forskningsvärlden, och många av dem sysslar själva med djurförsök. Vi vill att de djurförsöksetiska nämnderna ska ha tillgång till experter på alternativa metoder, och att endast de folkvalda ledamöterna i nämnden ska ha rösträtt. Djurskyddsorganisationer ska ges möjlighet att överklaga beslut, till skillnad från i dag då bara forskarna har rätt att överklaga. Alla ledamöter i nämnden ska ges goda kunskaper i alternativ till djurförsök. De ska också ha rätt att närvara vid de djurförsök som de godkänt.

För att uppmuntra forskare att ta fram alternativa metoder till djurförsök vill vi ta ut en avgift på försöksdjur. Målet måste vara att avskaffa försöken på djur helt och hållet, och därför vill vi att staten tar fram en utvecklingsplan för djurförsöken.

En stor anledning till att det görs så många djurförsök är att det inte finns eller har funnits resurser till forskning om alternativa metoder. Vi vill därför att ett omfattande statligt stöd ska ges för detta ändamål. I dag krävs enligt internationella överenskommelser djurförsök för att godkänna nya läkemedel. Sverige bör verka för att alternativa metoder till djurförsök inkluderas i dessa regler.

Inom universitetsutbildningen har utvecklingen av alternativa försöksmetoder gått framåt. Vi vill därför att djurförsöken inom högskoleutbildningen stoppas för studenter som inte kommer att utföra djurförsök i sitt framtida yrke. De studenter som utför djurförsök ska även genomgå en kurs i etisk diskussion om huruvida och vid vilka tillfällen det är etiskt försvarbart att använda försöksdjur.

Pälsdjur

Varje år dödas ungefär 1,2 miljoner minkar, 15 000 rävar och ett okänt antal chinchillor i svenska pälsfarmar för sina pälsars skull. På grund av de trånga burarna får dessa djur inte utlopp för sina naturliga beteenden, utan får beteendestörningar. Detta strider mot Djurskyddslagen och pälsfarmning ska därför förbjudas

Cirkusar och djurparker

-Vi vill att djurskyddslagen ska utvidgas till att gälla även cirkusdjur. Vi vill dessutom införa ett uttryckligt förbud mot att djur som inte finns i tamt tillstånd i Sverige ska få finnas på cirkus.

Det är inte bara på cirkus som vilda djur hålls i fångenskap. Ett förbud mot att hålla djur fångslade i onaturligt

små utrymmen och i ett klimat som inte passar dem ska därför även gälla för exempelvis djurparker och strutsfarmer.

Jakt

Dagens viltvård bör ersättas med faunavård och omfatta alla vilda arter. Jakt måste vara hänsynsfull, reglerad och långsiktigt hållbar. Den ska anpassas till populationerna hos de arter man vill jaga och deras utveckling över tid och rum.

Jakten ska ta hänsyn till de arter som är beroende av de arter som jagas, till exempel ripa och jaktfalk. Ingen jakt ska förekomma på hotade rödlistade arter eller på arter där populationen minskar kraftigt, om jakten kan hota artens fortbestånd. Jakt under vår och sommar, då flytt och reproduktion sker, ska inte vara tillåten. Rovdjurspopulationen ska tillåtas öka så att den blir livskraftig. Vi tar avstånd från alla typer av jakt som innebär stor risk för att det jagade djuret lider.

Jakten ska utformas utifrån ett ekologiskt perspektiv där naturvårdsintressen ges större inflytande än jaktintressen. I nationalparker ska vilda djur och växter fridlysas så att de ostörda kan ingå i ett naturligt kretslopp utan människans ingripande. Jakttiderna och antalet djur som får skjutas ska omprövas årligen och baseras på inventeringar för att säkerställa såväl biologisk mångfald som långsiktig ekologisk hållbarhet. Därför vill vi införa ett svenskt faunaråd som ska bestå av representanter för naturvårdsorganisationer, jägarkåren, djurrättsrörelser och viltforskare i lika delar. Detta råd ska se över jaktens praktiska och etiska aspekter och besluta om jakttider och jaktformer. Uppfödning av djur för jakt (till exempel av vildsvin, fågel och kanin) bör inte förekomma eftersom denna uppmuntrar jakt som sport i stället för som viltvård.

15. Energi

Livet på jorden skulle inte existera utan energi. Energi är också grunden för det mänskliga samhället. Men energi kan varken produceras eller konsumeras, bara omvandlas. Däremot kan människan konsumera energins arbetsinnehåll (exergin) för att driva samhällets processer.

Energianvändning

En stor energianvändning ger människan kraft och samhället styrka, men försätter samtidigt både människa och samhälle i en alltmer kritisk situation. Försurning av mark och vatten, skogsdöd, klimatförändringar och radioaktiv nedsmutsning är ödesfrågor för hela mänsk-

ligheten. Dessa problem härrör alla från ett felaktigt energisystem och alltför stor energianvändning.

Sveriges energipolitik har hittills främst gått ut på att öka tillförseln av energi till industri, lokaler, hushåll och transporter. Vi vill bryta denna inriktning genom att i stället stimulera effektivisering och teknik för att utnyttja energiinnehållet bättre. Genom effektivisering och hushållning skulle det bli möjligt att successivt minska samhällets energiomsättning med cirka två procent om året under en trettioårsperiod.

Vi arbetar för en framtid där den använda energin i allt väsentligt kommer från biobränslen, vindkraft, solkraft

och andra flödande och förnybara energikällor som är långsiktigt hållbara och naturligt hör hemma i ett modernt och utvecklat kretsloppssamhälle. Varken kärnkraft eller användning av fossila bränslen är förenligt med ett hållbart samhälle. Båda dessa medför en miljöförstöring som allvarligt hotar den biologiska produktionen och därmed förutsättningarna för liv på jorden.

Fossila bränslen

Genom en snabb avveckling av fossila bränslen (olja, kol, torv och fossilgas) och en övergång till förnybara energislag kan vi bromsa försurningen av mark och vatten och kraftigt minska utsläppen av klimatpåverkande växthusgaser. Vi vill senast 2030 ha minskat användningen av fossila bränslen till en nivå som motsvarar högst 15 procent av den mängd som användes år 1990. Vårt långsiktiga mål är ett samhälle helt byggt på förnybara energikällor.

Vi anser att Sverige ska ta kraftfulla initiativ för att minska de globala utsläppen från fossila bränslen. Bland annat bör Sverige kräva att internationella avgifter införs och att största tillåtna mängder utsläpp av skadliga ämnen som koldioxid, kväveoxider, kolväten och cancerogener fastställs för varje enskilt land. Vi i Sverige ska också ta ett större ekonomiskt ansvar för att minska utsläppen i vårt närområde.

Kärnkraft

Riskerna med kärnkraften har visat sig vara alltför stora såväl vid drift som vid gruvbrytning, anrikning, förvaring av utbränt kärnbränsle samt hanteringen av låg- och mellanaktivt avfall. Kopplingen mellan kärnkraft och kärnvapen är dessutom väldokumenterad. De äldsta reaktorerna i Sverige är ålderstigna och närmar sig nu gränsen för sin tekniska livslängd. Riskerna med materialutmattning, förspridning och sprickor ökar därmed kraftigt. Vi kräver därför en lag om att kärnkraften ska avvecklas snabbt, med början omedelbart.

Kärnkraftverken måste förstatligas till dess att de har avvecklats. Kortsiktiga vinstintressen får inte äventyra säkerheten. Vi anser att Sverige ska ta kraftfulla initiativ till en global avveckling av kärnkraften och till internationella konventioner för transport av kärnavfall. Sverige ska också fortsättningsvis erbjuda ekonomisk och teknisk hjälp för att montera ned kärnreaktorer i vårt östra närområde.

Förnyelsebara energikällor

Vi vill att vattenkraften från de redan utbyggda kraftverken ska användas effektivt. Vi ser dock vattenkraften som färdigutbyggd i Sverige och vill grundlags-skydda de sista orörda älvarna och älvsträckorna i Sverige. Nedläggning och/eller utförsäljning av statligt ägda vattenkraftverk som inte kan motiveras av miljöskäl bör stoppas.

Solenergi utgör en ur mänsklig synvinkel evig energikälla. Den direkta solinstrålningen kan användas i betydligt högre grad än vad som sker i dag. Vi vill stimulera till utbyggnad av såväl solvärme som miljövänliga solceller.

Bioenergi finns i ett flertal olika former. Vi vill öka användningen av träbränslen. Biobränsleeldade kraftvärmeverk för samtidig produktion av elektricitet och fjärrvärme är ett bra alternativ för många tätorter. För att undvika att skogsmarken utarmas och att försurningen därmed påskyndas ställer vi dock som krav att askan återförs till skogen. Vi anser att uttag av hela träd med grenar, barr och rot ska förbjudas på mager skogsmark. Vi räknar inte hushållssopor till biobränslen.

Vinden är en miljövänlig energiresurs med stor potential. Vi vill se en kraftfull satsning på vindenergi som en del av ett kretsloppssamhälle.

Energibärare

Man måste skilja mellan begreppen energislag och energibärare. Olika energislag (vattenkraft, biomassa, sol- eller vindkraft) kan omvandlas till energibärare som elektricitet eller vätgas. Eftersom vätgas går utmärkt att lagra kan denna energibärare bli mycket värdefull i framtida energisystem. Vi vill därför stödja den forskning som pågår kring vätgaslagring och drift, till exempel kring bränsleceller. Energin i biomassa kan bland annat omvandlas till energibärare som biogas, etanol eller metanol. Valet av energibärare för framtidens transportmedel kommer att ha stor inverkan på, och betydelse för, hela samhället. Vi anser att stora insatser ska göras för att skynda på förändringsprocessen. För att det ska visa sig vilken av energibärarna som är mest miljö- och resurseffektiv bör dessa få konkurrera med varandra.

Vägen till kretsloppssamhället

Sverige har vid en internationell jämförelse mycket god tillgång till förnybara energikällor. När det gäller elektricitet har vi genom den redan utbyggda vattenkraften en större tillgång per capita än nästan alla övriga industrialiserade länder. Trots detta skulle en mycket snabb omställning av energisystemet medföra avsevärda försörjningsproblem under en övergångsperiod. Ersättningen av kärnkraft och fossila bränslen bör i stora drag ske enligt följande schablon: Hälften effektiviseras bort, bland annat genom sparande och konvertering från uppvärmning med el, andra hälften ersätts med kraftvärmeenergi och drivmedel från bioenergi, vindkraft, solvärme, mottryck med mera.

I framtiden måste vi hämta energi från många olika källor. Det finns alltså ingen enda energikälla som kommer att vara tillräcklig. Utmaningen ligger i att använda rätt källa till rätt ändamål. Att anpassa och kombinera mångfalden av miljövänliga energisystem blir ett nytt och viktigt kunskapsfält.

Vi vill använda följande styrmedel för att förändra energisystemet:

- Lagstiftning: För att avveckla kärnkraft och skydda våra sista älvar, älvsträckor och andra outbyggda vattendrag.
- Ekonomiska styrmedel: Vi vill ha en hög skatt på fossila bränslen och låg skatt eller skattebefrielse för miljöacceptabel energi.

- Statsbidrag: Detta behövs bland annat till kommunala energirådgivare och under en övergångsperiod för att stimulera till investeringar i energieffektivisering och byte av energianläggningar.
- Statliga investeringsprogram: Dessa ska användas till bland annat ny energiteknik, effektivare energianvändning, järnvägsutbyggnad och effektiva, bekväma kollektivtrafiksystem för städerna.

Slutligen anser vi att kärnkraften ska bära sina egna försäkringskostnader.

Fasa ut den direktverkande elvärmen!

I energibalansen för elsystemet svarar elvärmen för 25-30 TWh. Med andra ord går halva kärnenergiproduktionen åt till att skapa lågtemperaturvärme (25°C), den lägsta formen av energi (det vill säga låg exergi). I effektbalansen (det momentana energibehovet) för elsystemet är uppvärmning med el under kalla vinterdagar helt förödande, all kärnkraft går då åt till elvärme. Detta skapar en stor sårbarhet för samhället genom att vi blir beroende av ett storskaligt och ömtåligt system för en så vital tillgång som värme. Användningen av direktverkande elvärme för uppvärmning av hus bör därför successivt fasas ut.

16. Kommunikation

Resor och kommunikationer bidrar till nya erfarenheter och skapar förståelse för andra kulturer. I dagens samhälle reser många människor allt längre till arbetet, affären och för att utföra andra vardagssysslor. Även semester och nöjen söks av allt fler allt längre bort. Detta ställer höga krav på kommunikationssystemet, som måste ta större hänsyn till miljö, buller, hälsoeffekter och intrång. Det krävs både en tydlig styrning mot ett mer transportsnålt samhälle och förändringar av infrastrukturen och en anpassning av fordonen.

Modern informationsteknik spelar en viktig roll för att minska transporterna eftersom den innebär att vi på ett bekvämt sätt kan kommunicera över långa sträckor utan att behöva transportera oss fysiskt.

Miljö- och hälsopåverkan

I Sverige svarar transporterna för 1/3 av fossilbränsleanvändningen. Det är den enda sektor där användningen av fossila bränslen fortfarande ökar. Transportsektorn är den största enskilda utsläppskällan för kväveoxider, kolmonoxid, koldioxid och kolväten. Trafiken bidrar till föroreningen, övergödningen av haven, växthuseffekten och bildandet av marknära ozon. Människor drabbas indirekt genom cancer, allergi, astma och andra sjukdomar, och direkt genom trafikolyckor och buller. Det är därför viktigt att samhället agerar för att motverka dessa transporters miljöförstöring.

Ett transportsnålt samhälle

Ett transportsnålt samhälle är i hög grad baserat på nära försörjning och lokalt arbete. Fler har då till exempel möjlighet att arbeta hemma vissa dagar och kan nå både information och service med hjälp av datakommunikation. För persontransporter används cykel, energisnåla kollektivtrafik eller bil med icke-fossila drivmedel. De flesta godstransporter sker på järnväg eller på fartyg.

I dag har miljövänliga transporter sämre konkurrensförutsättningar än till exempel väg- och flygtrafiken eftersom de senare inte betalar sina samhällsekonomiska

och miljömässiga kostnader. För att gynna miljövänligare transportalternativ, och driva fram energieffektiv teknik, vill vi att framför allt skatten på fossila bränslen höjs. Skattehöjningarna måste dock ske på ett balanserat sätt som inte försämrar möjligheterna för människor att bo och arbeta i glesbygden. Vi vill subventionera kollektivtrafiken genom att ta bort moms. Vår långsiktiga vision är nolntaxa inom kollektivtrafiken.

De miljökonsekvensbeskrivningar som görs inför utbyggnader av transportsystemet måste belysa olika transportalternativ. Man ska till exempel kunna ställa utbyggnaden av en flygplats mot en ny och modern järnvägslinje. Det måste också vara möjligt att vid offentlig upphandling fullt ut ta hänsyn till transporternas miljöpåverkan.

Vägtrafiken upptar i dag en stor del av markutrymmet i de större städerna. För att en levande och hälsosam stadsmiljö ska bli möjlig krävs en stadsplanering där kollektivtrafiken prioriteras och privatbilismen minskas. Det är nödvändigt att kommunerna får möjlighet att använda miljöstyrande trängselavgifter så att oönskad trafik kan styras bort på ett effektivt sätt.

Informationsteknik

Eftersom många persontransporter i dagens samhälle kan ersättas med telekommunikation är det viktigt att hela Sverige får ett bra elektroniskt nät för samtal, fax och datorer. Speciellt för glesbygden/landsbygden är det viktigt att teletjänsterna utvecklas.

Samhället har ett ansvar för att hela landet har en bra och effektiv postgång. Posten kan därför inte tillåtas försämrade servicen och öka kostnaderna i glesbygden i jämförelse med städerna. Postgången i glesbygd måste förbättras. Genom att bland annat samutnyttja samhällets tjänster kan vi få bättre service till lägre kostnad.

Miljöpartiet de gröna ställer sig därför positivt till utbyggnad av bredband över hela landet. Vi anser att samhället bör garantera funktionell och fast kommunikation för alla i Sverige. Staten har genom sitt

ägarinflytande fortfarande insyn i Vattenfall, Banverket, Telia samt Teracom, och kan därigenom garantera tillgängligheten i glesbygd. Vi anser att man bör se över ägandet av de statsägda näten och vi tror att det finns goda möjligheter till samordning genom att dessa slås samman. Dessutom vill vi ge ökade resurser och befogenheter till Post- och Telestyrelsen för att planera nät i glesbygd och för att köpa olönsamma sträckningar av bredband.

Den nya informationstekniken är ett komplement till andra informations- och kommunikationssätt och blir alltmer nödvändig i det moderna lokalsamhället. Samhället och skolan har ett ansvar för att tekniken blir begriplig och tillgänglig för alla och inte leder till ökade klyftor i samhället, vare sig regionalt, ekonomiskt eller kunskapsmässigt.

Vägtrafik

Vägtrafiken dominerar starkt bland transportslagen, både när det gäller de totala utsläppen av miljöfarliga ämnen och i olycksstatistiken.

Utsläppen från vägtrafiken sker i marknivå. Människor, särskilt små barn, drabbas därför mer direkt av bilavgaser än av luftföroreningar från andra källor. Den övervägande delen av de hälsofarliga ämnen som vi andas in utomhus i stadsmiljön kommer från vägtrafiken. Vi menar att avgaskraven måste skärpas så att bättre reningsmetoder, miljövänligare drivmedel och bättre motorer tas fram. Vi anser att kraven ska utvidgas till att gälla fler av de föroreningar som ingår i avgaserna. Nollutsläpp ska eftersträvas. Diesel ska snarast ersättas med mer miljövänliga bränslen. Miljöpartiet kräver en borte gräns för fossil bränsleanvändning och fossila bränslemotorer i trafiksystemet. Styrmedel för att fasa ut fossilbränsleanvändningen är bland annat en avveckling av förmånsbilssystemet och införande av miljöavgifter för utsläpp och drivmedel.

Miljöpartiet anser att vägnätet i Sverige i stort sett är färdigbyggt och att man i stället ska investera i spårutbyggnad och underhåll av det befintliga spår- och vägnätet. Däremot bör staten genom Vägverkets försorg stimulera kommunerna till nyinvesteringar i gång- och cykelvägar. För att utsläppen ska minska är det också viktigt att på olika sätt resenärer uppmuntras till ökad samåkning, både vid arbetsresor och fritidsresor.

I trafiken dödas och skadas varje år många människor och ännu fler skadas av transporternas miljöförstörande utsläpp. Vi i miljöpartiet ställer oss bakom den så kallade nollvisionen, men menar att man i första hand minskar olyckorna i trafiken genom att bilister istället använder kollektivtrafik, som är säkrare. Andra sätt att förbättra trafik säkerheten är att:

- minska vägtrafiken
- sänka hastigheten
- motarbeta rattonykterhet
- förbättra information och utbildning
- bygga ut och underhålla gång- och cykelvägar
- förbättra kollektivtrafiken

- införa trepunktsbälten i skolbussar och långfärdsbussar
- se till att lagarna efterlevs
- förbättra kontrollen av tyngre fordon och släp

Godstransporterna måste minska i omfattning och i största möjliga utsträckning ske på järnväg eller med båt. Detta kan göras med ekonomiska styrmedel. Transittrafiken måste få samma konkurrensvillkor som den svenska, exempelvis när det gäller miljö- och säkerhetskrav. Vägtransporter av miljöfarligt gods medför betydande risker för miljön och för människors hälsa. Det är viktigt att det transportslag används som ger den minsta riskexponeringen. Sedan lång tid tillbaka ökar emellertid vägtransporterna kraftigt och om inget görs kommer de att öka ännu mer. Därför föreslår vi att godstransporter på järnväg befrias från banavgifter.

Utsläppen från arbetsfordon har visat sig vara mycket omfattande. Miljöpartiet föreslår därför att mobila arbetsmaskiner registreras och åläggs en regelbunden kontrollbesiktning. Vi arbetar också för högre skrotningspremie för gamla bilar.

Spårburen trafik

Det behövs en kraftig utbyggnad av järnvägsnätet för att det om möjligt ska nå ut till landets alla delar. Nedläggningen av befintliga järnvägssträckningar måste stoppas. På stornätet ska primära centra bindas samman med snabba tåg, medan mellanliggande platser ska betjänas med moderna lokaltåg. Till de större städerna måste det finnas pendeltågslinjer med hög turtäthet. I städer måste tunnelbana, spårvagns- och spårbilstrafik utvecklas.

Staten har ett helhetsansvar och ska i större utsträckning köpa samhällsekonomiskt motiverad persontrafik på järnväg, även om denna inte bär sig på strikt företagsekonomiska grunder. Upphandlingen ska ske i konkurrens mellan olika trafikslag och trafikföretag. Banverkets och Järnvägsinspektionens villkor måste vara lika för alla aktörer. Banverkets policy bör ses över så att nya kunder kan få tillgång till spåren, vilket gör att järnvägsanläggningarna kan utnyttjas bättre och skapar bättre lönsamhet för järnvägen. Upphandlingen bör ske som bruttoupphandling, det vill säga staten respektive läns huvudmännen garanterar en viss standard i fråga om taxor, miljökrav, trafikutbud och kringservice såsom resgodshantering och biljettförsäljning. Biljettpriserna måste utformas så att det alltid blir billigare att välja tåg än bil. Cyklar måste kunna medföras på alla järnvägssträckor. Tågen måste återigen stanna vid alla större tätorter längs stambanorna.

Sjöfart

Sjöfarten har den i särklass största andelen av landets godstransporter. Den är också av avgörande betydelse för persontransporterna till Finland och Danmark, liksom mellan fastlandet och Gotland. Sjöfarten är ett energisnålt transportmedel för gods och kan därför med fördel utnyttjas ännu mer för att ersätta en del av de nuvarande långväga godstransporterna på landsväg. Detta gäller särskilt transittrafiken. Vi vill satsa på ham-

nar där omlastning mellan fartyg och tåg kan ske. Sjöfartens miljöfarliga utsläpp är dock alltför omfattande. Vi kräver drivmedel som är bättre för miljön, katalysatorer samt rökgasrening som kraftigt reducerar utsläppen. Vi ska också verka för ett ökat internationellt samarbete för att förhindra att fartygs tankar rengörs till havs, med stora negativa konsekvenser för miljön. Vi vill även avveckla användningen av tvåtaktsmotorer på fritidsbåtar så snabbt som möjligt.

Luffart

Flyget har expanderat kraftigt under senare tid. Detta innebär ett mycket allvarligt hot mot miljön. Flyget är det sämsta färdmedlet i fråga om energiförbrukning per passagerare och orsakar dessutom stora bullerproblem. Det omfattande flygresande som i första hand västvärlden svarar för måste starkt ifrågasättas både ur energi- och miljösynpunkt och med hänsyn till den globala fördelningen. Med samma energimängd kan tåget transportera cirka tio gånger så många personer som flyget på sträckan Göteborg-Stockholm. Tidsvinsten med flyg jämfört med tåg och buss är dessutom begränsad på sträckor inom södra och mellersta Sverige.

Ett sätt att minska inrikesflygningarna är att minska eller ta bort subventionerna. Flygbolagen måste till exempel börja betala för flygbränslets miljöpåverkan genom bränsleskatter och koldioxidskatt i likhet med andra trafikslag. Flyget måste minska sin energianvändning och sina miljöfarliga utsläpp. Dessa krav måste också ställas internationellt.

Befolkningsunderlaget räcker bara i undantagsfall till för både flyg och tåg eller buss. Därför bör inga tillstånd till nya flygplatser eller flygplatsutbyggnader ges, och verksamheten vid befintliga flygplatser bör begränsas genom bland annat skärpta villkor för buller och miljöfarliga utsläpp.

Forskning och utveckling

Vi anser att statliga medel ska avsättas för att utveckla ny och modern kollektivtrafik, exempelvis snabbtåg, elbuss, spårbuss och spårtaxi. Det är också viktigt att de transportslag vi har i dag utvecklas. Med förbättrade tidtabeller och bättre information om kollektivtrafiken utökas tillgängligheten för alla. En utveckling av bränsleceller och vätgasdrift för till exempel busstrafiken ska stödjas. För att vätgasen ska kunna utvecklas vill vi också verka för att en infrastruktur för produktion och distribution byggs upp.

17. Boende

Bostaden är basen för människans, särskilt barnens, uppfattning av omvärlden och verkligheten. Den ska inte bara tillfredsställa grundläggande skyddsbehov. Den ska vara en vilopunkt, en startpunkt, en trygghet och en språngbräda mot yttervärlden.

Vi anser att en bra bostad ska vara allas rättighet. Men vi menar också att människor kan och ska ta ansvar för sitt boende och sin närmiljö. De boende måste därför få ökade möjligheter att delta redan vid planeringen av ny- och ombyggnation, liksom i den löpande fastighetsförvaltningen. Kraven på boendet ser olika ut i olika skeden av livet och därför är det viktigt med ett varierat bostadsutbud. För många kan det vara viktigare med låga kostnader än med stora ytor och hög standard på utrustningen.

Efter garantitiden bör husen kontrolleras regelbundet. Vi anser också att det ska finnas normkrav för en god bostadsstandard. De hus som byggs måste uppfylla högt ställda miljökrav.

Boende och byggande

Vi anser att all ny- och ombyggnation ska ske utifrån ekologiska grundprinciper och ett kretsloppstänkande. Bostaden och dess grannskap ska samordnas med omgivande natur, odlingar, historiska bebyggelse, bostadsnära arbetsplatser, avfallshantering och kollektivtrafik. För att undvika sjuka hus ska naturliga byggnadsmate-

rial användas som minimerar riskerna för bland annat allergi och astma. Bygghetoder för sunt byggande ska stödjas. Alla bostäder har möjligheter att anpassas ekologiskt. Individer, hushåll, natur och samhälle vinner på att sopor inte blandas och på att ekologiska avlopps- och toalettssystem införs. Viktiga inslag i en ekologisk anpassning är kompostering, minskad energianvändning, lokalt omhändertagande av dagvatten och goda förutsättningar för odling. Vi vill att obligatoriska rivningsplaner upprättas för alla byggnader. En rivningsplan visar på vilket sätt byggnader kan monteras ner så att så mycket som möjligt av byggnadsmaterialet kan återanvändas.

Vi anser att experimentell ny- och ombyggnad enligt ekologiska principer ska stödjas så att mer miljövänlig teknik och bättre bygghetoder kan utvecklas. I städer är det extra viktigt att bygga om till ett ekologiskt boende utifrån de olika lokala förutsättningar som finns.

Boinflytande

Människor ska ha mycket stora möjligheter till inflytande och kontroll av sina hem, oberoende av upplåtelseform och aktiv självförvaltning ska uppmuntras, oberoende av om man bor i hyresrätt eller i bostadsrätt. I flerfamiljshus ska boinflytandet gälla huset som helhet och dess närmaste omgivning. När det gäller ombyggnader i hyresrätter ska behoven hos dem som bor i bostaden vara utgångspunkt för de förändringar som görs. Bo-

ende som grupp ska ha stort inflytande över gemensamma anläggningar och den enskilde ska ha vetorätt mot åtgärder som berör hans eller hennes lägenhet om följden blir avsevärda hyreshöjningar.

Äga, hyra eller förvalta bostaden

För Miljöpartiet de gröna är innehållet i boendet viktigare än upplåtelseformen. Vi ser det inte som eftersträvarsvärt att bostaden görs till ett spekulationsobjekt, oavsett vem som äger den. Därför vill vi utveckla olika boendeformer i flerbostadshus. Vi ser en lagstiftning om kooperativ hyresrätt som ett bra redskap för detta. Här kan antingen de boende ta över förvaltningen i ett hyreshus med annan ägare, eller äga hela fastigheten utan att det leder till spekulation i överlåtelsekostnader. Det ska också vara möjligt att bilda andra typer av förvaltarföreningar inom hyresrättens ram, med olika grad av ansvar för de boende. Om en kvalificerad majoritet av de boende vill bilda kooperativ hyresrätt eller annan förvaltarförening ska de ha rätt att göra detta.

För att kunna möta olika behov är det i tätbebyggda områden en fördel med ett varierat utbud av olika upplåtelseformer. Vi vill på olika sätt stimulera ett ökat byggande av hyresrätter. De kommunägda bostadsbolagen har en viktig funktion att fylla som garant för en social boendepolitik. Kommuner med tomma lägenheter ska ha möjlighet att anpassa hyrorna nedåt i dessa. Vi säger nej till fria marknadshyror.

Bostadsfinansiering

En grundbult i vår politik är att människor ska ha ett tryggt boende och rimliga boendekostnader. För att underlätta ett långsiktigt boinflytande med låga räntor eller avgifter vill vi uppmuntra olika former av bosparkassar. Dessa innebär att låntagaren först sparar under en bestämd tid och sedan får låna ett större belopp som betalas av i samma takt, allt till minimala räntor eller avgifter. I stor skala skulle denna finansieringsform kunna leda till lägre bostadskostnader, både i nybyggen och i äldre fastigheter, och som en bieffekt medverka till att räntenivån hålls nere generellt.

Dessutom vill vi verka för ett billigare byggande, med enklare grundlösningar och med möjligheter till individuella utformningar och självbyggeri. Detta gäller inte minst kollektivt ungdoms- och seniorboende, men även andra gemensamma boendelösningar. Samtidigt vill vi öka intresset för renovering av hus med kulturhistoriskt värde.

Fastighetsbeskattning

Vi vill inte beskatta själva boendet, men väl den miljöbelastning som bostäderna medför. Sådana skatter eller avgifter ska gälla val av energisystem, energiutnyttjande, grad av miljöanpassning och infrastruktur. I första hand är det den kommun där fastigheten ligger som ska ha rätten att ta ut dessa skatter och avgifter. Permanentboende ska gynnas i förhållande till fritidsboendet. Den nuvarande fastighetsskatten, som bygger på taxeringsvärden, bör fasas ut genom att det införs ett grundavdrag på fastighetstaxeringen för permanentboende. Tills

fastighetsskatten avvecklats bör den baseras på bruksvärdet.

Boendesegregering

Fattiga och arbetslösa har ofta tvingats bo i områden där mer välbeställda inte vill bo, vilket lett till en utbredd segregation i framför allt städerna. Vi eftersträvar ett blandat byggande så att det finns olika boendeformer i alla områden.

Vissa bostadsområden upplevs av många människor som dåliga boendemiljöer med till exempel mycket betong och lite grönytor. Sådana områden måste förändras till det bättre, i samverkan med de boende. Medlen för att åstadkomma detta är många. En viktig förändring är att olika typer av bostadshus blandas med arbetsplatser. Det är viktigt med möjlighet till sociala kontakter. Därför måste mötesplatser skapas där människor kan träffas på ett enkelt sätt.

För rörelsehindrade är bostadsutbudet i dag alltför begränsat. Handikappanpassning ska vara en naturlig del när nybyggnation planeras. Vid ombyggnad av befintliga hus ska tillgängligheten i möjligaste mån förbättras.

Friska hus

I dag finns en småhusgaranti och för flerbostadshus finns en byggförsäkring. Vi vill utvidga byggförsäkringen till att även omfatta arbets-, fritids- och skollokaler. Det behövs en återkommande kontroll av fukt, mögel, radon, elektromagnetiska fält, ventilation, materialtillstånd och energibalans med mera. Alla ska ha rätt att leva i en miljö utan hälsorisker. Vi vill ha obligatoriska miljödeklarationer för alla byggnader.

Mobilfria och elfria zoner

Mobilnätet byggs i dag ut över hela landet. Med tanke på elöverkänsliga personer och framtida hälsoeffekter bör vissa zoner fredas. Mobilleverantörerna bör dessutom samordna uppförandet av antennmaster.

18. Kultur

I ett gott samhälle flödar det fria kulturlivet. Där bryts åsikter och värderingar på ett sätt som gör att vi människor kan växa och bli öppna, starka och fria. Musik, måleri, foto, teater, dans, hantverk, trädgårdsodling, matlagning och idrott har alla stor betydelse för människans utveckling. Kulturell utveckling skapar ett större välbefinnande i samhället och är därför en angelägenhet för alla.

Speciellt för barn och ungdomar är det viktigt att få många möjligheter att uttrycka sig. Därför vill vi att skapande verksamhet ska få ett betydligt större utrymme i förskolor och skolor. Skapande verksamhet har också en läkande kraft och bör därför användas som terapi i olika vårdinsatser. Människor i alla åldrar ska ha möjlighet att i större utsträckning än i dag utöva kulturella aktiviteter och ges tillfälle att ta del av andras skapande.

Kulturens finansiering

En stor del av den nuvarande kulturen bär sina egna kostnader i form av avgifter och försäljning av konstverk, föreställningar med mera. Vi anser att den del av kulturen som har svårt att bära sina kostnader ska få möjlighet till statligt, regionalt eller kommunalt stöd.

Genom generella kulturfonder, exempelvis Författarfonden, vill vi förbättra de ekonomiska möjligheterna för kulturarbetare att utöva sitt yrke. Vi kräver ökade insatser och mer långsiktighet i planeringen för att både kulturinstitutioner och fria grupper ska kunna fylla sin viktiga funktion och utvecklas.

Vi anser att ett rikt kulturutbud är avhängigt klassiska institutioner som Dramaten och Operan, de fria kulturgrupperna och inte minst alla de människor som finner lust i att vara kulturellt aktiva. Vi försöker därför ge alla delar det ekonomiska utrymme som krävs.

Etiska regler måste gälla vid sponsring. Vid ny-, om- eller tillbyggnad av offentliga rum bör minst en procent av kostnaderna avsättas till estetisk utformning.

Medier

Mångfald inom medierna är av stor betydelse för yttrandefriheten och demokratin. Detta gäller både ägande och utbud. Det är också viktigt att värna om möjligheten att yttra sig. Både offentliga och privatägda medier har ett stort ansvar för att hålla en öppen och bred debatt levande i viktiga samhällsfrågor. Vi vill bevara presstödet och lagstifta mot ägarkoncentration så att mångfalden garanteras i tidningsvärlden. Vi vill också avskaffa momsen på böcker.

De licens- och avgiftsfinansierade TV- och radiokanalernas kvalitetsansvar ska tydliggöras av staten genom tydliga mål, och hävdas av en stark granskningsnämnd eller av brukarinflytande. Vissa videoproducenter och kommersiella TV-kanaler har missbrukat yttrandefriheten genom att visa grovt underhållningsvåld och grov pornografi i sin kamp om tittarna. Därför accepte-

rar vi förhandsgranskning av biografernas filmutbud och av videofilmer till uthyrning.

Bibliotek och museer

Biblioteken är en viktig källa till fri information och en omistlig förutsättning för det offentliga samtalet. Vi anser att välförsedda och offentligt finansierade bibliotek över hela landet ska garantera allmänheten tillgång till ett brett kulturutbud. Boklånen ska vara avgiftsfria. Bibliotekens förekomst och kvalitet ska garanteras i lag.

Museer är en naturlig mötesplats mellan framtid och forntid, mellan kulturer och skilda folkslag, och för människor med olika specialintressen. För att säkra existensen, kvaliteten och tillgängligheten ska museer med lokal och regional karaktär få statsbidrag. Kvinnors bidrag till historien saknas ofta på våra museer, och vi vill därför verka för att ett kvinnohistoriskt kunskapscentrum byggs upp för att utveckla befintlig verksamhet. Även bildkonst och annan utställningsverksamhet bör stödjas genom att stat och kommun tillhandahåller ändamålsenliga utställningsmöjligheter.

Lokal kulturverksamhet

Vi vill uppmuntra musik- och kulturskolorna. Alla ungdomar ska, oavsett var de bor i landet och oberoende av familjens inkomst, ha möjlighet att prova på att spela ett musikinstrument, sjunga, dansa eller spela teater på sin fritid. Den mångfacetterade bild av kulturyttringar som upp bärs av lokala folkrörelser i form av bygdespel, marknader, byggedagar, levande rollspel med mera stärker sammanhållningen mellan människor. Det är viktigt att den lokala kulturen fortlever och kan utvecklas. Vi anser att kommunerna ska erbjuda amatörgrupper repetitionslokaler till ett rimligt pris.

Kulturminnesvård

Människors visioner om framtiden stammar från en medvetenhet om historien. Byggnader, minnesmärken och andra kulturmiljöer, såväl i stad som på landsbygd, måste bevaras och vårdas för framtiden. Vi kräver ökade ekonomiska resurser till kulturminnesvården.

Kulturutbyte

Ett ökat internationellt kulturutbyte, inte bara inom Europa utan även med övriga delar av världen, är spännande, intressant och viktigt för vår egen kulturella utveckling. Ökad kunskap om och förståelse för andra kulturer är också nödvändigt för att motverka internationella konflikter, främlingsfientlighet och rasism. Olika former av festivaler har här stor betydelse och vi ser positivt på sådana arrangemang. Vi uppmuntrar därför till stöd på alla politiska nivåer för sådana projekt.

Idrott

I Sverige är idrottsrörelsen den största folkrörelsen. Det är därför viktigt att den förmår behålla sin karaktär av

bred folkrörelse och att demokratin i föreningarna bevaras och fördjupas. I en folkrörelse ska män och kvinnor samlas och umgås på lika villkor. Därför måste damidrotten ges bättre förhållanden, träningstider och ekonomiska villkor än i dag.

Samhällets resurser ska i första hand kanaliseras till flick-, pojk- och breddidrotten, det vill säga den del av idrotten där de allra flesta kan vara med. Till breddidrotten räknar vi också handikapp-, korp- och motionsidrott.

Att motionera är viktigt för att få en god hälsa och samhället bör arbeta för att fler redan i unga år ser motion

som ett naturligt inslag i vardagen. Vi anser att de idrottsföreningar som breddar sin verksamhet och försöker aktivera barn och ungdomar utanför den "ordinarie" verksamheten ska kunna söka extra medel från de statliga lotterierna.

Vi tvekar inte att kritisera idrottens avarter. Till dessa hör den långt drivna kommersialiseringen, läktarvåldet och dopningen. Idrottsrörelsen måste ta sitt ansvar för detta. Kommersiella intressen riskerar att helt dominera elitidrotten, vilket gör idrott till en industri och reducerar utövaren till produktionsfaktor. Det ligger inte i samhällets intresse att stödja en sådan utveckling.

19. Rättsfrågor

I miljöpartiets politik kompletterar lagstiftning och ekonomiska styrmedel varandra. Rättsväsendet har en viktig roll att spela för att se till att demokratiskt stiftade lagar efterlevs i samhället. Kriminalpolitiken måste bygga på en människosyn där alla människor har positiva utvecklingsmöjligheter och där brottsförebyggande åtgärder prioriteras.

Konstitutionella frågor

I grundlagen beskrivs våra grundläggande fri- och rättigheter. Vi anser dock att framför allt en fri- och rättighet saknas, nämligen rätten till en god livsmiljö - friheten och rättigheten att andas frisk luft, dricka rent vatten och vistas i ostörd natur; fri från föroreningar och buller. Vi vill dessutom att det ska framgå av grundlagen att staten har ett uttryckligt ansvar för kommande generationers livsförutsättningar. Vi anser också att rätten att slippa bära vapen och medverka i krigshandlingar ska garanteras i ett modernt, civiliserat samhälle.

För att stärka grundlagen anser vi att om en vanlig lag står i strid med grundlagen ska den inte tillämpas.

Miljölagstiftning

Efter flera års påtryckningar och med medverkan från Miljöpartiet har en ny miljöbalk trätt i kraft som innebär att en stor del av miljölagstiftningen har samordnats. Miljöbalken är en bra grund för fortsatta förbättringar av miljölagstiftningen. Även skogsvårdslagen, väglagen och plan- och bygglagen bör arbetas in i miljöbalken. Möjligheten att använda sig av miljökvalitetsnormer är en viktig del av miljöbalken. Lagstiftningen bör skärpas så att miljökvalitetsnormerna tillämpas. Inte minst när det gäller trafikens miljöpåverkan bör lagstiftningen skärpas så att tillsynsmyndigheterna får både möjligheter och skyldigheter att agera så att luftkvalitetsnormerna uppfylls. Kommunernas möjlighet att arbeta med lokala, generella miljöföreskrifter bör utökas.

För att skydda utsatta arter och naturtyper krävs att fler arter och fler områden ges miljörättsligt skydd. Skadeståndsansvar ska gälla även kostnader för skador på djur och natur. De sanktionsavgifter som kan tas ut av företag som bryter mot miljöföreskrifter eller skadar miljön bör höjas. Möjligheten för miljöorganisationer att föra naturens och drabbade människors talan inför domstol bör utvidgas och till exempel även gälla begäran om att tillstånd omprövas.

Allemansrätten är en urgammal sedvanerätt som bland annat innebär att alla har rätt att vistas i skog och mark utan att be markägaren om lov. Denna rätt måste få ett bättre skydd i grundlagen. Allemansrätten får inte missbrukas i kommersiellt syfte.

Barnens rätt

Barnens rättigheter måste tillgodoses utifrån deras egna utgångspunkter och inte utifrån de vuxnas. Vi vill att FN:s barnkonvention ska införlivas i svensk lagstiftning. Vi anser att det måste vara en prioriterad uppgift att skydda alla barn mot övergrepp. Vi accepterar inte att barn förekommer i pornografiska framställningar.

Vid rättegångar där barn är inblandade (brottmål, vårdnads mål, omhändertagandemål och så vidare) måste det vara barnets självklara rättighet att personer med god erfarenhet av barn ingår i domstolen. Dessutom måste det finnas ett juridiskt biträde för barnet. Stor hänsyn bör tas till barnets egna önskemål och villkor.

Polisen

Vi anser att polisen ska arbeta i samarbete med andra organisationer för att förebygga brott. Närpolisverksamhet, som ger person- och lokalkännedom, är en viktig del i det brottsförebyggande arbetet. Specialpolis med adekvat utbildning krävs för till exempel narkotikabrott, ekonomiska brott och miljöbrott. Det är viktigt för poliskårens förtroende att dess sammansättning avspeglar befolkningen. Vi ser därför positivt på fler kvinnliga poliser och poliser med olika kulturell bakgrund.

Internationellt polissamarbete är viktigt och bör ske i mellanstatlig och bilateral form. Därför bör Interpol stärkas.

Brottsoffer

Brottsoffrens ställning måste förbättras. Alltför många brottsoffer vågar inte införa polis eller domstol berätta vad de har utsatts för. Vi anser därför att alla som drabbas av våldsbrott ska erbjudas juridisk hjälp, till exempel målsägandebiträde, och vid behov annan stödperson. Ansvar för stöd och hjälp till brottsoffer vilar på samhället, som ska ställa upp med ekonomisk ersättning, samtalsterapi och vad som i övrigt krävs för att offret så långt som möjligt ska kunna återgå till ett normalt liv. Frivilliga och ideella grupper, såsom kvinno- och brottsofferjourer, måste också få resurser för att kunna ta emot hjälpsökande dygnet runt.

Medborgarvittne och vittnesskydd

Vi vill att alla ska ha rätt att begära och få ha ett medborgarvittne närvarande, även vid kontakter med andra myndigheter än polisen. Vi vill garantera allmänhetens insyn och inflytande i domstolar och andra myndigheter genom att lekmän finns med som ledamöter i beslutande organ. Vid utredningar om brott och vid andra myndighetskontakter som kan innebära ingrepp i den personliga friheten ska närvaro av medborgarvittne kunna krävas. Att vittna är en samhällsplikt och samhället ska också skydda vittnen så att de utan risk för repressalier ska kunna utföra denna plikt. Det är ett hot mot rättssäkerheten att misstänkta eller andra inblandade kan skrämja vittnen till tystnad. Vittnesersättningen ska täcka vittnets kostnader.

Integritetsskydd

Vi ställer oss i grunden positiva till de möjligheter till brottsbekämpning som ny teknik skapar. En effektiv brottsbekämpning och allmänhetens skydd får inte eftersättas. Men vi anser också att den personliga integriteten måste skyddas. Registrering av människor hos polisen ska ske först när dom har avkunnats och den anklagade dömts för brott. Kameraövervakning på offentliga platser ska inte kunna ske utan tillstånd och synlig information om vad som sker. Alla registrerade ska i princip ha rätt att ta del av samtliga registeruppgifter om sig själva, även exempelvis i Säpos register. Beslut om undantag ska fattas restriktivt av domstol och endast om det behövs för att skydda pågående brottsutredning eller nationella säkerhetsintressen.

Den framväxande gentekniken kan innebära ett hot mot integriteten. Vi vill lagstifta om att information framtagen med genteknik inte får nyttjas av arbetsgivare eller försäkringsbolag.

Kriminalpolitik

Kriminalpolitik innebär statliga åtgärder för att hantera och minska brottsligheten, till exempel genom strafflagstiftning och kriminalvård. Vilka resurser som krävs för detta arbete är dock i hög grad beroende av tillståndet i samhället i stort. En generell välfärdspolitik som leder

till att barn och ungdomar får en trygg och meningsfull tillvaro, och som motverkar att stora grupper av människor slås ut och marginaliseras, är viktig för att minska brottsligheten. En stor del av brottsligheten har samband med alkohol- eller narkotikamissbruk. Åtgärder som minskar missbruket har därför stor betydelse för möjligheterna till brottsförebyggande arbete.

Fängelsestraff har inte varit någon särskilt framgångsrik metod för att avskräcka från brott eller förebygga återfall i brott. Därför är det viktigt att se i vilken utsträckning det går att finna alternativ till fängelsestraffet. Vi anser att det måste utvecklas trovärdiga alternativ till fängelser: Inlåsning på anstalt måste bytas ut mot mindre destruktiva och kostnadskrävande modeller. Detta gäller inte minst de korta fängelsestraff som är vanligt förekommande i vårt land. I sådana fall kan andra former av frihetsberövande åtgärder vara mer lämpliga, med hänsyn till det brottsförebyggande syftet bakom samhällets ingripande. Vi hävdar att rätt utformade, icke-frihetsberövande påföljder kan ha en bättre rehabiliteringseffekt än fängelsestraff och samtidigt ha en lika stor avskräckningseffekt. Innehållet i frivården bör utvecklas. Övervakningen måste bli mer påtaglig och kräva större aktivitet från de dömdas sida. Frivården bör lägga ned ökade resurser på att genast vid frigivningen ta hand om de klienter som ska stå under övervakning samt bistå dem under den första tiden i frihet.

Ungdomsbrottslighet

Vi anser att brottslighet under ungdomsåren kan förebyggas och förhindras. Barn med behov av stöd och hjälp måste uppmärksammas på ett tidigt stadium. Barnomsorgen, skolan, socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrien måste få ordentliga resurser för att hjälpa barn och ungdomar med problem, så långt som möjligt i samarbete med föräldrarna.

Om ungdomar begår brott måste samhället reagera och agera snabbt, redan vid det första brottstillfället. Detta kan ske genom vård och behandlingsverksamhet som syftar till att unga tränas i sociala färdigheter, i moraliskt tänkande och i att dämpa aggressioner. Även ”medling” mellan brottsling och brottsoffer, i syfte att nå en uppgörelse, kan användas. Den som har begått ett mindre lagbrott får genom medling chans att göra rätt för sig utan att hamna i kriminalregistret.

Våld i nära relationer

Våld som utövas i nära relationer, ofta dolt för omvärlden, är ett stort samhällsproblem. Misshandel, sexuella övergrepp och annat våld mot kvinnor är det yttersta uttrycket för kvinnoförakt och kvinnoförtryck. Våldet mot kvinnor speglar också den obalans som råder i maktförhållandet mellan könen. Vi vill att våldtagna kvinnor ska ha rätt till terapi och till lekmanombud vid polisförhör och rättegång. Vi anser att män som upprepade gånger utövar våld mot kvinnor ska få terapeutisk behandling som en del av sitt straff. Incestoffer ska ha tillgång till incestjour och kvalificerad hjälp från samhället.

En grundförutsättning för att våga anmäla att man utsatts för våld är att man har förtroende för rättsväsendet. Alla berörda handläggare vid polis- och åklagarmyndigheter samt domstolar ska utbildas i frågor som rör orsakerna till, och mönstren för, våld mellan människor i en relation.

Hatbrott mot minoriteter

Ingen människa ska på grund av etniskt ursprung, ålder, kön eller sexuell läggning utsättas för hot, våld, trakasserier eller diskriminering. I dag ser vi att hatbrotten

- våld riktat mot människor på grund av deras grupp-tillhörighet - ökar i samhället. Vi hävdar att förbudet i lagen mot hets mot folkgrupp även ska gälla sådan hets som riktar sig mot människor med annan sexuell läggning, och gälla oavsett om hetsen består av symboler eller spridning av skrifter. Brott med rasistiska inslag måste utredas med en medvetenhet om att sådana brott hotar grunden för det demokratiska samhället. Vi anser att möjligheterna att skärpa straffen för rasistiska brott bör gälla alla hatbrott och användas fullt ut.

20. Utbildning

Miljöpartiet arbetar för ett ekologiskt och socialt hållbart samhälle styrt av demokratiska värderingar. Hela utbildningssystemet, från förskola till högskola, har en nyckelfunktion i arbetet med att skapa ett sådant samhälle.

Vår syn på skolan bygger på att alla människor i grunden är aktiva och kreativa, med en möjlighet att bli solidariska, ansvarstagande, kärleksfulla och empatiska som vuxna.

Vi anser att skolan ska vara en skola för alla, där barn och ungdomar med olika förutsättningar, från olika miljöer och kulturer, lär sig leva tillsammans med respekt för varandras egenart. Skolan ska stödja eleven i dennes personliga och sociala utveckling lika väl som ge kunskapsmässig inlärning enligt läroplanens värdegrund.

Barns nyfikenhet och lust att lära måste bevaras genom skolåren. Detta kan ske genom pedagogiska metoder som fokuserar på att locka fram barnens kreativitet och kunskapsörst. Barn, ungdomar och vuxna ska i högre grad göras delaktiga i beslut och verksamhet som rör deras undervisning.

Genom ett tvärvetenskapligt arbetssätt på alla nivåer inom skolväsendet kan människans samspel med naturen förstås på ett bättre sätt, och kunskaper för att påverka samhället i hållbar riktning kan utvecklas.

Skolan måste av det offentliga ges tillräckliga ekonomiska och personella resurser för att kunna förverkliga de mål som anges i centrala och lokala läroplaner.

Undervisningens innehåll

För att kunna överleva som art på jorden måste människan utveckla en ekologisk förståelse. Sådana aspekter kan i större utsträckning tas upp inom alla ämnen, inte bara de naturvetenskapliga. På så sätt skapas större kunskap och insikt om ekologi och förhållandet mellan människa och natur

Som sociala varelser måste vi också förstå vår kulturella särart och de historiska skeenden som format sam-

hället. Barn och ungdomar behöver insikt i sin egen historia och vetenskap om att de är med och formar framtiden. Ett brett och medmänskligt perspektiv på omvärlden är viktigt om denna framtid ska bli fredlig. Förståelsen och respekten för andra folk och kulturer är livsviktig, liksom jämställdhet mellan könen.

Estetiskt och annat praktiskt arbete ska genomsyra skolan. Om eleverna ges goda möjligheter att uttrycka sig genom exempelvis bild, musik och drama får detta en gynnsam inverkan på hela arbetsmiljön i skolan.

Kritiskt tänkande, analys och problemlösning bör utgöra en naturlig del av alla undervisningsmoment. Undervisning i konflikthantering, jämställdhet och samlevnad ska ges större utrymme i grund- och gymnasieskolan.

De värderingar skolan står för ska vara öppet redovisade, kunna ifrågasättas och tåla prövning. Skolan måste bli bättre på att i sitt material framhäva alternativa kvinnliga och manliga förebilder, liksom en historiesyn som tar upp andra perspektiv än den vite europeiske mannens.

Det finns ingen annan instans i samhället som möter unga människor, under så lång tid och så nära, som skolan. Om vi ska lyckas få en mer positiv samhällsutveckling med fler människor som mår bättre med sig själva och inte i så stor utsträckning betar destruktiva beteenden måste skolan på allvar avsätta tid för att främja elevernas harmoniska utveckling. Det handlar om att medvetet arbeta med känslor, jagstärkande övningar, respekt för andra (och sig själv) och med konflikthantering. Det bör bli obligatoriskt för alla skolor att ägna tid åt detta. Miljöpartiet verkar för att det i läroplanen sätts upp mål även inom ovanstående områden, inte för den enskilde eleven, men för skolan. Skolan ska redovisa, följa upp och utvärdera det arbete man gör för att uppnå dessa mål.

Skoldemokrati

För att elever, lärare och övrig personal ska kunna känna delaktighet i skolan och dess verksamhet krävs att de

kan vara med och påverka sin skola utifrån demokratiska principer. Skolstyrelser där eleverna är i majoritet är en framkomlig väg. För att kunna få elever att ta ansvar måste man ge dem ansvar.

Betyg

Miljöpartiet motsätter sig betyg i grundskolan. I stället ska regelbundna formella samtal hållas med elev och föräldrar för att ge eleven stöd i skolarbetet. I gymnasiet vill vi ersätta det nuvarande betygssystemet med betygen ”godkänt” och ”icke godkänt”.

Antagningen till gymnasieskolan och högskolan ska ske utifrån elevens intresse och de krav på förkunskaper och personliga förutsättningar som respektive utbildning ställer. Om antalet platser är färre än antalet sökande ska i första hand antalet platser ökas så långt det är möjligt. I andra hand får antagningstest användas.

Fria skolor

Vi förordar små och självstyrande skolor och värnar om byskolorna. Stora skolor bör delas upp i självstyrande enheter. Varje skola ska ha en styrelse bestående av skolpersonal, elever och föräldrar. På gymnasieskolorna ser vi gärna styrelser med elevmajoritet.

Utvecklingen av den kommunala skolan går i riktning mot ökad decentralisering av ansvar, och en större frihet för den enskilda skolan att utveckla egna mål och undervisningssätt. Vi ser positivt på detta och arbetar samtidigt för att det ska finnas en övergripande tillsyn för att garantera hög utbildningskvalitet i alla skolor. Friskolor och kommunala skolor ska ha samma ekonomiska villkor. Vi menar att den svenska skolan utvecklas bäst i samverkan mellan skolor med olika verksamhetsprofiler.

Vi ser gärna en utveckling i riktning mot alltfler skolor med olika pedagogiska idéer och ämnesinriktningar med olika profil även inom den kommunala skolan.

Skolans lokaler och omgivning måste utgöra en bra miljö för inlärning. Vi ser skolmiljön som en tummelplats för barnens livslust, äventyrlust, kreativitet, upptäckarglädje och vila. Idrott är en viktig del av skolans schema.

Vi vill att skolmåltiderna i så stor utsträckning som möjligt ska lagas med ekologiska råvaror. Lunchen är för många elever dagens huvudmåltid och bör vara gratis. Elever som föredrar vegetarisk kost eller vegankost ska erbjudas det av skolan.

Många elever har ett annat språk än svenska som modersmål. Modersmålsundervisningen ska jämföras med andra obligatoriska skolämnen genom att dessa elever får ett utökat studieprogram. Modersmålsundervisning ska erbjudas redan i förskolan.

Skolstarten

Barn utvecklas i olika takt och på olika sätt. Skolstarten ska därför vara flexibel, det ska vara möjligt att börja vid sex, sju eller åtta års ålder. Det är viktigt att de som väljer att börja vid sju eller åtta bereds god omsorg och

pedagogisk verksamhet i förskolan. Vi vill inte att den obligatoriska skolan förlängs i och med möjligheten till tidigare skolstart. Miljöpartiet vill betona att en integration av förskolan med grundskolan måste ske med full insikt om att barn lär genom att leka. Förskolepedagogikens tyngdpunkt på lek, lust och egna aktiviteter måste därför få ett större utrymme i grundskolan.

Skolan i ungdomsåren

Skolgången måste ses som en helhet. Övergången från grundskola till gymnasium måste i större utsträckning än i dag anpassas efter elevens behov. Vi vill också vidareutveckla möjligheten för elever att efter årskurs nio kunna praktisera, genom att exempelvis lärlingssystemet utvecklas. Ett ökat samarbete mellan lärare i de olika skolformerna måste bli verklighet.

Trygga ungdomar som känner sig respekterade har lättare att respektera andra. Bara om den dagliga verksamheten i skolan präglas av lyhördhet och ömsesidig respekt kan den fungera som en del i en demokratisk fostran. Skolan ska aktivt arbeta för att förebygga mobbing, våld, främlingsfientlighet och missbruk.

Ungdomen är en period då man ofta söker och funderar som mest inför klivet in i vuxenliv. Därför är det extra viktigt att det då ges utrymme för studier av livsfilosofiska frågor och för estetisk verksamhet. Detta utrymme är också viktigt för att stödja elever med social otrygghet till följd av segregering, familjeproblem eller arbetslöshet.

Elever i behov av särskilt stöd

Mer än 10 procent av alla elever har någon form av fysiska eller sociala funktionshinder. Skolan måste bli bättre på att möta dessa handikapp. Elever ska tillförsäkras god undervisning anpassad till den enskilda elevens behov och förutsättningar. Det är viktigt att särskolan får finnas kvar som egen skolform. De särskolelever som vill och kan ska ges möjligheter att integreras i grundskolan.

Skolidrott

Brist på motion har blivit ett folkhälsoproblem i flera länder. Barn och ungdomar i Sverige motionerar allt mindre vilket visar att hälsonivån sjunker. Idrott i skolan ska entusiasmera eleverna och få dem att ägna sig åt fysiska och psykiska/mentala aktiviteter på fritiden. Möjligheter måste dessutom skapas för eleverna att demokratiskt samarbeta i grupp. Den enskilde eleven måste få hjälp att göra sitt bästa och prestera så bra som möjligt utifrån sina egna förutsättningar. Vi vill att grundskolans idrott ska bestå av lek och möjligheter att prova på nya aktiviteter och ingen elev ska därför tvingas till en specifik aktivitet. Detta gäller även sådana aktiviteter som samtidigt stärker psyket, till exempel meditation. Gymnasieidrottens utbud ska utökas och eleven ska i största möjliga mån själv kunna välja bland det. Det är viktigt att avskaffa betyget i idrott eftersom det skapar osäkerhet och leder till bristande motivation.

Det mångkulturella samhället

Skolan har ett stort ansvar för demokrati och tolerans. Därför ska kursplaner och läromedel bygga på mångfald och ett öppnare synsätt. Vi vill att de anpassas till det mångkulturella samhället. Skolan ska ha strategier mot rasism och diskriminering. Även skolpersonalen bör spegla den etniska mångfald som finns i samhället. Personalens kompetens när det gäller det mångkulturella samhället bör öka och den bör därför erbjudas utbildning och kurser. Skolan spelar en viktig roll när det gäller att förmedla kunskap om olika kulturer, språk och traditioner. Respekten för olika skolformer ska upprätthållas. En fransk eller kristen skola bör exempelvis vara lika legitim som en kurdisk eller muslimsk, förutsatt att den uppfyller de grundläggande kriterierna i skolplanen. Elever med språksvårigheter eller andra svårigheter ska erbjudas stöd.

Läroutbildning

Lärarna utgör en av landets viktigaste yrkesgrupper. Vi vill därför understryka behovet av en gedigen läroutbildning som förberedelse inför läraryrket. Pedagogisk skicklighet, det vill säga förmåga att förmedla, lyssna och förstå, ska ges högre prioritet i läroutbildningen. För att få fler lärare till skolorna vill vi att det ska bli enklare för människor med ämneskunskaper från universitet och högskola att få adekvat pedagogisk utbildning.

En bred arbetslivserfarenhet ska enligt vår mening räknas som särskild merit vid antagningen till läroutbildningen. Vi vill att särskilda vuxenlärar- och högskoleläroutbildningar inrättas.

Kommunal vuxenutbildning

Den kommunala vuxenutbildningen behöver stärkas för att motsvara de krav som ett samhälle i förändring ställer. Vi vill att människor ska få bättre möjligheter till vidareutbildning och komplettering för att läsa på högskola eller skaffa sig bredare yrkeskompetens.

Folkhögskola

Folkhögskolorna är ett viktigt inslag i det svenska utbildningsväsendet, både genom sina specialutbildningar och genom den möjlighet till en andra chans som de erbjuder människor. Verksamheten inriktas ofta på att utveckla individens personlighet och förmåga till samhällsansvar och kan bedrivas under alternativa arbetsformer.

Vi vill att folkhögskolan ska garanteras bibehållen frihet och tillräckliga resurser för att behålla och utveckla sin särart.

Distansundervisning

För att åstadkomma ökad regional rättvisa och generellt ökad tillgänglighet till eftergymnasiala studier och universitetsstudier är det viktigt att bygga ut och utveckla distansutbildningen. Samhället och skolan har ett ansvar för att öka tillgängligheten till utbildning genom

datakommunikation samt att minimera klyftan mellan de som har datorer och datakunskaper och de som inte har.

Universitet och högskola

Vi anser att högskolan ska vara ett dynamiskt centrum både för nytt vetande och för mänsklig utveckling. Den ska vara en förändrande kraft och i hög grad inriktas på att lösa de avgörande problem som mänskligheten står inför. Dessa problem kan sällan avgränsas till traditionella ämnesområden. Ett mer utvecklat samarbete mellan olika forskare, ämnen, fakulteter och högskolor blir därför alltmer nödvändigt.

Högskoleutbildningen ska inte bara vara yrkes- och forskarförberedande. Studierna ska också ge studenterna en helhetssyn och utveckla deras personlighet, även vid fördjupning och specialisering. Tvärvetenskapliga kurser och arbetssätt ska uppmuntras.

Jämställdheten inom universitet och högskolor måste förbättras. Få kvinnor går vidare till forskarutbildningen, och ännu färre blir lektorer, docenter eller professorer. Det är högskolans och dess institutioners uppgift att vidta åtgärder för att ta bort de strukturella hinder som skapar denna snedrekrytering.

För att bättre locka människor med mångkulturell bakgrund och människor med icke-akademisk bakgrund vill vi uppmuntra lokala initiativ för kontakter mellan högskolorna och gymnasierna, den kommunala vuxenutbildningen och folkhögskolorna. Så kallade forskarskolor kan vara ett bra sätt att få nya grupper intresserade av naturvetenskaplig forskning.

Forskningens etiska och moraliska komplikationer måste lyftas fram. Detta gäller till exempel fosterdiagnostik, bioteknik och i allra högsta grad genteknik. Vi vill att det införs moment i forskningsutbildningen som syftar till att ge träning i etisk diskussion kring den konkreta forskningen.

Forskningen om miljö och utveckling måste förstärkas radikalt inom samtliga universitetsdiscipliner. Vi vill särskilt betona nödvändigheten av stora och ämnesövergripande forsknings- och utvecklingsinsatser för att förebygga hälsoproblem och miljöskador. Freds- och konfliktforskningen måste också förstärkas och i högre grad inriktas på konflikthantering utan våldsanvändning.

Vi vill undvika en alltför intim koppling mellan högskolan och näringslivets kortsiktiga intressen. Som källa till ny och ofta obekvämlig kunskap måste högskolan ha en hög grad av självständighet. Staten ska garantera medel för en bra grund- och forskarutbildning, utan att den årliga redovisningen snävt ska styra nästa års finansiering. Risken att kvaliteten raderas är stor om en institution eller enhet måste producera färdiga studenter för att garantera nästa års budget. En högskola kan inte bedrivas enligt samma principer som ett företag. Att utbilda studenter kan inte jämföras med att producera varor.

Kårobligatoriet vid studier på högskola och universitet är odemokratiskt och ska avskaffas.

Studiefinansiering

Studiestödssystemet har reformerats så att bidragsdelen ökat något och fribeloppen höjts. Samtidigt har återbetalningskraven skärps, vilket slår hårt mot yrkesgrupper med lång utbildning och låga löner. Vi anser att studier är till gagn för hela samhället och bör uppmuntras. Vi vill införa studielön som ett steg mot medborgarlön. I väntan på dessa reformer arbetar vi för höjd bidragsdel och bättre anpassning av systemet till studerande med barn. Vi anser att studiemedel ska betalas ut

alla årets tolv månader i stället för nuvarande tio. Dagens system innebär att många måste söka socialbidrag för att klara sin ekonomiska försörjning.

Det är angeläget, både för att öka möjligheten för nya idéer att prövas av unga forskare och för att undanröja ett av hindren för kvinnliga forskarstuderande, att till forskningsråden anslå särskilda medel för stöd till forskarstuderande. Doktorandtjänsterna bör bli fler för att på lång sikt trygga kvaliteten inom högskolan.

21. Socialpolitik

Vi vill utforma socialpolitiken så att människors trygghet och oberoende stärks. Målet för vår socialpolitik är att uppnå ett öppet, rättvist, solidariskt och kärleksfullt samhälle. Vi anser att integritet och respekt för människan ska prägla det sociala arbetet. Vi vill också medverka till att alla i större utsträckning erbjuds hjälp till självhjälp och därmed får bättre möjligheter att bestämma över sin framtid och hantera sina svårigheter. Vår socialpolitik förutsätter att besluten fattas närmare människorna och att möjligheterna att delta i beslutsprocessen ökar.

Grundtrygghet

Vi anser att alla människor ska tillförsäkras en grundtrygghet. Rätten till en grundläggande trygghet ska omfatta alla, oberoende av om man passar in i dagens modeller för olika former av bidrag eller ej. Därför föreslår vi en radikal förändring av dagens bidrags- och försäkringssystem. Grundtryggheten ska ersätta alla olika försörjningsbidrag och omfatta alla i samhället. Vår vision är att på sikt ersätta grundtryggheten med medborgarlön. I vår grundsyn på människan som aktiv och skapande har vi en vision om ett samhälle med medborgarlön för alla. Medborgarlön kan skapa förutsättningar för människor att forma det gröna alternativa samhället.

I väntan på denna reform arbetar vi för högre grundnivåer i socialförsäkringarna.

Självförvaltning

Vi vill stärka självtilliten i samhället genom att stödja uppbyggnaden av den sociala ekonomin. Skattesystemet och de ekonomiska styrmedlen ska anpassas så att människor uppmuntras att vara delaktiga i såväl självförvaltning av bostäder som fritidsanläggningar och andra icke vinstgivande gemensamma verksamheter.

Barn och föräldrar

Samhällets insatser måste i hög grad syfta till att stödja föräldrarna. Barnens miljö - i vid mening - måste bli bättre i stället för alltmer barnfientlig som i dag. Vuxna och föräldrar måste bli mer närvarande i barnens liv och

värld. Det är viktigt att båda föräldrarna har möjlighet att vara hemma med sina barn. Alla barn ska ha möjlighet att ha en förälder hemma i femton månader. Vi vill att föräldraledigheten ska förlängas och delas mellan föräldrarna. En förälder ska kunna föra över hela "sin" föräldraledighet utom tre månader på den andre föräldern. På så sätt får både män och kvinnor större incitament än i dag att ta sig tid med barnet när det är litet. Föräldrar med barn under tre år ska ha rätt till sex timmars arbetstid per dag med full lön.

Barnens rätt till en god uppväxt innebär också att en god barnomsorg och skolbarnsomsorg garanteras. Barnens rätt till förskola ska vara skyddad i lag. Föräldrarna ska få möjlighet att i större utsträckning välja barnomsorg. Vi arbetar för ett rikare utbud av alternativa barnomsorgsformer - i kommunal, kooperativ eller enskild regi. Föräldrar som vill vara hemma ska ges större ekonomiska möjligheter till det. Varje förälder som vill vara hemma med sitt barn de tre första åren ska ha rätt till existensminimum från försäkringskassan. Vi anser att även barn till arbetslösa ska ha rätt till barnomsorg på samma sätt som andra barn.

Ungdomar

Vi anser att samhällsplaneringen ska utgå från och prioritera barns och ungdomars behov och intressen så att deras möjlighet till politiskt inflytande stärks. Vi anser att de politiska beslut som är bra för barn och ungdomar är bra för hela samhället. Barnkonsekvensanalyser ska göras vid alla politiska beslut.

Ungdomar är samhällets framtid och ska ges större delaktighet genom bland annat sänkt rösträttsålder. Ungdomar måste tillåtas vara olika och de bör därför få större frihet att göra uppehåll i studierna för arbete eller praktik. Ungdomarnas egna föreningar ska stödjas och ges möjligheter att utveckla verksamhet sin verksamhet.

Ungas psykiska situation ska tas på allvar. Vi kräver att utsatta barn, ungdomar och familjer i kris snabbt får stöd av samhället, så att felaktiga omhändertaganden undviks. Vi menar att det krävs bättre samverkan mellan till exempel elev- och skolhälsovård, mödravårdscentraler och familjerådgivning.

Äldre

Vi vill ha en pensionsålder som är rörlig mellan 55 och 70 år. Under denna tid ska det också finnas möjlighet att ta ut delpension. De som vill få ut mer än grundpensionen måste spara i privata pensionsförsäkringar eller liknande.

En av de stora utmaningarna detta sekel är att kunna ge det kraftigt ökande antalet äldre en värdig ålderdom. Dagens traditionella äldreomsorg bör kompletteras genom att bland annat starka sociala nätverk byggs upp i bostadsområden så att en del av till exempel hemtjänstens arbetsuppgifter utförs i samverkan mellan anställd personal och olika boendegrupper. Om de äldre får meningsfulla uppgifter i boendegemenskapen minskar dessutom det fysiska och psykiska vårdbehovet. När vi människor blir äldre ska samhället garantera oss valfrihet i fråga om boendeformer och en värdig vård.

Omtanke och valfrihet är viktiga inslag i äldreomsorgen. Kraftfulla insatser måste till för att möta de ökande behoven av anpassat boende, vård och omsorg. Självklart ska alla garanteras fullvärdig service, vård och omsorg, oavsett var man bor.

Grunden inom äldreomsorgen måste vara att ta tillvara det friska och så länge som möjligt bibehålla människans funktioner och färdigheter. Därför är förebyggande friskvård och stimulerande vardagsliv viktigt. Tillgång till grönska och beröring ökar välbefinnandet och påskyndar läkeprocesser, och spelar därför en viktig roll inom vården. En viktig kvalitetsaspekt är att det finns tid för annat än ren vård. Äldre behöver stimulans i sin vardag genom samtal och aktiviteter. Ökade kunskaper hos personalen om kost- och näringsfrågor, och lugn och samvaro vid maten, bidrar till att äldre mår bättre. Maten bör vara nylagad samt KRAV-godkänd eller motsvarande.

De äldre är en resurs som inte tas tillvara i tillräcklig utsträckning. Glappet mellan generationerna tenderar att öka allt mer och detta leder till större rotlöshet. Umgänge över generationsgränserna är viktigt för både yngre och äldre. Samarbetet mellan sjukvården, som på de flesta ställen drivs av landstinget, och äldreomsorgen, som drivs av kommunen, måste bli bättre. Ingen människa ska hamna mellan ansvarsområdena av byråkratiska skäl. Utan de anhörigas insatser skulle vården inte fungera. Därför måste anhöriga i större utsträckning få stöd och avlösning.

Anhörigvårdare

Anhörigvårdare ska ha rätt till skälig ersättning för och avlastning i sitt arbete och få sin del av ansvarig vårdgivares resurser. Vård av anhörig ska ge samma rätt till tjänstledighet som politiska uppdrag.

Funktionshindrade

Grunden måste vara att bygga på det som är friskt och att man ser att även personer med funktionshinder vill leva ett aktivt och deltagande liv. Rehabilitering är i många fall en fråga om samverkan mellan medicinska resurser och träning i vardagen. Samarbete mellan lands-

ting och kommun krävs. Kommunen ska ha som mål att alla med funktionshinder ska få ett arbete eller daglig sysselsättning efter förmåga. Frivilligorganisationer och anhöriga är andra viktiga samarbetspartner.

Barn med funktionshinder måste få tillgång till den hjälp som utlovas i handikappprogram med mera. Ett tidigt och riktigt stöd, individuellt utprovat med hänsyn till det speciella funktionshindret, kan medföra att barnen senare i livet har stora möjligheter att i likhet med andra delta i samhället. Att inte barn med funktionshinder får de möjligheter som krävs för att de ska kunna leva ett aktivt liv i stället för ett i passivitet innebär en mycket stor förlust. Samspelet mellan skola, sjukvård och andra stödresurser måste öka så att hjälpen kan ges med en helhetssyn på barnet och inte på funktionshindret. Särskild uppmärksamhet måste ägnas så kallade dolda funktionshinder där kunskaperna hos olika personal-kategorier i olika delar av samhället fortfarande är mycket begränsade.

Vid funktionsnedsättningar är det betydelsefullt att rehabilitering sätts in tidigt och samordnat. Ju tidigare man börjar arbeta med att bygga upp individens egen förmåga, desto bättre blir resultatet och desto färre resurser behövs längre fram. Vi verkar för att ett tak införs för samtliga kostnader en person med omfattande funktionshinder drabbas av.

Utvecklingsstörda ska få stöd för och möjlighet att leva ett människovärdigt liv i gemenskap med andra människor. Resurserna måste vara sådana att det finns möjlighet till individanpassade lösningar. God livskvalitet ska värnas genom lagstiftning med överklaganderätt. Barn måste i första hand få bo i sin familj. Samtidigt ska en sådan utveckling kompletteras med utvidgat stöd till familj och anhöriga.

De hemlösas situation

Samhällsklimatet har blivit hårdare och antalet hemlösa ökar. Arbetslöshet, ekonomiska problem eller drogproblem kan vara orsaker till detta. Att vara utan bostad innebär ett stort psykiskt och fysiskt lidande. Miljöpartiet anser det vara en självklarhet att alla garanteras boende och att det ordnas med lämplig boendeform utifrån individens situation. För en del kan ett gruppboende med tillgång till vårdpersonal vara nödvändigt, medan det för andra är bättre med eget boende. Hemlösa med psykiska besvär eller drogproblem måste också ges nödvändiga resurser.

Missbruk

Målet för vår drogpolitik är ett drogfritt samhälle. Drogmissbruket är ett av vårt samhälles största problem. Det leder till utslagning och utanförskap för missbrukaren och till stora lidanden för de närstående. Missbruket orsakar dessutom mycket stora kostnader. Vi ser kampen mot drogerna som en del av kampen för ett bättre samhälle.

Vi vill se en ökad satsning på information i skolor och ett ökat stöd till frivilligorganisationer för att motverka glorifieringen av missbruk. Ungdomsmottagningar och

tonårsbyråer är till stor nytta och ska stödjas. Resurser ska finnas för uppföljning och eftervårdskontakter efter vistelser på behandlings- och inackorderingshem. Detta är en viktig del i förebyggandet av återfall.

Bruket av alkohol åsamkar det svenska samhället årliga skador till en kostnad på runt 100 miljarder kronor. Dessa fördelar sig på bland annat socialvårds-, sjukvårds-, rättegångs- och kriminalvårdskostnader, i form av sjukfrånvaro, trafikskador, olycksfall, misshandel och andra våldsbrott. Minskad alkoholkonsumtion leder till minskade kostnader och minskat lidande.

De styrmedel vi vill använda för att minska alkoholkonsumtionen är bland annat hög beskattning, alkoholfri offentlig representation, slopad avdragsrätt för alkohol vid privat representation samt en mer aktiv information om alkoholens skadeverkningar.

Vi verkar för att de frivilligorganisationer som arbetar för ett alkohol- och drogfritt samhälle ska få ett ökat moraliskt och ekonomiskt stöd. Vi motsätter oss att alkoholen blir mera lättillgänglig.

Vi anser att samhället ska ha en mycket sträng syn på narkotika. Kraftigt ökade resurser måste sättas in för att minska smuggling, försäljning och användning. Vi kommer att aktivt bekämpa förslag från drogliberala grupper som innebär legalisering av droger, såväl i Sverige som inom EU. De senaste årens nedrustning av narkomanvården måste stoppas och ersättas av en satsning. Missbrukare måste ges möjlighet både till avgiftning och till fortsatt kvalificerad behandling. Missbrukarens ofta komplexa problematik kräver ett nära samarbete mellan de olika länkarna i vårdkedjan. Framför allt måste patienter med så kallade dubbeldiagnoser uppmärksammas på ett helt annat sätt än hittills.

Även kriminalvården måste ta sitt ansvar när det gäller avgiftning.

En minskad konsumtion av tobak är också av betydande samhällsintresse. Vi anser att kraftigt höjda skattesatser ska kombineras med åldersgräns för inköp och med ett reklamförbud, samt att alla offentliga lokaler ska vara rökfria. Vi arbetar också för ökad information i skolan och i samhället i övrigt om tobakens skadeverkningar.

22. Hälsa- och sjukvård

Synen på sjukdom och hälsa

Hälsa- och sjukvården är en omistlig del av välfärden. Människor måste kunna känna trygghet i att samhället bistår den som behöver vård. Sjukvården ska därför vara offentligt och solidariskt finansierad.

Den framtida hälsa- och sjukvården måste i mycket större omfattning ägna sig åt att förebygga sjukdom i stället för att som nu lägga resurserna på att reparera redan inträffade skador. En ökad ”medikalisering” av samhället är inte bara kostnadskrävande, utan på sikt ett hot mot uppnådd folkhälsa. En ökad medvetenhet om hälsofrämjande respektive sjukdomsalstrande faktorer ökar möjligheten till ett större ansvarstagande för det egna livet. Kunskaper i egenvård och förmåga att lyssna inåt måste i högre grad förvärvas, framför allt i unga år, om balans ska uppnås mellan god prestation och sund livsstil.

Genom att man påverkar individens hela livsmiljö, både socialt, psykiskt och fysiskt, samt stärker dennes sociala nätverk, minskas både sjuklighet och för tidig död och livskvaliteten ökar. Förbättrad arbetsmiljö, minskad tobaks-, alkohol- och drogkonsumtion, mindre stress samt förändrade kost- och motionsvanor är exempel på sådana åtgärder. Med ökad kunskap om hur miljö och livsstil påverkar hälsan kan såväl enskilda som grupper varaktigt påverka sina egna liv samt samhällets inriktning, så att en god hälsa för alla främjas.

Hälsa- och sjukvården har till uppgift att förebygga, bota och lindra sjukdom, men kommer aldrig fullständigt att kunna eliminera ohälsa. Vi vill verka för ett förhållnings-

sätt inom sjukvården som utgår från den enskilda patientens behov och upplevelse av sin sjukdom. Behandling av sjukdomen ska sättas in tidigt och effektivt, samt kombineras med en aktiv rehabilitering när så erfordras. Alla yrkeskategorier inom vården behöver vidga sin kompetens för att få en helhetssyn på såväl människa och sjukdom som miljön omkring henne.

Sjukvården ska vara tillgänglig för alla i landet på lika villkor. Även gömda flyktingar ska få möjlighet till behandling, utan att behöva riskera att bli angivna. En generös inställning till människans sociala behov och respekt för patientens egen vilja är viktiga ingredienser i en grön hälsa- och sjukvårdspolitik. Genom att använda och kombinera erfarenheter från olika forskningsfält, liksom alternativ-/komplementärmedicinsk kunskap, kan man bättre ta till vara och stärka patientens egna läkande krafter. Andelen allmänläkare behöver också ökas i vården.

Folkhälsa

Skillnaderna i livsvillkor mellan olika grupper visar sig också i ojämlik hälsa. Många av dagens sjukdomar orsakas av våra levnadsvanor och/eller den fysiska eller psykosociala miljön. Ett långsiktigt folkhälsoarbete är därför en mycket viktig investering för framtiden, såväl ur mänsklig som ur samhällsekonomisk synvinkel.

Vi arbetar för ett samhälle där skillnaderna i livsvillkor minskas och en god social, psykisk och fysisk miljö erbjuds. Det är ett samhälle utan segregation, diskriminering och utanförskap, och med minskade ekonomiska

klyftor. En socialt och ekologiskt god miljö skapar ökade möjligheter för den förbättrade folkhälsa som är nödvändig. Detta synsätt måste också präglade den moderna medicinen. Vi anser att en rökfri miljö är en mänsklig rättighet. Vi vill införa rökförbud på restauranger, inte minst med tanke på de restauranganställdas hälsa.

På det lokala planet ska det hälsofrämjande arbetet vidareutvecklas. För att komplettera förebyggande vård och rehabilitering vill miljöpartiet verka för fler hälsocentra. Genom att ta fram mål och strategier, internationellt, nationellt, regionalt och lokalt påbörjas ett systematiskt arbete. Arbetet ska ske genom upplysning, planering och stödjande miljöer. Visionen är att hälsan ska genomsyra alla beslut i alla verksamheter.

Miljöpartiet vill att kommunerna får ett uttalat ansvar för kommuninvånarnas hälsa. Det kan innebära att ta del av folkhälsorapporter och göra egen folkhälsoplan inom kommunen. Det kan också innebära att använda sig av hälsokonsekvensanalyser innan politiska beslut fattas. Landstingen och regionerna ska lägga större vikt vid sitt folkhälsoansvar. Inom hälso- och sjukvårdsorganisationen ska det förebyggande arbetet stärkas genom forskning, utbildning, information och personlig rådgivning. Inom de centrala myndigheterna ska den miljömedicinska kompetensen utökas och fler miljömedicinska enheter byggas upp. Hos landstingen samlas också statistik och information som blir en kunskapsbas för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet.

Lokal sjukvård

Den lokala sjukvården, primärvården, är basen i hälso- och sjukvården. Vi anser att det ska finnas ett väl utbyggt omhändertagande så nära patientens boendemiljö som möjligt. Frågan om ansvaret för primärvården kan få olika lösningar beroende på de lokala förutsättningar som finns. Den lokala sjukvården ska byggas ut och det lokala, förebyggande arbetet prioriteras och kompletteras med psykosocial kompetens, exempelvis psykolog eller kurator.

Vård ska ges utifrån en helhetssyn på individen, vilket innebär att hänsyn tas till både kropp och själ. Då behövs fasta personliga kontakter i sjukvårdsorganisationen. Detta kan bäst skapas genom att läkaren eller distriktssköterskan tar ett ansvar för de patienter som väljer just honom eller henne. Hembesök ska kunna göras i större utsträckning än i dag, och lasarett-sanknuten vård i hemmet bör stödjas.

Samarbetet och samordningen ska förbättras, inte bara inom sjukvårdens organisation, utan också med skolor, arbetsplatser osv. Ökad samordning underlättar rehabilitering och anpassning. Särskilt viktigt är samarbetet vid vård av människor med kroniska sjukdomar eller funktionshinder och äldre långtidssjuka. Betydelsen av psykosociala faktorer måste betonas mer än tidigare.

Vård på sjukhus

Sjukhusen ska erbjuda akutvård, specialistvård och slutenvård. Sjukvården ska bedrivas utifrån ett helhets-

perspektiv där tyngdpunkten läggs vid att förstärka kroppens egna läkande krafter. Sjukhusen bör arbeta enligt WHO:s intentioner för hälsofrämjande sjukhus. Det är även viktigt med en insiktsfull utformning av lokalerna i fråga om färg, form och placering, liksom möjligheter till ro och viss aktivitet. Matens kvalitet och innehåll är andra faktorer som tillsammans med ett varmt och mänskligt förhållningssätt i omvårdnaden stödjer den medicinska behandlingen. Patientens ställning ska stärkas genom information om sjukdomen och rätt att få veta vad som händer i vårdprocessen. Vi anser att det är viktigt att bevara mindre sjukhus och att små enheter med sin närhet kan erbjuda en god trygghet. Vi anser också att komplementärmedicinska och psykoterapeutiska metoder och erfarenheter ska ingå som en naturlig del av behandlingen.

Samhällets resurser måste samordnas för att minska köerna och öka livskvaliteten inom vården. Många sjukdomar innebär ett stort lidande för den enskilde och en stor kostnad för samhället. Frågan om ansvaret för färdigbehandlade patienter måste lösas i samförstånd mellan sjukvårdshuvudmännen så att den enskilde inte blir lidande. För att säkra en god kvalitet i vården bör kvalitetssäkringssystem som tar hänsyn till mjuka värden byggas upp.

Psykiatri

Den psykiatriska vården bör liksom övrig vård präglas av en helhetssyn på människan. Vården ska omfatta hela kedjan från öppen till slutenvård med minsta möjliga ingrepp i människors liv. Förebyggande insatser i samhället är viktiga för en god psykisk hälsa hos befolkningen. Det är särskilt viktigt att barns och ungdomars utsatta situation uppmärksammas. Många barn och ungdomar mår allt sämre. Vi förordar så tidiga insatser som möjligt i samverkan med anhöriga, barnavårdscentral, förskola, skola, ungdomsmottagningar, hälsovård osv. Barn- och ungdomspsykiatrien fyller en viktig funktion. En mjuk övergång mellan barn- och ungdomspsykiatrien och vuxenpsykiatrien behöver utvecklas.

Den medicinska synen dominerar fortfarande inom psykiatrien. Vi anser att psykosociala och miljömässiga faktorer ska ges en större tyngd. Genom att snabbt ta sig an människor i livskriser kan långvariga sjukdomsförlopp förebyggas.

Inom den psykiatriska vården ska akuta insatser anpassas efter varje individ, vara så korta som möjligt och ske med så lite läkemedel som möjligt. Vi anser också att psykoterapi, utförd av godkänd terapeut, ska ersättas ekonomiskt på samma sätt som annan sjukvårdsbehandling. Vidare ska den öppna vården tillföras sådana resurser att de sjuka kan leva och delta i samhället.

Tandvård

Tandvården har länge varit mycket framgångsrik i sitt förebyggande arbete. Därför måste det förebyggande arbetet, i synnerhet bland barn och ungdomar, ständigt utvecklas och intensifieras. För att tandhälsan inte ska bli en klassfråga vill vi att tandvårdsförsäkringen och

sjukförsäkringen samordnas. Det finns ingen anledning att ha skilda system för munhålan och för resten av kroppen. Speciellt viktigt är detta för patienter som drabbas av sjukdomar på grund av problem med olika tandfyllningsmaterial. Vi anser också att forskning och utbildning om hur dessa material påverkar kroppen ska intensifieras. Amalgam ska vara förbjudet av såväl miljö- som hälsoskäl. Allt tandvårdsmaterial ska vara innehållsdeklarerat och allergitestat.

Egenvård och komplementär vård

Många människor kan, med erfarenhet och rätt stöd, själva förbättra sin hälsa. Att ge större insikt om egenvårdens betydelse bör därför vara en viktig uppgift både för skolväsendet och för sjukvården.

Allmänheten efterlyser information om alternativ-/komplementärmedicinska terapeuter och behandlingar och vill veta om terapiformerna är säkra. Ett nationellt och offentligt register över utövare av alternativ-/komplementärmedicin ska finnas. Godkända komplementärmedicinska metoder måste bli en integrerad del av det allmänna sjukvårdssystemet. För att öka kunskapen och förståelsen för komplementärmedicin bör sjukvårdspersonalen erbjudas utbildning och vidareutbildning inom komplementär behandling. Liksom vid annan vård måste komplementär utbildning och behandling kvalitetssäkras.

Vår målsättning är att skapa förutsättningar för en utökad dialog och ett vetenskapligt samarbete mellan skolmedicin och komplementärmedicin, präglad av ömsesidig respekt och öppenhet.

Det är viktigt med forskning om de komplementärmedicinska behandlingsmetoderna eftersom de ska vara ett komplement i sjukvården. Miljöpartiet vill därför inrätta ett komplementärmedicinskt forskningscentrum med tvärvetenskaplig inriktning. För att öka tillgången på komplementärmedicinska vårdformer och öka möjligheterna att pröva dem vill miljöpartiet ta bort momsen på dessa behandlingsmetoder. Dessutom vill vi momsbefria utbildningar inom komplementärmedicin.

Livets början och livets slut

Att föda barn är en naturlig process och ingen sjukdom. Blivande föräldrar ska ges tillgång till information inför valet om hur och var kvinnan vill föda, grundat på hennes och barnets hälsotillstånd och på var kvinnan känner sig tryggast. Närhet och förtrogenhet har visat sig underlätta förlossningen, vilket talar för att även små sjukhus bör behålla sina förlossningsavdelningar. Alternativ till farmakologisk smärtlindring ska kunna erbjudas. Lyhörighet för kvinnans egna kunskaper och önskemål ska iakttas vid förlossningen. Pappans roll vid förlossningen ska stödjas. Vid hemfödelse ska kostnaderna ersättas av landstinget. Anknypningen mellan mor och barn liksom amning ska uppmuntras.

Det är ett viktigt samhällsansvar att ge upplysning och stöd så att oönskade graviditeter ej uppstår. Nuvarande abortlagstiftning ska behållas. Vi vill dessutom ge ökade

resurser till rådgivning före en eventuell abort och stöd efter abort. Kontakt med kurator ska alltid erbjudas.

Förutsättningen för en värdig vård i livets slutskede är att ingen ska behöva dö ensam. Varje individ ska, så långt det är möjligt, ha rätten att dö värdigt i en känd och lugn miljö, till exempel hemma, med tillgång till palliativa resurser och kompetens när ingen bot längre är att vänta. Vård på hospice kan vara ett komplement till vård i egna hemmet, både som avlastning och för dem som önskar avsluta sina dagar där. Miljöpartiet anser att forskning och utbildning kring vården i livets slutskede behöver byggas ut.

Etik, genteknik och donation

Prioriteringar inom vården ska ske utifrån en hög grad av medvetande om de etiska konsekvenser som besluten leder till. Numera finns möjligheter att påverka och besluta om liv och död på ett sätt som aldrig tidigare skådats. Genteknik, och de ökade möjligheterna att hålla människor vid liv ställer oss alla inför svåra frågor. Det är viktigt att medvetenheten kring dessa etiska livsfrågor hinner ifatt den medicinska och tekniska utvecklingen. Allmänheten måste ges möjlighet att diskutera dessa frågor.

Vi vill värna rätten att själv välja behandling och även rätten att vara människa med fel och brister. För att man ska kunna välja krävs upplysning och en öppen debatt i samhället om dessa etiska frågeställningar. Varje individ måste själv ta ställning i etiska frågor, men det är samhällets skyldighet att erbjuda ett sådant stöd att ett val blir möjligt.

Vi säger nej till manipulering av mänskliga könsceller. Inga organ får tas från människor, vare sig levande eller döda, som inte har givit sitt uttryckliga tillstånd till detta. Försäljning av organ, och tillverkning av organ för försäljning, kan inte accepteras.

Forskning och utveckling

Ökade forskningsinsatser bör genomföras inom en rad områden: Hälsöfrämjande och förebyggande arbete, omvårdnad, psykiatri, palliativ vård, komplementärmedicin, rehabilitering, näringlära och miljömedicin. Generellt sett behöver den tvärvetenskapliga forskningen, samt integreringen av komplementärmedicinska metoder i traditionell sjukvård, stärkas. Läkemedelsforskningen ska utföras med både man och kvinna som norm. Vi anser att debatten om forskningsetik ska stimuleras och fördjupas, bland annat genom forskningsetiska råd.

Läkemedels- och teknikutvecklingsföretagens inflytande över sjukvården är i dag alltför stort. Därför är det viktigt att en tydlig redovisning sker av de ekonomiska bindningar och andra relationer som förekommer. Lekmannarepresentanter bör övervaka att inte ekonomiska egenintressen påverkar vårdens innehåll och utveckling på ett otillbörligt sätt.

Utvecklingen på det medicinska området går nu mycket snabbt. Möjligheten att behandla allt fler sjukdomstill-

stånd, allt högre upp i åldrarna, riskerar samtidigt att driva upp kostnaderna för sjukvården. Klyftan mellan vad som i dag är möjligt att genomföra och de resurser som finns tillgängliga växer, vilket understryker behovet av att diskutera prioriteringar, såväl mellan olika samhällsområden som inom hälso- och sjukvården. I sådana principdiskussioner måste alla samhällsmedborgare ges en möjlighet att vara med.

Läkemedel

Läkemedel utgör ett komplement i vården och kan ibland ersätta annan behandling. Användningen av läkemedel kan dock innebära en risk för att normala livsprocesser medikaliseras. Det är viktigt att kostnaderna för läkemedel kan hållas på en rimlig nivå. För att begränsa kostnadsutvecklingen bör alternativ till läkemedel eftersträvas där så är möjligt. Vid val av två likvärdiga läkemedel bör det billigaste väljas. Andra sätt är att begränsa förskrivningsrätten samt en minskad subventionering av livsstilsmediciner och komfortmediciner.

Vårdkvalitet

För att säkra kvaliteten på såväl metoder som omhändertagande bör medicinsk revision utföras regelbundet. Lokal kvalitetsuppföljning med direkt patientinflytande bör prövas inom alla vårdorganisationer. Patientorganisationerna är här viktiga samarbetspartners. Vi vill införa ett nytt kvalitetssäkringssystem som utgår från resultatmått i form av hälsovinst och nytta för den enskilde patienten.

Vi anser att möjligheterna för patienten att få diagnoser omprövade, att klaga och överklaga beslut ska förbättras.

Styrning och finansiering

En god vård och omsorg måste säkerställas för alla människor i hela landet. Därför ska sjukvården vara demo-

kratiskt styrd och solidariskt finansierad med i huvudsak offentliga medel. Ett bra högkostnadsskydd är nödvändigt. Avgifterna ska inte vara så höga att människor inte har råd med vård.

Miljöpartiets grunduppfattning är att vår gemensamma skattefinansierade hälso- och sjukvård inte ska vara en affärsidé utan en väl fungerande och rättvis välfärdsinstitution utan vinstintressen. För att garantera en någorlunda likartad och rättvis vårdstruktur i hela landet är miljöpartiet emot försäljning och privatisering av sjukhus.

Vi ser som vår huvuduppgift att i första hand med alla medel förbättra och utveckla den offentliga vården. Vi är positiva till lokala initiativ i form av alternativa driftformer som intraprenad, entreprenad och kooperativ. Anledningen till detta är att öka valmöjligheterna för patienterna och för att ta tillvara nya idéer om arbetssätt och organisation som kan genomföras i den offentliga vården. Vid överväganden som rör alternativa driftformer ska vårdens innehåll och kvalitet, resultat och tillgänglighet styra. Brukarna av vården måste beredas plats vid styrningen av vården genom brukarråd. Vårdens organisation måste också förändras och den i dag hierarkiska organisationen överges.

Sedan länge har vi inom miljöpolitiken accepterat principen att den som smutsar ned ska betala kostnaderna för att reparera de skador som nedsmutsningen förorsakar. Det är dags att överföra denna grundsatsning till andra områden i samhället. Sjukvårdskostnader som orsakats av trafik, av alkohol- och tobaksbruk och av att farliga kemikalier används bekostas i dag av alla skattebetalare. Vi vill genomföra en reform som möjliggör direkt beskattning av användningen. Dessa skatter kan i ökad omfattning bekosta såväl förebyggande åtgärder som sjukvård. Höga priser på hälsovådliga varor, tjänster eller företeelser motiveras också av att de underlättar hälsosammare val och därmed är sjukdomsförebyggande.

23. Landsbygd – glesbygd

Ett långsiktigt hållbart kretsloppssamhälle bygger på utveckling i hela landet. Vi vill utveckla samverkan mellan stad och land. Landsbygden är inte bara livsmedels- och råvaruproducent, utan måste också kunna ta emot och återföra stadens restprodukter till kretsloppet. Vi ser stad, landsbygd och glesbygd som lika betydelsefulla delar i ett kretsloppssamhälle.

Vi sätter stort hopp till de människor som har insett att frihet och välbefinnande är långt viktigare än kortsiktigt ekonomiskt tänkande. I stället för att flytta dit lönearbete och pengar finns frågor sig många hur de kan förändra tillvaron och bo kvar och arbeta i sin hembygd. I takt med att denna skara blir allt större, ökar också möjligheterna att avfolkningstrakter ska få liv på nytt.

Allmän service

Vi vill främja små skolor på landsbygden. Biblioteksfilialer ska behållas och förses med datakommunikationsteknik som kostnadsfritt ska kunna användas till kursverksamhet och distansundervisning. Hälsocentralerna ska behållas och byggas ut. Centraliserad specialistvård får inte byggas på bekostnad av lätt tillgänglig bassjukvård. Tandvården ska decentraliseras och vi ska behålla den förebyggande och kostnadsfria tandvården för skolbarn. Samhället har ett ansvar för att hela landet har en bra och effektiv postgång. Posten kan därför inte tillåtas försämma servicen och öka kostnaderna i glesbygden i jämförelse med städerna. Postgången i glesbygden måste förbättras. Genom att bland annat samut-

nyttja samhällets tjänster kan vi få bättre service till lägre kostnad.

För att människor ska kunna känna trygghet i vardagen är det viktigt med en decentraliserad räddningstjänst och ett decentraliserat polisväsende. De lokala räddningsvärnen bör bevaras och om möjligt utökas och förstärkas. Närpolis med person- och lokalkännedom är en viktig del i det brottsförebyggande arbetet och garanterar snabba insatser vid till exempel rån och våldsbrott. Inställetiden för polisen vid till exempel bank- eller butiksbrån bör på sikt vara densamma som för räddningstjänsten vid brand eller olycka. Närheten till rättsväsendet är också viktigt, därför motsätter vi oss en ytterligare centralisering av tingsrätter.

Informell ekonomi

I glesbygden är arbetsbyte och varubyte en viktig del av ekonomin. Vi vill uppmuntra den informella ekonomin. Den ökar möjligheterna till sidoinkomster och självförsörjning. Att plocka bär, fiska, jaga och odla åt sig själv och bekanta spelar en viktig roll, inte bara som rekreation utan också som ett sätt att leva och överleva. Vi vill genom politiska beslut öka människors möjligheter att själva tillfredsställa sina behov av varor och tjänster utan att behöva gå omvägen över penningekonomin. Kooperativa verksamheter är särskilt viktiga i glesbygd och måste ges bättre villkor. Kulturen som tillväxtfaktor är också en näringsgren som det bör satsas på.

Utlokalisering av beslut

I flera större städer har man bildat kommundels- och stadsdelsnämnder, och nu är det dags att bilda sådana även i glesbygden. Kommunerna har i en del avseenden blivit för stora. Vi anser att kommundels- och stadsdelsnämnder ska vara direktvalda.

Det engagemang som bygderörelsen i dag uppvisar utgör en stor resurs för att vitalisera de demokratiska formerna. Det är ett arbete som sträcker sig över etablerade förenings- och partigränser för ett samhälleligt mål. Anläggnings-, drifts-, underhålls- och budgetansvar för vissa kommunala anläggningar, till exempel bad- och idrottsanläggningar, bör kunna överlätas på byalag och lokala intresseföreningar.

Vinster från vattenkraft, skog och malm bör i stor utsträckning återföras till de områden där de producerats. Därmed kan de regionalpolitiska bidragen till dessa områden på sikt skäras ned kraftigt. Vi anser att man kan börja med att ge regioner med vattenkraftsproduktion tre öre per kilowattimme utöver regleringsmedlen. Detta kapital kan bland annat användas för att utveckla infrastrukturen.

Principen i våra förslag är att inte ge penningstöd till landsbygden utan att låta den behålla de resurser den genererar. Vi vill minska resursflödet från landsbygden. Resurserna gör mycket större nytta där!

Regionalpolitik

Till dess att en större del av vinsterna från vattenkraft, skog och malm har återförats till de producerats måste regionalpolitiken finnas kvar och utvecklas. Det kommunala utjämningsbidraget är i sammanhanget en viktig hörnsten.

Vi anser att lokal förädling av till exempel trävaror och livsmedel ska stödjas genom bland annat regionalpolitiska insatser. Privata och kooperativa företag på landsbygden ska uppmuntras genom återkommande utbildning och ekonomiskt startstöd. Vidare bör en stor del av det mindre vägnätet rustas upp till en acceptabel nivå. Lokala och regionala etanolfabriker bör kunna tillföras det skogsavfall som i dag inte används. Många skogsprodukter borde kunna ersätta plast och vi kräver därför utökade forskningsresurser inom träsektorn.

Vi vill sänka arbetsgivaravgifterna kraftigt i utsatta regioner. Statliga verk och institutioner, länsstyrelser, landsting och kommuner bör dessutom utlokalisera delar av sin verksamhet till glesbygden.

Universitetsutbildade som bosätter sig i glesbygd ska få lättnader i återbetalningen av studielånet.

Kommunikationer

Glesbygdens befolkning ska kompenseras för högre transportkostnader. Samtidigt kräver vi upprustning och förbättrat underhåll av vägnätet samt att de allmänna kommunikationerna byggs ut. Post och tele- och datakommunikationer ska vara tillgängliga för alla. En solidarisk prissättning ska garantera att glesbygdens befolkning inte drabbas av högre kostnader än andra. Goda telekommunikationer är ett nödvändigt konkurrensmedel om tjänstenäringarna på allvar ska få en plats på landsbygden. Vi vill därför att bredbandsnätet ska byggas ut över hela landet.

24. Framtidens stad

De flesta människor i Sverige bor i städer. I en grön framtidsstad ska det vara möjligt för både barn och vuxna att leva ett gott liv och bo bra.

Staden är både en möjlighet och ett problem. När många människor samlas på en liten yta blir slitaget på naturen stort och det krävs särskilda åtgärder för att staden ska bli långsiktigt hållbar. Med en långsiktig effektiv kretsloppspolitik kan staden bli en både miljövänlig och attraktiv boendemiljö. Det krävs långsiktiga planer för att behålla den grönmark som finns i dag, vårda parker och inrätta stadsnära naturreservat. En effektiv och miljövänlig kollektivtrafik i kombination med en mycket stor sparsamhet med vägutbyggnader är nödvändigt för en levande stad. Dessutom är långsiktig planering för bostäder viktigt.

I städerna är kulturutbudet stort och möjligheterna att välja olika utbildningsvägar goda. En varierad arbetsmarknad och ett rikt socialt liv är för många en tillgång i staden. Miljömässigt kan ett tätt boende vara en fördel om modern teknik används för energi och vatten- och avloppsförsörjning.

Det stora befolkningsunderlaget gör det också möjligt att försörja sig på aktiviteter som inte kan ge tillräcklig inkomst på landet. Men det är också i staden som luftföroreningarna och trafikbullret är värst, och där kontakten med naturen är dålig.

Miljövänlig trafik

I tätbebyggda områden kan den dagliga trafiken minska genom att de flesta går, cyklar eller använder kollektivtrafiken. Stadskärnor bör i stort sett vara bilfria. Egna filer för bussar, modern snabbspårsväg och ökad satsning på pendeltåg är exempel på metoder att använda för att nå målen. För städer som ligger vid vatten kan båttrafiken öka. Det finns redan i dag miljövänliga drivmedel och utvecklingen på detta område är på frammarsch. Bilen tar i dag halva stadens yta, vilket skapar en mycket utspridd stad. Om stadens yta fördubblas så fördubblas transporterna. Med en glesare stad blir kostnaderna för kollektivtrafiken stora.

Framtidens samhällen måste byggas så att de kan försörjas med kollektivtrafik. Framtidens transporter måste planeras så att bästa alternativ används. Många fler transporter än i dag kan ske med järnväg och båt, både till och inom en stad. I staden ska bilarna betala de kostnader för kommunala vägar och för alla hälso-, miljö- och bullerproblem som de orsakar. Då kommer vi att ta bilen när det behövs och låta den stå när vi lika gärna kan cykla eller åka kollektivt. Biltrafiken minskar och människorna kan återerövra gatuutrymmet i innerstäderna.

I tätbebyggda områden är det möjligt att anordna uthyrningssystem för transporter, till exempel bilpooler. Detta minskar också behovet av en egen bil. Med färre transporter och bättre planering kan antalet tillverkade bilar minska.

Bygg tätare

Vid all nybebyggelse måste man i framtiden planera noggrant så att så liten markyta som möjligt används till så många bra bostäder som möjligt. Att spara på utrymme och bo tätt sparar energi och transporter, minskar avfallshandlingen och ger ett bättre resursutnyttjande. För att trafiken ska kunna minskas är det bra om bostäder, arbete, dagis skola och affärer ligger nära varandra. Närhet skapar också ökad trygghet och ökat intresse för de människor som bor runt omkring, kanske framför allt för barnen. Det ska också vara nära till grönområden, för att ge alla en möjlighet till ett rikt friluftsliv, naturupplevelser och ren luft. Grönområden fungerar också som en lunga åt staden. Befintliga grönområden ska skyddas från exploatering, och nya ska planeras.

Bostadsplanering

Många tätorter har bostadsbrist. Det råder främst ett behov av billiga smålägenheter. Att bygga på mark exploaterad sedan tidigare i stället för på grönmark, samt att avkontoriserar innerstaden, är bra sätt att tillföra bostäder.

Energi

Stadens el och värme ska produceras miljövänligt med förnyelsebara energikällor. Många städer/kommuner har redan ställt om sin energiförsörjning till biobränslen. Solenergi och vindenergi prövas mer och mer, och vi vill ekonomiskt stimulera andra städer att ta efter, både genom ökad forskning på området och med ekonomiska bidrag. Kraftvärmens ska byggas ut ytterligare. Genom att använda energin effektivare kan besparingar göras och genom att använda markens värme minskar man behovet av andra källor för bostadsuppvärmning. Vi vill ändra taxorna så att man betalar för den el och värme man använder i stället för dagens höga fasta avgifter. Detta skulle leda till en mer resurssnål användning

Vatten

Att slösa vatten kostar i dag nästan ingenting, trots att dricksvatten håller på att bli en bristvara i många städer. Vi svenskar använder mer vatten än vi behöver, mycket mer per person än till exempel danskar och tyskar. Vi vill ha lägre fasta avgifter och högre rörliga avgifter för vatten. Vi måste lära oss att spara eftersom vatten är en bristvara i övriga delar av världen. Dessutom renas vattnet lika väl oavsett vad det ska användas till. Låt ett mindre väl renat vatten användas för att spola toaletter och vattna trädgården, eller återföras till åkermarken, så minskar slöseriet.

Avfallshantering

Den gröna framtidsstaden är en viktig länk i kretsloppssamhället. Att samla ihop och återbruka sopor borde vara lätt i staden. Den höga befolkningstätheten i städerna gör att avfallshandlingen underlättas. Det bör aldrig vara långt till en återvinningsstation. Korta avstånd gör

det mer miljömässigt motiverat att samla in avfall och därmed minska sopberget. Kompost kan enkelt samlas in för rötning till biogas, som sedan kan driva kollektivtrafiken. Målet ska vara att allt avfall kan komposteras, återvinnas eller återanvändas. För att nå det målet måste

alla delta, från producent till konsument. Allt organiskt avfall ska på sikt återföras till åkermarken. För detta behövs samverkan mellan stad och land och att kretsloppsanpassade lösningar utvecklas för att ta hand om det organiska avfallet.

25. Stigfinnarna – slutord

Vi har tagit på oss dubbla roller. Vi fungerar både som stigfinnare och som politiskt parti i traditionell mening; vi är både före vår tid och mitt i den. Kombinationen är ofta svår. Vi får inte vara så långt före att vi tappar kontakten med dem som kommer efter; stigen får inte växa igen. Samtidigt vet vi att ingen tid finns att förlora. Vi vågar vara steget före. Vi är stigfinnarna i svensk politik – ett alternativ för överlevnad och solidaritet.

Kärleken till livet

Vi är ett obekvämt parti. Vi gröna ifrågasätter den rådande världsbilden, de rådande maktstrukturerna och de ideologier som styr världen.

Men förändringar kräver tålamod och envishet. Den inre lågan måste hållas levande också när motgången, sorgen och rädslan känns övermäktig. Lågan som brinner för livet, kärleken och solidariteten får aldrig någonsin slockna. Den är en förutsättning för människans egen mänsklighet.

Som alla eldar måste även denna hämta sin energi ur något. För oss kan kärnan, meningen eller ledstjärnan sammanfattas i orden: kärleken till livet. Det är ur en grundläggande kärlek till livet som hela vår politikts innehåll springer. Det är källan att ösa ur. Tillsammans med den brinnande viljan bildar den urkraften för oss.

Vägen till framtiden

Vägen till ett ekologiskt hållbart samhälle innebär förändringar – ofta smärtsamma förändringar – men också glädje över att få vara med i arbetet för att återvinna framtiden och ett bra liv åt våra barn och barnbarn. Det är bara inom de ramar naturen sätter som vårt samhälle kan upprätthålla välstånd och välfärd under en längre tid.

Det är inte för sent, men det är bråttom. Ju längre förändringen dröjer, desto djupare blir problemen och desto svårare blir omställningen. Den tidsmarginal vi hade i går har redan minskat. Tiden rinner som sand mellan fingrarna.

Det är inte för sent, men det är bråttom. Minsta sten kan bli ett berg att klättra över, när det som växer är öknarna och hålen i himlen medan skogarna skövlas och dör.

Det är inte för sent, men det är bråttom. Livet är ett ständigt under. I varje ord som lyfter finns möjligheten. Vi blir allt fler som inte accepterar att framtiden upplöses i ett dis av svavel. Vi blir allt fler som inte accepterar att de avgörande besluten flyttas utom räckhåll. Tillsammans kan vi få orden att växa till handling och handlingen att växa till förändring. Hoppet finns i att kärleken till livet är större än likgiltigheten.

Vägen till framtiden går inte genom stora teorier eller partiprogram. Vägen till framtiden går genom människors hjärtan. Finns modet, kraften och viljan så finns det också en framtid.

Låt oss tillsammans

snarast söka oss fram till

ett sätt att leva

som är möjligt för alla på jorden

i tusentals år

utan att miljön föröds

eller människor missbrukas.

Register

- abort 47
- adoption 11
- aktiebolag 25
- akutvård 46
- alkohol 12, 22, 45, 48, 50
- alkoholfri 45
- alkoholkonsumtion 45
- Allemansrätten 38
- allergi 33, 40
- allergitestat 47
- alternativa
- barnomsorgsformer 43
- alternativmedicin 45
- Amalgam 47
- amning 47
- Anhörigvårdare 44
- Antibiotika 30
- arbete 8, 10, 12, 19, 22, 23, 33, 38, 43
- arbetsgivaravgifter 21, 23, 49
- arbetsgivare 10, 12, 24, 39
- arbeta livet 10, 12, 24
- arbetslöshet 23, 44
- 10, 21, 23
- arbetslöshetsförsäkring 24
- arbetslöshetskassa 23
- arbetsmarknad 10, 23
- arbetsmarknad 24, 50
- arbetsmiljö 24
- arbetsmiljö 45
- arbetsplatser 12, 24, 35, 46
- arbetsrotation 24
- arbetstid 6, 12, 23, 43
- artbevarande 26
- arter 13, 18, 26, 29, 31, 38
- artrikedom 26
- aska 32
- asp 26
- astma 33, 35
- asyl 17, 19
- asylärenden 19
- avfall 5, 20, 27, 32
- avfallshantering 35, 50
- avlopp 27
- barn 6, 10, 12, 4, 15, 19, 22, 34, 37, 38, 43, 46, 50
- barn- och äldreomsorgen 22
- barnens rättigheter 19, 38
- barnkonvention 7, 19
- barnpornografi 12
- basförsörjning 6
- baslivsmedel 27, 28
- bassjukvård 48
- BDT-vatten 27
- befolkningsökning 13, 14
- behandling 39, 45, 47
- bekämpningsmedel 21, 27, 29
- Belgisk Blå 30
- beskattning 8, 13, 25, 36, 45, 48
- beslutande folkomröstningar 8
- bestrålning 28
- betesdrift 26
- betyg 10, 41
- bibliotek 37
- bilavgaser 34
- bildkonst 37
- bilen 50
- bilfria 50
- biobränslen 31, 32, 50
- biodynamisk 27
- bioenergi 32
- biogas 32, 51
- biologisk mångfald 21, 26, 31
- biologisk odling 27
- biologiska produktionen 32
- biomassa 32
- bioteknik 42
- biotekniskt manipulerade 26
- bisexuell 11
- bistånd 14, 19
- blyammunition 26
- BNI 14
- boinflytande 35, 36
- bok 26
- bolag 7
- bosparkassar 36
- bostaden 35, 36
- bostadsfinansiering 36
- bostadsområden 10, 23, 36, 44
- bostäder 23, 35, 36, 43, 50
- brott 8, 11, 15, 18, 19, 38, 39, 40
- brottmål 38
- brottsbekämpning 16, 39
- brottsligheten 15, 39
- brottsoffer 39
- bränsle 5, 13, 22, 29, 32, 33
- buller 24, 33, 35, 38
- bullerproblem 35, 50
- bussar 34, 50
- byggnadsmaterial 35
- böcker 37
- cancer 33
- cancerogener 32
- centrala myndighet 46
- centralisering 6, 49
- centralstyrning 6, 9
- cykla 34, 50
- dagis 12, 50
- damidrotten 38
- datakommunikation 33, 42, 49
- datakommunikationsteknik 48
- datorer 33, 42
- decentralisera 6, 8, 48, 49
- delaktighet 6, 7, 21, 25, 40, 43
- delpension 44
- deltagande demokrati 5, 7
- deltidsarbeten 28
- demokrati 37, 38, 42
- den gemensamma sektorn 22, 24, 25
- den informella sektorn 22
- det offentliga samtalet 37
- diesel 34
- dikning 29
- diskriminera 7, 11
- distansarbete 24
- distansundervisning 42, 48
- djurens rättigheter 30
- djurförsök 30, 31
- djurhållningsmetoder 28
- djurrättsrörelser 31
- djurskyddslagen 30, 31
- djurskyddsmyndighet 30
- domstol 12, 38, 39, 40
- Domänreservaten 26
- donation 47
- dricksvatten 50
- drivmedel 16, 23, 32, 33, 35, 50
- drogliberala grupper 45
- drogpolitik 44
- ECE 15
- eftervårdskontakter 45
- egenvård 45, 47
- ekologi 40
- ekologisk förståelse 40

ekologisk hållbar 31
 ekologiska avlopps- och toalettsystem 35
 ekologiska systemen 21, 27
 ekologiskt hållbart samhälle 5, 16, 23
 ekologiskt jordbruk 27, 28
 ekonomisk tillväxt 16, 21
 ekonomiska brott 38
 ekonomiska styrmedel 6, 20, 21, 27, 34, 38
 el 32, 33, 50
 elbuss 35
 elektricitet 32
 elektromagnetiska fält 24, 36
 elitidrotten 38
 elitism 7
 EMU 6, 17
 energi 5, 6, 14, 16, 21, 22, 24, 31, 50
 energianvändning 13, 31, 35
 energibalans 36
 energikällan 21
 energislag 21, 32
 energisystem 23, 31, 32, 36
 energiteknik 14, 33
 energiutnyttjande 36
 etik 20, 47
 etiska regler 8, 37
 etniskt ursprung 40
 etnocentrism 9
 EU 6, 7, 14, 15, 16, 28, 30
 EU-medlemskap 16
 EU-parlamentet 7, 16
 Europarådet 15
 fantasi 5
 farmakologisk smärtlindring 47
 fastighetsskatt 36
 faunavård 31
 fax 33
 federalistiska samarbetsmodellen 15
 fekalier 27
 fiske 22, 26, 27
 fjällnära 29
 flora och fauna 27
 flygplats 33, 35
 flykting 16, 17, 19, 45
 flyktingpolitik 19
 flöden 5
 FN 11, 14, 15, 38
 FN-systemet 15
 FN:s barnkonvention 19
 FN:s Europaavdelning 15
 folkhälsoarbete 45
 folkhögskola 42
 folkomröstning 7, 16
 folkrörelser 23, 37
 folkstyre 7
 forskning 23, 28, 30, 32, 42, 46, 47, 50
 forskningsetiska råd 47
 fossila bränslen 5, 13, 22, 29, 32, 33
 fosterdiagnostik 42
 fotosyntesen 5
 fred 16, 17
 freds- och konfliktforskningen 42
 fri information 37
 fria marknadshyror 36
 frihandelsavtal 17
 friluftsliv 29, 50
 fritid 9, 12, 29, 37, 41
 fritidaktiviteter 10
 fritidsboende 36
 fritidsbåtar 35
 fritidsfiske 29
 fritidsintresse 29
 fritidslokaler 36
 fritidsresor 34
 frivilligorganisationer 15, 44, 45
 frivården 39
 friår 23
 främlingsfientlighet 6, 9, 37, 41
 fukt 36
 full sysselsättning 23
 funktionshindrad 10, 44
 fängelsestraff 39
 företagsekonomiska 34
 förhandsgranskning 37
 förlossning 47
 förnybar 5, 21, 24, 29, 32
 försiktighetsprincipen 24, 28
 förskola 40, 41, 43, 46
 försurning 26, 27, 29, 31, 32, 33
 förtroendevalda 7, 12
 förädlade 27
 föräldraledigheten 12, 43
 föräldrar 10, 12, 41, 43, 47
 gemensam sektor 24
 Genèvekonventionen 19
 genmanipulerade 28
 genteknik 28, 39, 42, 47
 glesbygd 48, 49
 globala 6, 13, 15, 16, 32, 35
 globala miljökrisen 13
 globalisering 6, 7, 13, 18
 globalt perspektiv 14, 21
 godstransporter 33, 34
 grund- och forskarutbildning 42
 grundlagen 10, 38
 grundpensionen 44
 grundtrygghet 5, 22, 23, 43
 grundvatten 26, 27
 gränsvärden 24, 26
 grön skatteväxling 22, 23, 25
 grönområden 29, 50
 gymnasieskolor 41
 gödsling 26, 29
 handelsgödsel 21, 26, 27
 handikapp 30, 38, 41
 hantverk 37
 hatbrott 40
 hav 13, 18, 21, 28, 33, 35
 havsmiljö 26
 hembesök 46
 hemfödelse 47
 hemtjänsten 44
 heterosexuell 11
 hets mot folkgrupp 11, 40
 homosexuell 9, 11
 hotade arter 16, 18, 26
 hushåll 6, 26, 27, 31, 35
 hållbar utveckling 14, 20
 hållbart samhälle 5, 16, 23, 25, 32, 40
 hälsocentraler 48
 hälsohem 46
 hälsorisker 24, 36
 hälsovårdlig 24, 48
 högkostnadsskydd 48
 högskola 12, 24, 40, 41, 42, 43
 höns 30
 I-länder 14
 i-länder 15
 IAEA 18
 ideologi 5, 19, 20
 idrott 37, 38, 41
 idrottsrörelsen 37, 38
 inackorderingshem 45
 industri 22, 23, 25, 26, 31, 38
 industriavlopp 27
 industriella kretslopp 21

industriella lantbruket 27
industriella produktionen 5, 21
industrisamhället 5, 25
information 7, 10, 20, 33, 34, 35, 39, 44, 46
informationsteknik 7, 24, 33
informella sektorn 22, 49
informellt arbete 23
infrastruktur 23, 25, 33, 35, 36, 49
innehållsdeklarera 47
innerstäder 50
integration 13, 41
integritetsskydd 39
internationalisering 5, 13
internationell miljödomstol 13, 15
internationella 6, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 31, 32
internationella konflikter 37
Internationella valutafondens 14
internationellt polissamarbete 16, 39
internationellt samarbete 5, 6, 15, 16, 35
Interpol 16, 39
invandrare 19, 25
jakt 31
jaktfalk 31
jord- och skogsbruk 26
jordbruk 26, 27
jordbrukspolitik 16, 28
jordbruksstöd 28
jorderosion 13, 14
juridisk hjälp 39
jämlikhetsmål 24
jämsällldhet 6, 11, 12, 40, 42
jämsällldhetsarbete 11
jämsällldhetsperspektiv 12
järnväg 23, 33, 34, 50
kadmium 27
kalhyggen 29
kalkningsprogram 27
kemikaliejordbruket 27
kemikalier 26, 27, 48
kemiska bekämpningsmedel 27, 29
klimatförändringar 13, 17, 31
växthusgaser 32
klorblekning av pappersmassa 27
kol 32
koldioxid 13, 16, 22, 32, 33
kollektivt 36
kollektivtrafik 23, 33, 34, 35, 50, 51
kolmonoxid 33
kolväten 22, 32, 33
kommersialisering 38
kommun 7, 10, 38, 44, 46, 49
kommunal vuxenutbildning 42
kommunala självstyret 8
kommunikation 5, 13, 15, 33, 49
kompetens 24, 42, 45
kompetensutveckling 24
komplementär vård 47
komplementärmedicin 45
kompost 35, 51
konflikthantering 40, 42
konkurrens 13, 34
konkurrensförhållande 20
konkurrenslagstiftning 20, 25
konkurrensvillkor 28, 34
konsekvensbeskriva 23
konsument 5, 7, 20, 21, 25, 30, 51
konsumentinflytande 20
konsumentmakt 22
konsumentupplysning 22
konsumera 21
konsumtion 5, 20, 21, 25, 45
kontrollsystem 26
kooperativ 23, 25, 43, 48, 49
kooperativ hyresrätt 36
kooperativa organisationsformer 6
kreativitet 25, 40, 41
kreditgivning 22
kretsloppet 48
kretsloppsanpassade 51
kretsloppsekonomi 5, 20
kretsloppssamhälle 6, 13, 21, 32
kretsloppstänkande 27, 35
kriminalpolitik 38, 39
kriminalvård 39, 45
kroniska sjukdomar 46
kultur 9, 10, 14, 23, 37, 49
kulturarbetare 37
kulturarv 29
kulturell bakgrund 24, 38, 42
kulturell och social mångfald 21
kulturell utveckling 25, 37
kulturfonder 37
kulturhistoria 28
kulturlandskapet 27
kulturmiljöer 37
kulturminnesvård 37
kulturskolor 37
kulturutbud 37, 50
kurator 46, 47
kursverksamhet 48
kvinno- och brottsofferjourer 39
kväve 27, 29
kvävegödsling 29
kväveläckage 26
kväveoxider 22, 32, 33
kärnkraft 32, 33
kärnreaktorer 32
kärnvapen 15, 18, 32
kön 9, 11, 39, 40
könsroller 11, 12
könstillhörighet 11, 12, 19
köpfrid 22
kött 28
lagarbete 24
lagstiftning 6, 9, 11, 12, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 36, 38, 44
land 28, 32, 39, 48, 51
landsbygd 29, 37, 48
landskapsbild 29
landsting 7, 22, 44, 49
legalisering av droger 45
linjära system 5, 21
livskvalitet 12, 25, 44
livsmedel 13, 14, 21, 26, 27, 28 49
livsmedels- och råvaruproducent 48
livsmedelsindustri 27
livsmedelsproduktion 13, 30
livsmiljö 21, 23, 45
lokal produktion 20
lokala 6, 8, 9, 13, 15, 25, 29, 35, 37, 38, 40, 42, 46, 48, 49
lokala marknader 20
luft 21, 38, 50
luftfart 35
luftföreningarna 27, 50
läkaren 46
läkemedelsforskningen 47
läktarvårdet 38
länsstyrelser 49

lärarna 42
 lärarutbildning 42
 lärlingssystem 24, 41
 läroplanen 40
 lönearbete 22, 23, 48
 lönebidragsanställningar 24
 lövträd 26, 29
 malm 49
 mark 10, 50
 marknadsekonomin 22
 marknadsföring 22, 28
 marknära ozon 29, 33
 markägaren 38
 massförstörelsevapen 8
 massmedier 7
 mat 6, 14, 21, 25, 28
 materiell tillväxt 6, 21
 matvaror 28
 medborgarlön 23, 43
 medborgarvittne 19, 39
 medier 37
 metaller 5, 22, 26
 metanol 32
 mikroorganismer 26
 miljö 5, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 45, 47
 miljöavgifter 16, 21, 34
 miljöbalk 38
 miljöbelastning 36
 miljöbistånd 18
 miljödeklaration 36
 miljödomstol 13
 miljöfrågor 13, 15
 miljöföröreningar 15, 16
 miljöförstöring 5, 8, 13, 19, 22, 33
 miljökonsekvensbeskrivningar 33
 miljölagstiftning 38
 miljömedicin 46, 47
 miljömotiverade avgifter 20
 miljöproblemen 15, 17
 miljö rätt 38
 miljö sanktionsavgifter 22
 miljöskatter 16, 21, 22
 miljö stöd 21
 miljö vården 18
 missbruk 12, 39, 41, 44
 misshandel 39, 45
 moms 21, 33, 37, 47
 musik 37, 40
 myndigheter 10, 22, 24, 39, 46
 mångfald 6, 9, 10, 16, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 37, 42
 mångfaldsplaner 9
 mångkulturellt samhälle 10
 människors lika värde 9
 mänskliga rättigheter 6, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 30
 mögel 36
 narkotika 39, 45
 nationalparker 18, 26, 31
 naturgödselhantering 26
 naturliga ekosystemen 29
 naturreservat 26, 27, 50
 naturresurser 5, 6, 13, 14, 19, 20, 21, 26
 naturskog 26
 naturvetenskap 40, 42
 naturvård 26, 29, 31
 naturvårds- och fritidsintressen 29
 nedsmutsning 31, 48
 neutralitet 17, 18
 neutralitetspolitiken 17
 Nordiska rådet 15
 näringslivet 7, 21, 22, 25, 42
 näringslära 47
 närmiljö 35
 närpolisverksamhet 38
 nödvärn 8
 nötkreatur 30
 odling 21, 22, 27, 35
 odlingsfria zoner 26
 odlingslandskap 27
 offentlig service 10
 offentlighetsprincipen 7, 16
 olja 5, 32
 oljeborrning 27
 olycksfall 45
 omhändertagandemål 38
 omrustning 18
 omsorg 18, 22, 23, 41, 44, 48
 omvårdnad 46, 47
 organisationer 7, 10, 13, 14, 38
 organisk-biologisk odling 27
 organiskt 51
 organiskt avfall 51
 OSSE 17, 18, 19
 ozonskiktet 5, 29
 önskad graviditeter 47
 patent 14, 26
 patienter 45, 46, 47, 48
 pendeltåg 50
 penningekonomi 22, 49
 pension 44
 pensionsålder 44
 persontransporterna 34
 pH-värdet 27
 polisen 19, 38
 pornografi 12, 37
 posten 33, 48
 presstödet 37
 preventivmedel 14
 primärvård 46
 privata pensionsförsäkringar 44
 producent 20, 22, 51
 produceras 21, 28, 31, 50
 produktionsfaktor 30, 38
 prostitution 12
 psykiatri 46, 47
 radioaktiv 31
 radioaktiv bakgrundstrålning 5
 radiokanaler 37
 radon 36
 rasism 9, 37, 42
 rattonykterhet 34
 regional 8, 11, 15, 16, 25, 37, 42
 regionalpolitik 49
 regionalt eller kommunalt stöd 37
 rehabilitering 44, 45, 46, 47
 reklam 12, 22
 reklamfria radio- och tv-kanaler 22
 reklamförbud 45
 rekreation 29, 49
 religionsfrihet 8
 reningsverk 26, 27
 reservat 26
 resursanvändning 11, 13
 ripa 31
 rovdjurspopulationen 31
 råvaror 19, 20, 21, 22, 41
 rättsfrågor 38
 rättssäkerheten 7, 39
 rättsväsendet 38, 40, 49
 rösträttsåldern 7
 samebyarna 10
 samerna 10
 samhällsplaneringen 43
 samhällsplikt 39
 samhällsutveckling 7, 25, 40
 samvetsvägran 8
 samåkning 34

sedvanerätt 38
 segregering 36, 41
 sjuka hus 35
 sjukfrånvaro 45
 sjukförsäkring 47
 sjukhus 46, 47, 48
 sjukvård 6, 11, 13, 18, 22, 44, 45, 46, 47, 48
 sjukvårdskostnader 48
 sjukvårdsorganisationen 46
 självförsörjning 49
 självförvaltning 6, 10, 35, 43
 självstyrande skolor 41
 självstyre 8, 15, 16
 själv tillit 6, 14, 17, 25, 43
 själv tillit och självförvaltning 6
 sjöar 21, 26, 27
 sjöfart 34
 skapande verksamhet 37
 skatt 17, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 48
 skattebefrielse 32
 skattebetalare 48
 skattesatser 45
 skattesubventioner 21
 skattesystemet 43
 skatteväxling 22
 skog 21, 26, 27, 28, 29, 32, 38, 49
 skogs- och våtmarker 29
 skogsbruk 26, 29
 skogsdöd 29, 31
 skogsägare 29
 skola 6, 10, 22, 23, 25, 34, 39, 40, 41, 42, 44
 skolidrott 41
 skärgård 29
 slutna vård 46
 slätter 26
 småskalig 6, 25, 29
 smärtlindring 47
 snabbspårväg 50
 snabbtåg 35
 social ekonomi 22
 social och materiell grundtrygghet 5
 sociala nätverk 44, 45
 sociala sektorn 24
 socialbidrag 43
 socialpolitik 43
 sol- eller vindkraft 32
 solceller 32
 solenergi 14, 32, 50
 solenergi 14
 solidariskt 6, 12, 14, 22, 24, 43, 45, 48
 solkraft 31
 solvärme 32
 sopor 32, 35, 50
 spannmål 28
 specialistvård 46, 48
 specialutbildningar 42
 sponsring 37
 språkliga minoriteter 10
 spårburen trafik 34
 spårbuss 35
 spårtaxi 35
 stad 37, 48, 50
 stat 22, 24, 25, 37
 statliga företag 25
 statliga verk 49
 statsbidrag 11, 33, 37
 studenterna 42
 studiefinansiering 43
 studielön 43
 substitutionsprincipen 24, 27
 supermakter 15
 svin 30
 symboler 40
 sysselsättning 23, 44
 säkerhetspolitiken 18
 sälg 26
 tandvård 46, 48
 tandvårdsförsäkringen 46
 teater 37
 teknikutveckling 21, 47
 telekommunikation 33, 49
 terapeut 46, 47
 terapi 37, 39
 tidningsvärlden 37
 tillväxthormoner 28, 30
 tjänstesektor 24
 toaletter 26, 50
 tobak 12, 45
 tobaksbruk 48
 tonårsbyråer 45
 torv 32
 trafik 26, 33, 34, 50
 trafikolyckor 33
 trafikskador 45
 trafiksystem 14, 34
 trafiksäkerhet 34
 transittrafiken 34
 transpersoner 11
 transportalternativ 33
 transporter 16, 20, 21, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 50
 transportkostnader 49
 transportmedel 32, 34
 transportsektorn 33
 transportsystem 13, 23, 33
 tredje världen 6, 16, 17, 19
 träbränslen 32
 träd 26, 29, 32
 trävaror 49
 tungmetaller 27, 29
 tunnelbana 34
 turism 29
 Tvärvetenskap 42
 tvärvetenskap 40, 47
 U-länderna 14
 u-länderna 6, 14
 underhållningsvård 37
 undervisning 10, 40, 41, 42
 undervisningsmoment 40
 ungdomar 7, 23, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 46
 ungdomsbrottslighet 39
 ungdomsmottagningar 44, 46
 universitet 13, 42
 uppehållstillstånd 19
 ur- och naturskogar 26
 urin 27
 ursprungsbefolkning 10, 13
 utbildas 40
 utbildning 9, 12, 19, 22, 24, 34, 38, 40, 42, 46, 49
 utbildningsvägar 50
 utfällning av tungmetaller 29
 utrikespolitik 16
 utsläppsskatter 22
 utsädesodlingar 27
 uttunningen av ozonskiktet 29
 utveckling 5, 7, 31, 35, 37, 38, 40, 42, 47, 48, 50
 utvecklingsländer 13
 utvecklingsstörda 44
 valbar 7
 valsystemet 8
 vapen 8, 15, 18, 38
 vatten 5, 13, 21, 26, 31, 32, 38, 50
 vattenkraft 26, 32, 49
 ventilation 36
 vidareutbildning 42, 47
 videofilmer 37
 vidgad hotbild 17
 viltvård 31
 vind 32
 vindenergi 32, 50
 vindkraft 31, 32

virke 29
vittnesskydd 39
våld 8, 11, 12, 18, 39, 41
våld mot kvinnor 39
våldsbrott 39, 45, 49
vård 22, 23, 25
vårdbehov 44
vårdinsatser 37
vårdkvalitet 48
vårdnadsmål 38
våtmarker 18, 26, 29
vägar 21, 50
vägtrafik 33, 34
välfärden 23, 24, 45
värdig ålderdom 44
Världsbanken 14
världsfreden 18
värm 33, 50
västvärlden 13, 35
vätgas 32
växtförädling 27
växthuseffekten 33
växthusgaser 13, 32
WTO 14
yrkeskompetens 42
Yttrande- och meddelar-
friheten 7
yttrandefrihet 8, 37
åkermark 14, 50, 51
återanvändning 21
återlämningspremie 21
återvinning 21, 23, 24
återvinningsstation 50
återvinningsystem 21, 23
äldre 23, 36, 44
äldreomsorg 6, 22, 25, 44
älvar 26, 32
Ängs- och hagmarker 28
ängsmarken 26
öppna vårdar 46
Östersjön 26
övergrepp 19, 38, 39
övergödning 33

Anteckningar:

Miljöpartiet de Grönas ideologi bygger på fyra solidariteter:

- solidaritet med djur, natur och det ekologiska systemet
- solidaritet med kommande generationer
- solidaritet med världens folk
- solidaritet med människor i vårt eget land

Utifrån dessa grundvärderingar formar vi vår dagspolitik.

I kommuner och landsting har vårt arbete varit framgångsrikt. Utvecklingen är grönare! Vi har också påverkat debatten och drivit på de andra partierna, framförallt i miljöfrågor.

Miljöpartiet vill förverkliga det ekologiskt och hållbara samhället, vilket kräver ökad jämlikhet, delaktighet, självtillit, kreativitet och en robust kretsloppsekonomi.

När skogarna skövlas, ozonhålet växer, orättvisorna ökar och framtiden är alltmer hotad, är det lätt att ge upp. Dumhet och kortsiktiga vinstbegär väger ofta tyngre än klokskap och långsiktighet.

I Miljöpartiets partiprogram, som du nu har framför dig, hoppas vi du finner verklighetsbeskrivningar, klokskap, visioner och vägar till framtiden som ger dig lust och vilja att arbeta för förändring.

Det är inte för sent – men det är bråttom!

miljöpartiet de gröna

Box 1244   Box 2136

221 05 Lund   103 14 Stockholm

046-16 22 40   08-545 224 50

service@mp.se   info@mp.se

020-94 20 00, www.mp.se